

TAMPEREEN YLIOPISTO

Hyvinvointivaltioajattelu ja uusliberalistinen ajattelu lukion
yleisen ja lyhyen matematiikan oppikirjoissa

Kasvatustieteiden yksikkö
Kasvatustieteen pro gradu -tutkielma
JANNE VÄLILÄ
Kevät 2017

Tampereen yliopisto

Kasvatustieteiden yksikkö

JANNE VÄLILÄ: Hyvinvointivaltioajattelu ja uusliberalistinen ajattelu lukion yleisen ja lyhyen matematiikan oppikirjoissa

Kasvatustieteen pro gradu -tutkielma, 109 sivua

Tammikuu 2017

Vaikka Suomessa on viimeisen runsaan kahdenkymmenen vuoden aikana tapahtunut selvä suunnanmuutos poliittisessa ja ideologisessa ilmapiirissä hyvinvointivaltiosta uusliberalismiin, puhutaan Suomesta usein edelleen hyvinvointivaltiona. Siksi on kiinnostavaa, millaisen yhteiskunnan jäseniksi matematiikan oppikirjat sosiaalistavat oppilaita Suomessa. Eri luokka-asteiden oppikirjoista parhaiten tutkimukseen soveltuivat lukion yleisen ja lyhyen matematiikan oppikirjat, sillä lukion yleinen ja lyhyt matematiikka ovat perinteisesti kehittäneet opiskelijoiden yleisiä matemaattisia kansalaisvalmiuksia ja tähdänneet humanistisille, yhteiskuntatieteellisille ja kaupallisille aloille. Tutkimuksessa tutkittiin siten yhteiskunnallisia aiheita lukion yleisen ja lyhyen matematiikan oppikirjoissa ennen ja jälkeen uusliberalistista käännettä eli 1980-luvulta 2000-luvulle. Tarkemmin tutkimuksen aineistona olivat kirjasarjat Akseli vuosilta 1985–1987, Lyhyt matikka vuosilta 1994–1996 ja Sigma vuosilta 2003–2009.

Tutkimus jakautui yhteen päätutkimuskysymykseen ja kolmeen alatutkimuskysymykseen. Päätutkimuskysymys oli, miten hyvinvointivaltioajattelu ja uusliberalistinen ajattelu näkyvät lukion yleisen ja lyhyen matematiikan oppikirjoissa. Alatutkimuskysymykset olivat, millaisia yhteiskunnallisia aiheita lukion yleisen ja lyhyen matematiikan oppikirjoissa käsitellään, millainen muutos yhteiskunnallisten aiheiden käsittelyssä on tapahtunut 1980-luvulta 2000-luvulle ja miten Lukion opetussuunnitelman perusteiden ohjaus näkyy yhteiskunnallisten aiheiden käsittelyssä. Ensimmäisen ja toisen alatutkimuskysymyksen avulla vastattiin päätutkimuskysymykseen sekä kolmanteen alatutkimuskysymykseen. Alatutkimuskysymyksiin vastattiin päätutkimuskysymyksen vuoksi vain hyvinvointivaltioajattelun ja uusliberalistisen ajattelun näkökulmasta.

Laadullinen aineisto tutkittiin teoriasidonnaisella sisällönanalyysillä, joka on aineistolähtöisen analyysin ja teorialähtöisen analyysin välimuoto. Analyysin tekninen vaihe aloitettiin yhdysvaltalaisen perinteen mukaisesti aineiston alkuperäisilmaisujen pelkistämällä. Sitten pelkistetyt ilmaisut ryhmiteltiin samankaltaisten ilmaisujen joukoiksi eli kategorioiksi, joille annettiin sisältöä kuvaava nimi. Aineiston käsitteellistämistä jatkettiin yhdistelemällä kategorioita toisiinsa yläkategorioiksi niin kauan, kuin se tutkimusaineiston kannalta oli mahdollista. Näin käsitteellistämisessä edettiin teoreettisiin käsitteisiin ja johtopäätöksiin alkuperäisen informaation sisältämistä kielellisistä ilmauksista.

Aineistosta voitiin päätellä, että Sigma kuvaa yhteiskunnallisia aiheita Akseli- ja Lyhyt matikka -kirjasarjoja enemmän uusliberalismin näkökulmasta. Useimpien yksittäisten aiheiden kohdalla erot eivät ole suuret, mutta suoritettu aiheiden laaja-alainen tarkastelu kuitenkin osoittaa, että samoin kuin muualla yhteiskunnassa myös lukion yleisen ja lyhyen matematiikan oppikirjoissa hyvinvointivaltioajattelu on menettänyt jalansijaansa uusliberalistiselle ajattelulle 2000-luvulla. Vertailtaessa Akseli- ja Lyhyt matikka -kirjasarjoja keskenään huomataan, että 1980-luvulta 1990-luvulle siirryttäessä yhteiskunnallisten aiheiden käsittelyssä ei vielä ole tapahtunut suurta muutosta, vaikka muutamissa yksittäisissä aiheissa eroja onkin havaittavissa. Lukion opetussuunnitelmien perusteet ohjaavat kirjasarjoja monien yhteiskunnallisten aiheiden käsittelyssä. Ne eivät kuitenkaan selitä eroja kirjasarjojen välillä liittyen hyvinvointivaltioajatteluun ja uusliberalistiseen ajatteluun, sillä vuoden 1985 opetussuunnitelman perusteiden ohjaus on hyvin vähäistä ja opetussuunnitelmien perusteet vuosilta 1994 ja 2003 käsittelevät yhteiskunnallisia aiheita pitkälti samalla tavalla.

Avainsanat: hyvinvointivaltio, lukio, matematiikka, oppikirjatutkimus, uusliberalismi

SISÄLLYS

1	JOHDANTO.....	1
2	TUTKIMUKSEN TEOREETTINEN VIITEKEHYS.....	5
2.1	HYVINVOINTIVALTIO.....	5
2.2	UUSLIBERALISMI.....	15
2.3	SUOMI HYVINVOINTIVALTION JA UUSLIBERALISMIN TIELLÄ.....	33
2.3.1	<i>Hyvinvointivaltiota rakennetaan.....</i>	<i>33</i>
2.3.2	<i>Suunnanmuutos näköpiirissä.....</i>	<i>39</i>
2.3.3	<i>1990-luvun alun lamasta uusliberalismiin.....</i>	<i>43</i>
2.4	YHTEISKUNNALLISET AIHEET LUKION OPETUSSUUNNITELMAN PERUSTEISSA 1985, 1994 JA 2003.....	53
3	TUTKIMUKSEN TOTEUTUS.....	58
3.1	TUTKIMUSMENETELMÄ.....	58
3.2	AINEISTON ANALYYSI.....	62
4	TULOKSET.....	67
4.1	ALKUSANAT.....	67
4.2	POLIITTINEN TOIMINTA JA HALLINTO.....	68
4.3	RAHATALOUS.....	72
4.4	TYÖ- JA ELINKEINOELÄMÄ.....	76
4.5	YHTEISKUNNAN TARJOAMAT PALVELUT JA AVUSTUKSET.....	82
4.6	YHTEISKUNNALLISET ILMIÖT.....	85
5	POHDINTA.....	91
5.1	HYVINVOINTIVALTIOAJATTELU JA UUSLIBERALISTINEN AJATTELU LUKION YLEISEN JA LYHYEN MATEMATIIKAN OPPIKIRJOISSA.....	91
5.2	LUKION OPETUSSUUNNITELMAN PERUSTEIDEN OHJAUS LUKION YLEISEN JA LYHYEN MATEMATIIKAN OPPIKIRJOJEN YHTEISKUNNALLISISSA AIHEISSA.....	94
5.3	TUTKIMUKSEN EETTISYYS JA LUOTETTAVUUS.....	97
	LÄHTEET.....	103

1 JOHDANTO

Suomessa hyvinvointivaltiota alettiin rakentaa 1950- ja 1960-luvuilla, jolloin toisessa maailmansodassa kovia kokeneen ja köyhtyneen väestön elpymiseksi alettiin tavoitella kansalaisen parasta sekä kansantulon kartuttamista ja tasoittamista (Karjalainen & Palola 2011, 7). Hyvinvointivaltio kasvoikin voimakkaimmin Suomessa 1960-luvulta 1980-luvulle, jolloin maassa tapahtunut rakenteellinen muutos ja palkkatyöyhteiskunnan muotoutuminen loivat sosiaalihuollolle uusia tarpeita. Sosiaalipolitiikan muutos pelkästä köyhäinhoitopolitiikasta osaksi laajaa hyvinvointivaltiota olikin nopeaa erityisesti 1970-luvun jälkeisenä aikana. (Väärälä 2011, 31–32.) Tuolloin ajattelua hallitsi suuri visio Suomesta hyvinvointivaltiona. Kun tähän visioon liittyi myös vahva poliittinen tahto ja melko vakaa toimintaympäristö, hyvinvointivaltiota rakennettiin pala kerrallaan, vaikka rahaa oli huomattavasti nykyistä vähemmän. Nähtiin, että yhteiskunnallinen tasa-arvo auttaa myös taloudellista kehitystä. (Vaarama 2011, 23.) Näin hyvinvointivaltion rakentaminen synnytti pitkän ja menestyksekkään taloudellisen ja sosiaalisen kehityksen vaiheen, joka eteni laajana yli sosiaaliturvan sekä terveys-, työ- ja asuntopolitiikan aina 1980- ja 1990-luvun taitteeseen asti (Karjalainen & Palola 2011, 7 & Vaarama 2011, 25).

1980- ja 1990-luvun taitteessa Suomessa tapahtui kuitenkin huomattava suunnanmuutos poliittisessa ja ideologisessa ilmapiirissä. Tuolloin alettiin korostaa aikaisempaa enemmän markkinoiden avaamista vapaalle kilpailulle, luopumista tukijärjestelmistä ja kaupan esteistä sekä pääomaliikkeiden vapauttamista. (Riihinen 2011, 126–127.) Samalla sosiaalipolitiikkaakin alettiin kaventaa, ja sen perustehtävä yhteiskunnassa hämärtyi kvartaalitalouden ehtojen sekä pikavoittojen tavoittelun ohjatessa päätöksentekoa yhä selvemmin. Sosiaalipolitiikankin kysymyksiin alettiin etsiä markkinoilta uudenlaisia ratkaisuja. (Karjalainen & Palola 2011, 8.) Myös vaatimukset sosiaalisten oikeuksien kaventamisesta voimistuivat (Väärälä 2011, 37). Perinteisestä valtiollisesta sosiaalipolitiikasta sekä sen sisältämistä yhteistä vastuuta ja hyvinvointierojen tasaamista painottavista tavoitteista ja toimenpiteistä onkin siirrytty selvästi uusliberalistiseen suuntaan, jossa painottuvat yksilön oma vastuu hyvinvoinnistaan, terveydestään ja selviytymisestään (Karjalainen & Palola 2011, 7–8). Koska nimellisessä hyvinvointivaltiossa ei kuitenkaan mielellään haluta uusliberalistin leimaa, erityisesti talouden päätöksentekijät ovat usein puolustautuneet vetoamalla

talouden pakkotilanteeseen. Lisäksi uusliberalistinen vallankumous on toteutettu pitkälti hiljaisesti asiantuntijaprojekteina ja teknokratian avulla. (Riihinen 2011, 126 & 131.)

Vaikka Suomessa on siis viimeisen runsaan kahdenkymmenen vuoden aikana tapahtunut huomattava suunnanmuutos poliittisessa ja ideologisessa ilmapiirissä hyvinvointivaltiosta uusliberalismiin, puhutaan Suomesta kuitenkin useasti edelleen hyvinvointivaltiona. Tämän seurauksena olen tulevana matematiikan, historian ja yhteiskuntaopin opettajana kiinnostunut siitä, millaisen yhteiskunnan jäseniksi matematiikan oppikirjat sosiaalistavat oppilaita Suomessa. Tässä tutkimuksessa tutkinkin lukion yleisen ja lyhyen matematiikan oppikirjoja niiden käsittelemien yhteiskunnallisten aiheiden kannalta 1980-luvulta 2000-luvulle. Koska tällaista tutkimusta ei tietääkseni ole koskaan aikaisemmin tehty, ajaa tutkimus mielestäni hyvin asiaansa.

Tutkimukseni jakautuu yhteen päätutkimuskysymykseen sekä kolmeen alatutkimuskysymykseen. Päätutkimuskysymys:

- Miten hyvinvointivaltioajattelu ja uusliberalistinen ajattelu näkyvät lukion yleisen ja lyhyen matematiikan oppikirjoissa?

Alatutkimuskysymykset:

- Millaisia yhteiskunnallisia aiheita lukion yleisen ja lyhyen matematiikan oppikirjoissa käsitellään?
- Millainen muutos yhteiskunnallisten aiheiden käsittelyssä on tapahtunut 1980-luvulta 2000-luvulle?
- Miten Lukion opetussuunnitelman perusteiden ohjaus näkyy yhteiskunnallisten aiheiden käsittelyssä?

Ensimmäisen ja toisen alatutkimuskysymykseni avulla pyrin vastaamaan päätutkimuskysymykseeni sekä kolmanteen alatutkimuskysymykseeni, joka on enemmänkin tutkimustani täydentävä kysymys. Kaikkiin alatutkimuskysymyksiini vastaan päätutkimuskysymykseni vuoksi pelkästään hyvinvointivaltioajattelun ja uusliberalistisen ajattelun näkökulmasta. Tämän seurauksena monet hyvinvointivaltioajatteluun ja uusliberalistiseen ajatteluun kuulumattomat aihepiirit, kuten ympäristökysymykset ja väestönkasvu, olen rajannut tutkimukseni ulkopuolelle, elleivät ne jollain muulla tavalla liity edellä mainittuihin ajattelusuuntauksiin.

Eri luokka-asteiden matematiikan oppikirjoista parhaiten tutkimukseeni soveltuvat lukion yleisen ja lyhyen matematiikan oppikirjat. Tämä johtuu siitä, että lukion yleisen ja lyhyen matematiikan opetuksen tehtävänä on ollut perinteisesti tähdätä lähinnä humanistisille, yhteiskuntatieteellisille ja kaupallisille aloille (Lukion opetussuunnitelman perusteet 1985, 283 & Lukion opetussuunnitelman perusteet 1994, 70). Näin lukion yleisen ja lyhyen matematiikan oppikirjoista löytyy huomattavasti enemmän sanallisia tehtäviä sekä muuta tekstimateriaalia yhteiskunnallisista ja kaupallisista aihepiireistä kuin muiden luokka-asteiden oppikirjoista. Lukion yleisessä ja lyhyessä matematiikassahan on kyse suunnilleen samasta oppimäärästä, jota vain 1980-luvulla nimitettiin yleiseksi ja 1990-luvulta lähtien lyhyeksi matematiikaksi (Lukion opetussuunnitelman perusteet 1985, 283–289, Lukion opetussuunnitelman perusteet 1994, 70–75 & Lukion opetussuunnitelman perusteet 2003, 125–128). Samalla tavalla toisiaan vastaavat lukion laaja ja pitkä matematiikkakin keskittyvät enemmän matematiikan teoriaan sekä sen soveltamiseen tieteessä ja tekniikassa (Lukion opetussuunnitelman perusteet 1985, 283, Lukion opetussuunnitelman perusteet 1994, 70 & Lukion opetussuunnitelman perusteet 2003, 118–119).

Tutkimukseni aineistona ovat siten lukion yleisen matematiikan oppikirjat Akseli-kirjasarjasta vuosilta 1985–1987 sekä lukion lyhyen matematiikan pakollisten kurssien oppikirjat Lyhyt matikka -kirjasarjasta vuosilta 1994–1996 ja Sigma-kirjasarjasta vuosilta 2003–2009. Kyseisten vuosien oppikirjat ovat valikoituneet tutkimukseni aineistoksi siksi, että lukion opetussuunnitelman perusteet on julkaistu ensimmäisen kerran vuonna 1985 ja tämän jälkeen vuosina 1994, 2003 ja 2016. Ajatuksena oli alun perin tutkia yksi kirjasarja jokaista lukion opetussuunnitelman perusteita kohti, mutta vuonna 2016 käyttöön otetun uusimman lukion opetussuunnitelman perusteiden mukaista kokonaista kirjasarjaa ei ole vielä saatavilla. Tutkimuksessani otan lisäksi huomioon lukion lyhyestä matematiikasta vain pakolliset kurssit ja jätän valinnaiset kurssit tutkimukseni ulkopuolelle. Tämä johtuu siitä, että valinnaisten kurssien tarjonnassa on tapahtunut tutkimani aikakauden aikana enemmän muutoksia kuin pakollisten kurssien tarjonnassa, sillä esimerkiksi 1980-luvulla ei ollut valinnaisia kursseja lainkaan (Lukion opetussuunnitelman perusteet 1985, 286–289, Lukion opetussuunnitelman perusteet 1994, 73–75 & Lukion opetussuunnitelman perusteet 2003, 125–128). Valinnaisten kurssien ottaminen mukaan tutkimukseeni vääristäisi siten tutkimusaineistoani mielestäni liikaa eri vuosikymmenten välillä, jolloin vuosikymmenten välinen vertailu vaikeutuisi. Lisäksi lukion yleisen matematiikan ja lyhyen matematiikan pakollisten kurssien oppikirjat muodostavat jo noin 2600-sivuisen tutkimusaineiston, joka on mielestäni riittävä analyysin ja johtopäätösten tekemistä varten.

Laadullisen aineistoni tutkin teoriasidonnaisella sisällönanalyysillä. Tuomen ja Sarajärven (2002, 98–99) mukaan se on ikään kuin aineistolähtöisen analyysin ja teorialähtöisen analyysin

välimuoto. Siinä teoria toimii apuna analyysin etenemisessä, mutta analyysi ei kuitenkaan perustu suoraan teoriaan. Näin ollen se poikkeaa teorialähtöisestä analyysistä. Aineistolähtöisen analyysin tavoin myös teoriasidonnaisessa analyysissä analyysiyksiköt valitaan aineistosta, mutta toisin kuin aineistolähtöisessä analyysissä siinä aikaisempi tieto ohjaa ja auttaa analyysia.

Teoriasidonnaisen sisällönanalyysini suoritan puolestaan yhdysvaltalaisen perinteen mukaisesti. Tuomi ja Sarajärvi (2002, 102–103 & 114–116) kirjoittavat, että siinä analyysin tekninen vaihe aloitetaan aineiston alkuperäisilmaisujen pelkistämällä. Tämän jälkeen pelkistetyt ilmaisut ryhmitellään samankaltaisten ilmaisujen joukoiksi eli kategorioiksi, joille annetaan niiden sisältöä kuvaava nimi. Tätä aineiston käsitteellistämistä jatketaan yhdistelemällä kategorioita toisiinsa yläkategorioiksi niin kauan, kuin se tutkimusaineiston kannalta on mahdollista. Käsitteellistämässä edetään siis alkuperäisen informaation sisältämistä kielellisistä ilmauksista teorettisiin käsitteisiin ja johtopäätöksiin. Se on siten prosessi, jossa tutkija rakentaa yleiskäsitteiden avulla kuvauksen tutkimuskohteesta. Tuloksissa esitetään tutkimusaineistosta lopuksi muodostettu käsitejärjestelmä ja siitä tehdyt johtopäätökset.

Tutkimukseni teorettinen viitekehys sisältää hyvinvointivaltioajattelun sekä uusliberalistisen ajattelun teoriaa. Näin avaan länsimaissa pääasiallisesti vallinnutta yhteiskunnallista ja taloudellista ajattelua 1800-luvun lopulta nykyaikaan. Koska jokaisessa maassa hyvinvointivaltion rakentaminen ja uusliberalismin omaksuminen on tapahtunut omalla tavallaan, käyn teoriataustassani erikseen tarkemmin läpi myös Suomen tien hyvinvointivaltion rakentamisen alusta uusliberalistisen käänteen kautta aina lähelle nykyhetkeä. Varsinaista tutkimusaineistoani laajemman ajanjakson poliittinen ja taloudellinen tarkastelu on perusteltua, sillä eri aikakausien ymmärtäminen vaatii aina pidemmän aikavälin historiallista perspektiiviä. Lisäksi hyvinvointivaltioajattelusta ja uusliberalistisesta ajattelusta on tärkeää tarkastella useita eri näkökulmia sekä hyviä ja huonoja puolia, sillä kyseiset ajatusmaailmat ovat vahvasti ristiriidassa keskenään. Kolmannen alatutkimuskysymykseni lukion opetussuunnitelman perusteiden ohjauksesta oppikirjojen yhteiskunnallisten aiheiden käsittelyssä selvittämiseksi myös lukion opetussuunnitelman perusteet vuosilta 1985, 1994 ja 2003 kuuluvat tutkimukseni teoriataustaan.

2 TUTKIMUKSEN TEOREETTINEN VIITEKEHYS

2.1 Hyvinvointivaltio

Modernin hyvinvointivaltion alkuna voidaan pitää Saksassa 1800-luvun lopulla valtakunnankansleri Bismarckin johdolla luotua kolmikantaista eli työmarkkinaosapuolten ja valtion kustantamaa työttömyys-, sairaus- ja eläkevakuutusjärjestelmää (Kiander & Lönnqvist 2002, 14). Suurimmassa osassa länsimaita ja monissa kehitysmaissa valtion rooli yhteiskunnallisissa asioissa kasvoi kuitenkin vasta 1900-luvulla, kun hallitukset ryhtyivät tarjoamaan kansalaisilleen sosiaalihuoltoa köyhyden, sairauksien ja tietämättömyyden voittamiseksi. Minimaalinen valtio oli ollut tyypillistä vielä 1800-luvulle, mutta 1900-luvun aikana modernit valtiot muuttuivat näin hyvinvointivaltioiksi. Tämä kehitys oli seurausta monista historiallisista ja ideologisista seikoista. Hallitukset esimerkiksi pyrkivät kasvattamaan kansallista tehokkuuttaan sekä luomaan itselleen terveemmän työvoiman ja vahvemman armeijan. Pärjätäkseen vaaleissa ne joutuivat tekemään sosiaalisia uudistuksia myös vastasyntyneen teollisuustyöväestön ja joissakin tapauksissa myös talonpoikien aiheuttaman paineen takia. (Heywood 2012, 56.) Demokratia ja yleinen äänioikeus takasivatkin riittävän suuren poliittisen kannatuksen hyvinvointivaltioille (Kiander & Lönnqvist 2002, 34).

Hyvinvointivaltioiden synty ja kehittyminen on siis ollut erilaista eri maissa. Useimpien hyvinvointijärjestelmien synty on silti mahdollista liittää ajallisesti 1930-luvun pulavuosiin ja toiseen maailmansotaan. (Kiander & Lönnqvist 2002, 33.) Toisen maailmansodan jälkeen valtioiden ja kansainvälisten suhteiden päämääränä oli estää 1930-luvun suuren laman aikana kapitalistista järjestelmää uhanneiden olosuhteiden toistuminen (Harvey 2008, 16–17). Lamasta oli seurannut useissa maissa laajaa ja pitkäaikaista työttömyyttä, joka puutteellisen tai olemattoman sosiaaliturvan kanssa aiheutti vakavia yhteiskunnallisia ongelmia (Kiander & Lönnqvist 2002, 14). Jotta kotirintamalla pysyisi jatkossa yhteiskuntarauha, oli pääoman ja työvoiman välille siten rakennettava luokkien välinen kompromissi (Harvey 2008, 16–17). Samalla poliittiset argumentit hyvinvointivaltion tukemiseksi eivät kuitenkaan koskaan ole olleet minkään yksittäisen ideologian

yksinomaisuutta, vaan hyvinvointivaltiota ovat olleet eri tavoilla rakentamassa niin sosialistit, liberaalit, konservatiivit, feministit kuin ajoittain jopa fasistit (Heywood 2012, 56).

Liberaalit alkoivat kannattaa hyvinvointivaltiota, kun klassisesta liberalismista, joka uskoi itseavun ja yksilönvastuun arvoihin, siirryttiin 1900-luvulla moderniin liberalismiin. Tämä johtui siitä, että jatkuva teollistuminen oli tuonut valtavat rikkaudet joillekin, mutta samalla kasvattanut slummeja, köyhyyttä, tietämättömyyttä sekä sairauksia. Lisäksi sosiaalisesta epätasa-arvosta oli yhä vaikeampaa olla välittämättä, kun kasvava teollisuustyöväestö kärsi matalista palkoista, työttömyydestä sekä kurjistuvista asuin- ja työskentelyolosuhteista. Näin ollen liberaalit eivät voineet enää uskoa, että teollinen kapitalismi loisi yleistä vaurautta ja vapautta kaikille, vaan alkoivat harkita uudelleen aikaisempaa oletustaan siitä, että rajoittamaton oman edun tavoittelu loisi sosiaalisesti oikeudenmukaisen yhteiskunnan. Kun ajatus taloudellisesta individualismista joutui näin kasvavan hyökkäyksen kohteeksi, liberaalit arvioivat uudelleen myös suhtautumistaan valtioon. Koska klassisen liberalistisen teorian mukainen minimalistinen valtio nähtiin nyt kykenemättömänä oikomaan epäoikeudenmukaisuutta ja epätasa-arvoa yhteiskunnassa, modernit liberaalit alkoivat kannattaa yhteiskunnallisiin asioihin puuttuvaa valtiota eli hyvinvointivaltiota. (Heywood 2012, 51 & 56.)

Tällä kehityksellä oli vaikutusta liberalismiin Isossa-Britanniassa itse asiassa jo 1800-luvun lopulta lähtien. Sielläkin hyvinvointivaltio perustui lopullisesti kuitenkin vasta vuoden 1942 Beveridge-raporttiin. Se hyökkäsi niin kutsuttujen viiden jättiläisen, puutteen, sairauksien, tietämättömyyden, kurjuuden sekä toimeettomuuden, kimppuun ja lupasi suojella kansalaisia aina kehdestä hautaan. Monissa muissa maissa muutos alkoi paljon myöhemmin. Esimerkiksi Yhdysvalloissa liberaalien tuki hyvinvointivaltiolle alkoi Suuren laman takia 1930-luvulla F. D. Rooseveltin hallinnon aikana, mutta saavutti huippunsa vasta 1960-luvulla John F. Kennedyn ja Lyndon B. Johnsonin politiikan myötä. Näin liberaalit puolueet ja liberaalit hallitukset kääntyivät kuitenkin hiljalleen 1900-luvulla tukemaan hyvinvointivaltiota, jota he alkoivat puolustaa mahdollisuuksien tasa-arvon perusteella. Täten jos jotkut yksilöt tai ryhmät ovat yhteiskunnassa alakynnessä sosiaalisten olosuhteidensa takia, valtiolla on velvollisuus vähentää tai poistaa näitä haittoja luodakseen tasa-arvoiset tai ainakin tasa-arvoisemmat elämänmahdollisuudet. Kansalaiset ovat näin saaneet erilaisia sosiaaliavustuksia ja sosiaalisia oikeuksia, kuten oikeuden työhön, oikeuden koulutukseen ja oikeuden kohtuulliseen asumiseen. Hyvinvointiin liittyvät oikeudet ovatkin positiivisia oikeuksia, sillä ne kasvattavat valtiovallan velvollisuuksia kansalaisiaan kohtaan. Täten valtion tulee tarjota esimerkiksi julkisella rahalla rahoitettuja terveys- ja koulutuspalveluja sekä erilaisia etuuksia. (Heywood 2012, 51 & 56.) Etuuksista tärkeimpiä ovat

erilaiset työttömyyskorvaukset, eläkkeet, perhe- ja asuntopoliittiset tulonsiirrot sekä toimeentulotuki (Kiander & Lönnqvist 2002, 85).

Tulonsiirrot ja laajat julkiset hyvinvointipalvelut lisäävät näin positiivista vapautta kasvattamalla pienituloisten kotitalouksien käytössä olevia tuloja ja valinnanmahdollisuuksia sekä vähentämällä taloudellista epävarmuutta. Positiiviseen vapauteen liittykin usein näkemys, jonka mukaan ihminen tarvitsee tietyt materiaaliset perusresurssit voidakseen toimia vapaasti ja aktiivisesti yhteiskunnassa. Puhdas markkinatalous ei puolestaan näitä resursseja kaikille tarjoa. Koska kansalaiset voivat odottaa hyvinvointivaltion tarjoavan taloudellista ja sosiaalista turvaa, he saavat elämäänsä ennustettavuutta ja turvallisuuden tunnetta. Samalla yhteiskuntaan syntyy vakaat olosuhteet ja myös yhteiskuntarauha säilyy paremmin. Olennaista hyvinvointivaltioajattelussa onkin pyrkiä ehkäisemään yhteiskunnallisia ongelmia, tasoittaa kansalaisten lähtötaseroista johtuvaa eriarvoisuutta ja luoda mahdollisuuksia laajalle työmarkkinoille osallistumiselle. (Kiander & Lönnqvist 2002, 38–39 & 115.) Hyvinvointivaltion avulla pyritään siten parantamaan ihmisten elämänlaatua ja lisäämään heidän vapauttaan toimia yhteiskunnassa (Riihinen 2011, 131–132).

Sosialismin piirissä oltiin samaan aikaan siirrytty revisionistiseen suuntaan, kun Marxin ennustukset kapitalismin tulevaisuudesta olivat paljastuneet virheellisiksi. Kapitalismi oli osoittautunut Marxin ennustusten vastaisesti sekä vakaaksi että joustavaksi. Sen sijaan, että se olisi vahvistanut luokkien välistä konfliktia ja jakanut kapitalistisen yhteiskunnan porvaristoon ja työväenluokkaan, kapitalistisesta yhteiskunnasta oli tullut yhä monimutkaisempi, varallisuus oli levinnyt laajemmalle ja keskiluokka oli kasvanut. Kapitalismia ei nähty enää pelkän riiston ja sarron järjestelmänä, joka tulisi hävittää. Länsimaiset sosialistipuolueet lähtivätkin kapitalismin uudistamisen tielle, ja tässä prosessissa ne näkivät merkittävimpänä keinona hyvinvointivaltion, sillä hyvinvointivaltion ja siihen kuuluvan tulojen uudelleenjaon avulla ne voisivat ajaa sosiaalista tasa-arvoa sekä poistaa köyhyyttä. (Heywood 2012, 130–131.) Hyvinvointivaltiojärjestelmien kasvu olikin erityisesti Euroopassa sosialidemokraattisten puolueiden ja ammattiyhdistysliikkeen tärkeä poliittinen tavoite (Kiander & Lönnqvist 2002, 16).

Näin revisionistiselle sosialismille ja modernille liberalismille tuli yhteinen päämäärä. 1900-luvun jälkimmäisellä puoliskolla moderni liberalismi kehittyikin edelleen sosiaalisen liberalismiin suuntaan, kun niin kutsuttu sosialidemokraattinen liberalismi sai alkunsa erityisesti yhdysvaltalaisen poliittisen filosofin, John Rawlsin, kirjoitusten myötä. (Heywood 2012, 55–56.) Rawlsin mukaan yhteiskunnan on pantava heikoimmassa asemassa olevat jäsenensä etusijalle. Koska tasa-arvo ja tehokkuus ovat kuitenkin osittain vastakkaisia tavoitteita, liian tasa-arvoisessa yhteiskunnassa hyvinvointi alkaa vähentyä, mikä ei lopulta ole pienituloisenkaan etu. Siten Rawls piti tuloeroja sallittuina, jos ne hyödyttävät pienituloisimpia. Yhteiskunnan ensisijaisena

pyrkimyksenä tulee siis olla hyvinvoinnin tasainen jakautuminen sen jäsenten kesken. Tästä on kuitenkin mahdollista joustaa sen verran, että tuotannon ja keskimääräisen hyvinvoinnin kasvu voidaan varmistaa. (Kiander & Lönnqvist 2002, 189.) Sosiaalisesta tasa-arvosta tuli näin tärkeä käsite myös modernille liberalismille, ja myös Rawls oli tulojen uudelleenjakamisen ja sosiaaliavustusten puolustaja (Heywood 2012, 56–57).

Sosiaalihuollon tarjoamisen lisäksi 1900-luvun länsimaalaiset hyvinvointivaltiot pyrkivät jakamaan vaurautta myös puuttamalla taloutensa toimintaan. Vaikka sosialistipuolueet huomattuaan markkinoiden tehokkuuden luopuivatkin suunnitelmatalouden ja tuotantovälineiden kokonaisvaltaisen kansallistamisen vaateestaan, ne eivät kuitenkaan kokonaan antautuneet markkinavoimien armoille. Sen sijaan ne halusivat järjestelmän, jossa olisi sekä julkista että yksityistä omistajuutta ja joka olisi täten kapitalistisen markkinatalouden ja valtiojohtoisen kollektivismin välimuoto. Täten vain merkittävimmät teollisuudenalat, kuten sähkö, kaasu, hiili, teräs ja rautatiet, haluttiin kansallistaa. Modernit liberaalit olivat jälleen pitkälti samoilla linjoilla. Valtionohjaukselle nähtiin tarvetta, sillä jatkuvasti monimutkaistuvat säätelemättömät kapitalistiset taloudet eivät pystyneet takaamaan yleistä taloudellista hyvinvointia kansalaisilleen. Vapaiden markkinoiden epäonnistumisen dramaattisin havainnollistus oli 1930-luvun Suuri lama, joka johti suuriin työttömyyslukuihin läpi maailman. (Heywood 2012, 57 & 130–131.) Markkinataloudelle ominainen epävarmuus, uusiutuvat lama- ja työttömyyskaudet sekä etenkin 1930-luvun erittäin syvä maailmanlaajuinen talouskriisi muodostivat siten tarpeen taloudellista kehitystä vakauttavalle interventionistiselle talouspolitiikalle (Kiander & Lönnqvist 2002, 34).

1950- ja 1960-luvuille ajoittui myös konservatiivien suurin tuki hyvinvointivaltiolle. Tämä johtui siitä, että Toisen maailmansodan jälkeen konservatismiin piirissä nousivat pinnalle sen käytännönläheiset ja holhoavat perinteet. Täten myös konservatiivihallitukset Isossa-Britanniassa ja muualla maailmassa loivat omaa versiotaan hyvinvointivaltiosta ohjailleen talouttaan kohti täystyöllisyyttä ja parantaen sosiaalihuoltoa. Tämä ajatus perustui konservatiivien mielestä tarpeeseen epäideologisesta keskitiestä, joka olisi markkinatalousliberalismin ja sosialistisen suunnitelmatalouden välissä. Konservatismi edusti täten maltillisuutta ja yritti saavuttaa tasapainon individualismin ja kollektivismin välille. Paternalistinen konservatismi suhtautui kuitenkin lopulta vain varauksellisesti hyvinvointivaltioon ja sen mukanaan tuomaan sosiaaliseen ja taloudelliseen muutokseen. Sen tarkoitus oli esimerkiksi ennemmin lujittaa hierarkiaa kuin vähentää sitä, ja sen toive vähempiosaisten olosuhteiden parantamiseksi rajoittui haluun varmistaa, että köyhät eivät enää muodostaneet uhkaa vakiintuneelle järjestykselle. (Heywood 2012, 81–83 & 86.)

Näin hyvinvointivaltio kuitenkin eli kultakauttaan kaikilla ideologisilla sektoreilla. Sekä kapitalismin että kommunismin ajateltiin osoittautuneen perusmuodoissaan epäonnistuneiksi.

Yhteenkuuluvuuden, hyvinvoinnin ja yhteiskuntarauhan takaaminen edellytti siten sopivassa suhteessa niin valtiota kuin markkinoitakin. (Harvey 2008, 17.) Klassisen liberalismiin usko itseään sääteleviin vapaisiin markkinoihin hylättiin, ja toisen maailmansodan jälkeen käytännössä kaikki länsimaalaiset valtiot alkoivat ohjalla talouttaan yrittääkseen estää paluun sotaan edeltäneisiin työttömyyslukuihin. Suurimmaksi osaksi tätä politiikkaa ohjasivat iso-britannialaisen taloustieteilijän, John Maynard Keynesin, kirjoitukset. Ne lupasivat hallituksille kyvyn säädellä kasvu- ja työllisyyslukuja ja siten turvata yleisen vaurauden, jos hallitukset sääntelisivät talouden kokonaiskysyntää muun muassa valtion vero- ja budjettipolitiikalla. Keynesiläisen talouspolitiikan lähtökohtana on siis se, että kokonaiskysynnän vähentyminen johtaa taantumisiin. Valtion tulee tällöin lisätä kysyntää kasvattamalla julkisia menoja tai keventämällä verotusta suhdannevaihtelujen tasaamiseksi. (Heywood 2012, 57–58.) Merkittävään osaan monien teollisuusmaiden talouspolitiikassa tuli siten 1950-luvulta lähtien suhdanteita tasaava finanssipolitiikka, jonka nähtiin vaikuttavan kokonaiskysyntään tarpeeksi tehokkaasti ja nopeasti (Kiander & Lönnqvist 2002, 15).

Keynesiläiset hankkeet ovat kuitenkin tyypillisesti velkavetoisia, joten niissä on omat riskinsä. Jos investoinnit eivät ala asianmukaisesti tuottaa, valtio joutuu rahoituskriisiin. (Harvey 2008, 162.) Stiglitzin (2004, 155–156) mukaan taantumiaan vajonneen maan valtiontalouden ei kuitenkaan kuulu olla tasapainossa, sillä vaatimus tasapainosta tekisi talouden elvyttämisestä finanssipolitiikalla entistä vaikeampaa. Talouden joutuessa taantumiaan verotulot vähenevät, ja tasapainovaade pakottaisi tällöin valtion leikkaamaan menojaan tai lisäämään verojaan, mikä vähentäisi kysyntää ja syventäisi näin taantumaa entisestään. Sen lisäksi, että kireä finanssipolitiikka syventää valtion oman talouden taantumaa, sillä on haittavaikutuksia myös naapurimaihin. Kun jonkin maan talous heikkenee, se vähentää tuontiaan naapurimaista ja vetää siten myös naapurinsa taantumiaan. Näin tartuntavaikutus eli laskusuhdanteen leviäminen maasta toiseen vahvistuu. Ekspanstiivinen finanssipolitiikka onkin yksi harvoista keinoista voittaa taantuma. Lisäksi valtiontalouden tasapainon vaatiminen merkitsisi sitä, että valtio luopuisi pyrkimyksestään ylläpitää täystyöllisyyttä, joka on eräs valtion merkittävimmistä tehtävistä.

Keynesiläinen ajattelu vaikutti vahvasti myös muuhun käytännön talouspolitiikkaan, jota aina 1980-luvulle saakka useissa maissa kuvastivat laajat julkisen vallan interventiot markkinoiden toimintaan. Useimpien länsimaiden taloudet olivat näin tiukasti säädeltyjä 1940-luvulta 1970-luvulle asti, ja säätely kohdentui erityisesti rahoitusmarkkinoihin. (Kiander 2001, 9.) Rahapolitiikan tehtäväksi muodostui siten hintavakaudesta ja investoinneille tarpeeksi matalasta korkotasosta huolehtiminen. Näiden tavoitteiden toteuttamisessa auttoi uusi kansainvälisen talouden niin sanottu Bretton-Woods -järjestelmä, jonka olennaisia ominaisuuksia olivat kiinteät

mutta käytännössä muutettavissa olevat valuuttakurssit ja tiukka kansainvälisten pääomaliikkeiden sääteily. Melkein kaikissa maissa säädeltiin voimakkaasti myös kotimaista pankkitoimintaa ja rahoitusmarkkinoita. (Kiander & Lönnqvist 2002, 15.) Lisäksi hallitukset ohjasivat investointeja, ja myös hinnoista ja palkoista yritettiin usein sopia (Kiander 2001, 9). Myös näiden sääteilytoimien tarkoituksena oli ehkäistä 1930-luvun kaltaisten finanssikriisien ja suurtyöttömyyden toistuminen ja varmistaa täystyöllisyys (Kiander & Lönnqvist 2002, 15).

Hyvinvointivaltioissa on pakko pyrkiä korkeaan työllisyyteen myös siitä taloudellisesta syystä, että työttömyys vähentää kansantalouden tuottavuutta ja tulee siten monella tavalla kalliiksi (Riihinen 2011, 119). Työllisyyden heikkeneminen murentaa hyvinvointivaltioiden rahoitus pohjan nopeasti. Esimerkiksi eläkkeiden rahoitus kestäväällä tavalla edellyttää korkeaa työllisyyden tasoa. Kaikkien työkykyisten ja -ikäisten kansalaisten ensisijaisena toimeentulon lähteenä tulisikin olla oma työ, joka antaa pohjan perustoimeentulolle. Esimerkiksi työttömyysvakuutus ja toimeentulotuki on näin ollen ajateltu vain poikkeuksellisten ja yllätyksellisten olosuhteiden toimeentuloturvana. Kasvuhakuisella talouspolitiikalla pitäisikin onnistua estämään pitkäkestoista työttömyyttä ja luomaan riittävästi työpaikkoja, joiden tarjoama työ olisi myös riittävän hyvin palkattua. Lisäksi työllisyyden tukemiseksi on harjoitettu myös aktiivista työmarkkinapolitiikkaa, jolla on pyritty parantamaan työvoiman kysynnän ja tarjonnan kohtaamista. (Kiander & Lönnqvist 2002, 39 & 148–149.)

Samalla talouskasvulla ja työllisyydellä voidaan nähdä tärkeä yhteys myös sosiaaliturvan kanssa. Talouskasvu helpottaa siis takaamaan korkean työllisyysasteen ja vahvistaa näin sosiaalipolitiikan rahoitus pohjaa. Samalla sosiaaliturvalla yritetään kuitenkin edistää lisäksi talouskasvua luomalla yrityksille ja kansalaisille vakaa ja turvallinen toimintaympäristö sekä käyttämällä yhteiskunnan voimavarat tehokkaasti hyväksi. Pienet tuloerot voivatkin turvata yhteiskuntarauhaa ja ehkäistä tulonjakokonflikteja. Sosiaaliturvan parannuksilla halutaan siten luoda vakaat työmarkkinaolosuhteet ja tuotannon häiriötön jatkuminen. Tukemalla koulutusta ja jakamalla tuloja uudelleen myös vähävaraisempien on mahdollista investoida koulutukseen ja perustaa yrityksiä. Hyvinvointivaltio tarjoaa kaikille tietyn toimeentulovakuutuksen, mikä parantaa yksilöiden edellytyksiä ottaa riskejä varallisuudesta riippumatta. Tällöin riskinotosta pakosti seuraavat epäonnistumiset eivät turvaverkkojen ansioista johda yksilötasolla täydelliseen katastrofiin. Tasaisen tulonjaon tuottavan hyvinvointivaltion on mahdollista näin olla aktivoiva ja talouden kannalta tehokas. Verot, tulonsiirrot ja hyvinvointipalvelut rakentavat kokonaisuuden, jossa yksilöt voivat omalla aktiivisuudellaan työnteossa ja koulutuksessa saavuttaa pitkällä aikavälillä lähes aina paremman lopputuloksen. Tulontasauksen mekanismit kasvattavat tällöin työvoiman tarjontaa, yrittäjyyttä, investointeja ja koulutusta. Epätasainen tulonjako ja köyhyys

ovat siten taloudellisen kasvun esteitä. Sosiaalipolitiikka nähdäänkin myönteisesti talouden toimintakykyä kohentavana tekijänä. (Kiander & Lönnqvist 2002, 8, 16, 24, 82, 148 & 150.)

Myös muilla erilaisilla julkisilla panostuksilla on monesti havaittu olevan talouskasvulle positiivisia vaikutuksia. Edellä mainitun koulutuksen avulla voidaan kasvattaa inhimillistä pääomaa, jonka kasvu lisää työpanoksen tuottavuutta ja parantaa siten taloudellista kasvua. Investoinnilla inhimilliseen pääomaan on lisäksi todennäköisesti suurempi tuotto yhteiskunnalle kuin yksilölle. Tällöin osaamispääomalla voi olla yhteiskunnalle jopa kasvavat skaalatuotot, minkä seurauksena yhteiskunnan on kannattavaa tukea osaamispääoman kasvua. Empiiristen tutkimusten perusteella julkisten koulutuspanosten vaikutus talouskasvuun onkin yleensä selvästi positiivinen. Myös investoinnit fyysiseen pääomaan voivat vaikuttaa kasvuvauhtiin. Useimmiten julkiset investoinnit kohdistuvat tällöin infrastruktuuriin. Vaikka yksilölle myös näillä investoinneilla voi olla laskevat rajatuotot, koko yhteiskunnalle liikenneyhteyksien parantamisella samoin kuin tietotason ja osaamisen kasvulla voi kuitenkin olla ulkoisvaikutustensa ansiosta kasvavat rajatuotot. Usein tärkein taloudellisen kasvun selittäjä on kuitenkin teknologinen kehitys. Julkisen sektorin onkin mahdollista rahoittaa käynnistyvää yritystoimintaa ja ottaa osaa tutkimus- ja kehitystoimintaan sekä suorilla tuilla että julkisesti rahoitetulla tutkimustoiminnalla. Nämä investoinnit vaikuttavat merkittävästi tuottavuuden kehitykseen ja talouden kasvuun ja siten myös elintason ja hyvinvoinnin kehitykseen. (Kiander & Lönnqvist 2002, 67, 72, 73, 76, 80 & 133.)

Edellä mainitut hyvinvointivaltion julkisen talouden tehtävät ja tavoitteet on mahdollista tiivistää kolmeen osaan. Ensimmäisenä on talouden vaihteluita vakauttava suhdannepolitiikka. Sen tarkoituksena on säilyttää talouden todellinen kasvuvauhti mahdollisimman lähellä täystyöllisyyden vaatimaa tasoa ja maksimoida taloudellisten voimavarojen hyödyntäminen. Toisena on kasvupolitiikka, jolla varmistetaan tehokas resurssien kohdentaminen ja taloudellinen kasvu. Se sisältää talouden pitkän aikavälin kasvupotentiaaliin vaikuttavia julkisen vallan toimia. Myös suhdannepolitiikka voidaan ajatella osaksi kasvupolitiikkaa, jos suhdannevaihteluja vakauttamalla ajatellaan pyrittävän kohentamaan taloudellisen kasvun edellytyksiä sekä lyhyellä että keskipitkällä aikavälillä. Kolmantena on tulonjakopolitiikka, jolla pyritään saavuttamaan yhteiskunnallisesti tavoiteltavana pidetty tulonjako eli käytännössä tasaamaan tuloeroja. Lisäksi se varmistaa yhteiskuntarauhan, toteuttaa kaikki mahdolliset osaamisresurssit hyödyntävän koulutuspolitiikan ja parantaa näin talouskasvua. (Kiander & Lönnqvist 2002, 13–14.)

Julkisen sektorin tehtävät kytkeytyvät siis pääasiassa pitkän aikavälin tavoitteisiin eli kestäväan talouskasvuun. Niiden painottaminen on kuitenkin vaihdellut eri aikoina ja eri maissa. Sinänsä hyvinvointivaltion ensisijaisena tavoitteena ei koskaan ole ollut taloudellisen kasvun edistäminen, vaan pohjimmiltaan sosiaalipolitiikalla ja hyvinvointijärjestelmillä on yritetty luoda

ja edistää nimenomaisesti kansalaisten hyvinvointia. Hyvinvointitavoitteiden on kuitenkin samalla ajateltu tukevan myös taloudellisia kasvutavoitteita tai niitä ei ole ainakaan usein nähty talouden kasvuedellytyksiä laskevinä. (Kiander & Lönnqvist 2002, 13–14, 33 & 194.)

Samalla rakennetuissa hyvinvointivaltioissa on ollut myös muita suuria eroja (Rinne 2002, 99–100). Eri maiden hyvinvointijärjestelmät voidaankin luokitella kolmen erilaisen hyvinvointivaltiomallin alle. Nämä mallit ovat liberaali anglosaksinen, konservatiivis-korporatistinen mannereurooppalainen ja pohjoismainen hyvinvointivaltio. Luokittelu ei kuitenkaan ole aivan kiistaton, sillä hyvinvointivaltiojärjestelmissä on eroja myös mallien sisällä. Tästä huolimatta mallien sisältämissä hyvinvointivaltiojärjestelmissä on yhteisiä ja luokittelua perustelevia piirteitä. (Kiander & Lönnqvist 2002, 35–36 & 113.)

Liberaaleja anglosaksisia hyvinvointivaltioita ovat olleet Yhdysvallat, Uusi-Seelanti, Kanada, Iso-Britannia ja Australia. Liberaalilla tarkoitetaan tässä taloudellista liberalismia. Näille valtioille on ollut ominaista, että tulonsiirtojärjestelmät ja julkiset palvelut eivät yleensä ole universaaleja eli kaikille tarkoitettuja vaan tarveharkintaisia ja vähävaraisille suunnattuja. Tällaisessa järjestelmässä sosiaaliturva perustuukin minimiturvaan. Myös yksityisillä vakuutuksilla ja palveluilla on ollut järjestelmässä keskeinen merkitys. Esimerkiksi julkiset työttömyysturva- ja eläkejärjestelmät eivät sisällä ansiosidonnaista vakuutusturvaa vaan pelkästään perusturvaa, jota kansalaisten täytyy laajentaa yksityisten vakuutusten avulla. Liberaalissa hyvinvointivaltiomallissa ei siten ole pantu juuri painoarvoa suhteellisten tuloerojen tasaamiselle. (Kiander & Lönnqvist 2002, 36 & 113.) Se onkin nojannut eniten markkinoihin ja vähiten valtion vahvaan ohjaukseen. (Rinne 2002, 99–100.) Yhdysvalloissa keynesiläisyys ei myöskään saavuttanut läheskään Euroopan sosialidemokraattisten valtioiden saavutuksia (Harvey 2008, 110).

Konservatiivis-korporatistiseen mannereurooppalaiseen malliin ovat kuuluneet monet läntisen Manner-Euroopan maat kuten Ranska, Saksa, Italia, Benelux-maat, Itävalta ja Espanja. Tyypillistä näille järjestelmille on ollut se, että oikeus sosiaaliturvaan on ollut sidottuna työssäkäyntiin. Tällöin vakuutusperiaate on sosiaaliturvassa merkittävässä osassa. Järjestelmät ovatkin turvanneet työssäkäyville usein hyvän sosiaaliturvan. Osassa maista myös perheellä ja kirkolla on ollut tärkeä rooli hyvinvointivaltion osina. Eteläisen Euroopan maissa perheiden tuki onkin kompensoinut vähäistä työttömyysturvaa ja asumistukea. Useissa maissa niin sanottu kolmas sektori eli voittoa tavoittelematon yksityinen sektori on tuottanut monet hyvinvointipalvelut. Suurin osa hyvinvointipalveluista on kuitenkin rahoitettu verovaroin. Konservatiivis-korporatistinen malli on luonut useisiin Manner-Euroopan maihin sangen kattavat hyvinvointivaltiojärjestelmät. Tulojen uudelleenjaon vaikutus on kuitenkin ollut mallissa joitakin poikkeuksia lukuun ottamatta vähäisempi kuin pohjoismaisessa mallissa. Järjestelmien

konservatiivisesta luonteesta ja tukeutumisesta perheiden omaan työpanokseen on seurannut osaltaan myös se, että naiset ovat käyneet keskisen Euroopan maissa vähemmän töissä kuin Pohjoismaissa ja anglosaksisissa maissa. (Kiander & Lönnqvist 2002, 36–37 & 113.)

Pohjoismaista hyvinvointivaltiomallia ovat puolestaan kuvanneet kattavat julkisen sektorin rahoittamat ja tuottamat universaalit hyvinvointipalvelut. Periaatteessa koko väestö on siten ollut Pohjoismaissa oikeutettu julkisiin koulutus-, sosiaali- ja terveystalouteihin. Myös tulonsiirrot ovat olleet suuria ja kohdistuneet laajoille väestöryhmille. Liberaalin hyvinvointivaltiomallin tavoin sosiaalivakuutusjärjestelmät ovat tarjonneet vähimmäisturvan, mutta ovat sisältäneet konservatiivis-korporatistisen mallin tavoin myös kattavan ansiosidonnaisen sosiaaliturvan. Universaaliuden ja kattavan elinikäisen huolenpitonsa ansiosta pohjoismaisia hyvinvointivaltiojärjestelmiä voidaan pitää ainutlaatuisina. Sitä ne ovat olleet myös tulonjaon suhteen, sillä pohjoismaisissa hyvinvointivaltioissa tulonjako on ollut muita teollisuusmaita tasaisempaa ja köyhyys vähäisempää. Pohjoismaiseen hyvinvointivaltiomalliin onkin vaikuttanut vahvasti sosialidemokraattinen tasa-arvoihanne, jossa mahdollisimman tasainen tulonjako ja varallisuuserojen kaventaminen on ajateltu arvokkaaksi tavoitteeksi sinänsä. Pohjoismaat ovat lisäksi saavuttaneet korkean työllisyyden ja usein muita teollisuusmaita matalamman työttömyyden. Tähän on ollut suuri vaikutus myös sillä, että Pohjoismaissa naisten on ollut mahdollista yhdistää työssäkäynti ja lasten hankinta useammin kuin muissa maissa. Varsinkin pohjoismaisessa hyvinvointivaltiomallissa onkin ollut kyse myös sukupuolten välisestä tasa-arvosta. Molemmille sukupuolille on siten pyritty hyvinvointivaltion tukien ja palveluiden avulla luomaan tasa-arvoiset mahdollisuudet toteuttaa itseään sekä työelämässä että muilla yhteiskunnallisilla aloilla ja kaventamaan tältä osin riippuvuutta perheestä. (Kiander & Lönnqvist 2002, 9, 31, 37, 39–40 & 148.)

Hyvinvointivaltio ei siis ole ollut kerralla rakennettu harmoninen kokonaisuus. Eri valtioissa eri aikoina luodut hyvinvointivaltiojärjestelmät ovat kuvastaneet useita erilaisia arvoja, jotka ovat voineet olla keskenään myös ristiriidassa. Muodostuneet järjestelmät ovat olleet pääasiassa niiden kompromissien tulosta, joihin on ajautettu sovitettaessa yhteen erilaisia pyrkimyksiä. Koska hyvinvointivaltiot on rakennettu hiljalleen suhteellisen pitkän ajan eli melkein koko 1900-luvun kuluessa, on niissä ollut nähtävissä myös eri ajanjaksojen erilaiset arvot ja tavoitteet. Suurimmassa osassa teollisuusmaita on kuitenkin ollut sellaisia julkisia palveluita ja sosiaalivakuutusjärjestelmiä, joita voidaan pitää hyvinvointivaltioille tyypillisinä. Palvelujen ja järjestelmien laajuus ja niille asetetut päämäärät ovat kuitenkin vaihdelleet eri maissa samoin kuin se, miten hyvinvointipalvelujen tuottaminen ja eläkejärjestelmät on jaettu yksityisen ja julkisen sektorin kesken. (Kiander & Lönnqvist 2002, 34–35.) Kaikissa näissä valtioissa valtion tehtävänä

on kuitenkin ollut tavoitella täystyöllisyyttä, talouskasvua ja kansalaisten hyvinvointia. Valtiovallan on pitänyt lisäksi voida vapaasti toteuttaa näitä tehtäviä markkinamekanismien rinnalla tai tarpeen vaatiessa ohjata niitä tai jopa korvata ne. (Harvey 2008, 17–18.)

Kansainvälisellä tasolla uutta järjestystä rakennettiin puolestaan edellä mainitulla Bretton Woods -järjestelmällä. Lisäksi kansainvälisiä suhteita tasapainottamaan perustettiin useita instituutioita, kuten Kansainvälinen valuuttarahasto IMF, Maailmanpankki ja Yhdistyneet kansakunnat. (Harvey 2008, 17.) Näistä IMF:n tehtäväksi muodostui pääasiassa uuden maailmanlaajuisen laman estäminen. Sen tuli painostaa valtioita, jotka eivät suorittaneet omaa osuuttaan globaalien kokonaiskrysyn ylläpitämisessä ja antoivat talouksiensa ajautua taantumiaan. Näin se kannatti ekspansiivista talouspolitiikkaa kuten menojen lisäämistä sekä verojen ja korkojen leikkaamista talouden elvyttämiseksi. Tarvittaessa se tarjosi myös lainoja niille maille, jotka eivät kyenneet elvyttämään kokonaiskrysyntää omilla resursseillaan. Näin IMF helpotti valtioiden likviditeettikriisejä rahoittamalla budjettialijäämiä taantumien ja kärsimysten estämiseksi. IMF perustettiin siten sille havainnolle, että markkinat eivät useinkaan toimi kovin hyvin itsenäisesti. Ne voivat tuottaa runsasta työttömyyttä eivätkä välttämättä tarjoa valtioille niitä varoja, joita ne tarvitsisivat talouksiensa elvyttämiseen. Näin IMF harjoitti keynesiläistä talouspolitiikkaa, joka painotti markkinoiden tehottomuutta ja valtion osaa työllisyyden ylläpitämisessä. IMF:n pohjimmaisena ajatuksena oli, että taloudellinen vakaus vaatii kollektiivisia toimia kansainvälisellä tasolla. Yhden maan vienti on aina toisen maan tuontia. Kun jokin maa vähentää tuontiaan syystä tai toisesta, se vahingoittaa muiden maiden talouksia. (Stiglitz 2004, 40–41, 45, 71 & 264.)

Voimakkaan poliittisen paineen seurauksena tuloerot kaventuivat kaikissa teollisuusmaissa toisen maailmansodan jälkeen. Sosiaaliturvajärjestelmiä rakennettiin ja verotusta kiristettiin. Useissa maissa kuten Ruotsissa ja Isossa-Britanniassa korkeimmat rajaveroasteet nostettiin lähes sataan prosenttiin asti. (Kiander 2001, 119.) Samalla tuloerojen kaventamisessa auttoi myös täystyöllisyys (Kiander & Lönnqvist 2002, 103). Työväen ammattiliitot sulautettiin myös osaksi poliittisia järjestelmiä ja samalla tuettiin kollektiivisia tulopoliittisia neuvotteluja (Harvey 2008, 18–19). Korkea verotus, kasvavat tulonsiirrot ja solidaarinen palkkapolitiikka kavensivat siten tuloeroja tehokkaasti. Pisimmälle tässä etenivät Pohjoismaat, mutta kehitys oli samansuuntaista myös esimerkiksi Yhdysvalloissa 1970-luvulle asti. (Kiander 2001, 119.) Valtion interventionistisilla toimilla ylläpidettiin näin sosiaali- ja moraalitaloutta. Valtiosta muodostui itse asiassa voimakenttä, joka imi sisälleen myös luokkasuhteet. Työväenluokan instituutioilla kuten ammattiliitoilla ja vasemmistopuolueilla oli merkittävää vaikutusvaltaa valtiokoneistossa. (Harvey 2008, 19.) Egalitaristisen politiikan tukena oli talouden vahva säätely, joka esti vapaat

kansainväliset pääomaliikkeet ja teki pääoman kireän verotuksen mahdolliseksi (Kiander & Lönnqvist 2002, 130).

Tulonsiirtojen ja verotuksen lisäksi myös julkiset palvelut kavensivat ihmisten välisiä tuloeroja. Tämä johtui siitä, että ilmainen tai subventoitu päivähoito, koulutus ja terveydenhuolto pienensivät kotitalouksien kulutustason riippuvuutta markkinatuloista ja kavensivat siten eroja kulutusmahdollisuuksissa. Sama seuraus oli myös julkisten palvelujen käytöstä perittävien maksujen sitomisella asiakkaiden tulotasoon, jolloin palvelumaksut toimivat progressiivisen tuloveron tavoin. On siten ilmeistä, että laaja hyvinvointivaltio vähensi köyhyyttä ja kavensi tuloeroja. (Kiander & Lönnqvist 2002, 32 & 113.)

Kehittyneissä kapitalistisissa maissa tulonjakopoliittikka, julkisten menojen kasvattaminen, pääomien vapaan liikkuvuuden sääntely, valtion aktiivinen talouselämän ohjailu ja kehityksen suunnittelu olivat yhteydessä myös varsin suurten talouden kasvulukujen kanssa. Taantumakausia hallittiin menestyksekkäästi keynesiläisen vero- ja rahapolitiikan keinoilla. (Harvey 2008, 18–19.) Keynesiläisyyden nähdäänkin olleen avainasemassa historiallisesti ennennäkemättömään talouden kasvukauteen ja laajalle levinneeseen vaurauteen 1950- ja 1960-luvuilla (Heywood 2012, 58). Samalla työttömyys pysyi erityisen matalalla tasolla, ja tuottavuus sekä reaalitytulot kasvoivat nopeasti korkean investointiasteen seurauksena. Erityisesti 1960-luvulla julkisen sektorin suhteellinen osuus alkoi useissa teollisuusmaissa kasvaa voimakkaasti. (Kiander & Lönnqvist 2002, 15.) Useimmille kolmannen maailman maille etenkin Afrikassa hyvinvointivaltio pysyi kuitenkin pelkkänä haaveena (Harvey 2008, 18). On kuitenkin selvää, ettei hyvinvointivaltiolla asetettuja tavoitteita ole missään saavutettu täydellisesti. Jopa laajimmankin hyvinvoinnin saavuttaneissa maissa on esiintynyt työttömyyttä, syrjäytymistä, köyhyyttä sekä sukupuolten välistä epätasa-arvoa. (Kiander & Lönnqvist 2002, 40.) Talousvaikeuksien uudelleenilmaantuminen 1970-luvulla palautti puolestaan kaikkialla jälleen uskoa klassisiin talusteorioihin ja merkitsi siirtymistä Keynesiläisyydestä ja hyvinvointivaltiosta pois päin (Heywood 2012, 58).

2.2 Uusliberalismi

Uusliberalismi, jota joskus kutsutaan myös uusklassiseksi liberalismiksi, on klassisen liberalismiin ja erityisesti klassisen poliittisen talusteorian päivitetty versio. Näin se on vastavallankumouksellista, sillä se vastustaa 1900-luvulle tyypillistä valtionhallinnon kasvattamista sekä valtion talouteen sekä muuhun yhteiskuntaan puuttuvaa politiikkaa. (Heywood 2012, 49–50.) Uusliberalismin voidaan nähdä syntyneen jo toisen maailmansodan aikana. Tuolloin

ilmestyi kaksi jyrkästi kaikkea totalitarismia vastustavaa ja yltiöllistä individualismia puolustavaa teosta, itävaltalaisen Karl Popperin ”Avoin yhteiskunta ja sen viholliset” sekä Friedrich von Hayekin ”Tie orjuuteen”. (Rinne 2002, 101.) Varsinainen uusliberalismin nousu ajoittuu kuitenkin toisen maailmansodan jälkeisen pitkän nousukauden loppuun 1970-luvulla. Tällöin hallitukset kokivat kasvavia vaikeuksia taloudellisen vakauden ja pysyvän kasvun ylläpitämisessä, ja näin heräsivät epäilykset siitä, pystyvätkö hallitukset lainkaan selvittämään taloudellisia ongelmia. Se siirsi taloudellista ajattelua pois keynesiläisyydestä, ja vapaat markkinat saivat jälleen uutta uskottavuutta. (Heywood 2012, 87–89.) Tämän lisäksi toisen maailmansodan jälkeen teollistuneissa maissa oli tapahtunut taloudellisen sekä poliittisen vallan huomattavaa uudelleenjakoa yläluokkien menettäessä ja työväenluokan saadessa valtaa. Uusliberalismin nousuun nähdäänkin vaikuttaneen myös valtaansa menettäneiden piirien voimakas halu palauttaa menetettyjä asemiaan. (Harvey 2008, 21–28.)

Alussa uusliberalismilla oli suurin vaikutus Isossa-Britanniassa ja Yhdysvalloissa, mikä johtui siitä, että näissä kahdessa maassa vapaiden markkinoiden taloudelliset periaatteet olivat iskostuneet syvimmälle 1800-luvulla. Sekä Margaret Thatcherin Isossa-Britanniassa että Ronald Reaganin Yhdysvalloissa uusliberalismi muodosti 1980-luvulla kuitenkin vain osan isommasta uuden oikeiston ideologisesta projektista, jossa vapaiden markkinoiden ideologia yhdistyi pohjimmiltaan konservatiiviseen sosiaaliseen filosofiaan. Tällöin voidaankin puhua eräänlaisesta uuskonservatismista. Myöhemmin uusliberalismilla sekä edellä mainitulla uskuskonservatismilla on ollut vaikutusta myös muun muassa Manner-Euroopassa, Australiassa, Uudessa-Seelannissa sekä muissa läntisissä maissa ympäri maailman. Myös 1970-luvun alussa tapahtunut Bretton Woods -järjestelmän sekä sen kiinteiden valuuttakurssien purkaminen muotoili maailmantaloutta vahvasti uusliberalistiseen suuntaan. Lisäksi 1980-lukuun mennessä organisaatiot kuten Kansainvälinen valuuttarahasto IMF sekä Maailmanpankki oli käännetty uusliberalismin tielle. (Heywood 2012, 49, 86 & 94.) Näin syntyi niin sanottu Washingtonin konsensus, joka tarkoittaa IMF:n, Maailmanpankin sekä Yhdysvaltojen valtiovarainministeriön välistä konsensusta oikeasta politiikasta (Stiglitz 2004 45–46). Uusliberalismista on siten muodostunut hegemoninen ajattelutapa (Harvey 2008, 8).

Kuten edellä mainittiin, uusliberalisteilla on siis rajaton usko markkinoihin. Sen mukaan markkinamekanismi tarjoaa ratkaisun kaikkiin taloudellisiin ja sosiaalisiin ongelmiin, ja markkinat nähdäänkin moraalisesti ja käytännöllisesti katsoen ylivoimaisiksi valtion ja mihinkään poliittisen kontrollin muotoon nähden. Tässä uusliberalismi ylittää jopa klassisen talousteorian, jonka isänä pidetty Adam Smith tiedosti markkinoiden rajoitukset. Vapaita markkinoita puolustavat taloustieteilijät, kuten edellä mainittu von Hayek ja yhdysvaltalainen Milton Friedman

hyökkäsivätkin valtion taloudellista roolia vastaan. Hayekin mukaan kaikenlainen taloudellinen suunnittelu oli tuomittu taloudelliseen tehottomuuteen, sillä valtion virkamiehet eivät mitenkään pysty käsittelemään kaikkea markkinoihin liittyvää monimutkaista informaatiota olivat he sitten kuinka päteviä tahansa. (Heywood 2012, 49–50.) Lisäksi vahvat eturyhmät väistämättä vääristävät valtioiden markkinoiden ohjaamista omien etujensa hyväksi varsinkin demokraattisissa maissa (Harvey 2008, 8).

Työttömyyden ja inflaation eli stagflaation ilmaannuttua uudelleen 1970-luvulla Hayek ja Friedman väittivät myös, että julkinen valta oli pikemminkin talousvaikeuksien syy kuin parannus. Friedman kritisoikin keynesiläisyyttä siitä, että sen markkinoiden kokonaisuksynnän säätelyyn liittyvät keinot aiheuttivat inflaatiota rohkaistessaan valtioita painamaan rahaa ja ottamaan lisää lainaa, mutta eivät kuitenkaan pystyneet vaikuttamaan työttömyyden luonnolliseen määrään. Uusliberalistien mukaan inflaatio puolestaan uhkaa koko markkinatalouden perustaa, sillä vähentämällä uskoa rahaan eli vaihdannan välineeseen se lannistaa ihmisten kaupallisia ja taloudellisia toimia. (Heywood 2012, 50 & 89–90.) Lisäksi korkea inflaatio tulee taloudelle kalliiksi myös siitä syystä, että se häiritsee hintajärjestelmän toimintaa (Stiglitz 2004, 217). Vapaiden markkinoiden ratkaisu inflaatioon on siten kontrolloida rahan tarjontaa vähentämällä julkisen talouden menoja (Heywood 2012, 90). Samalla finanssipolitiikkaa kiristämällä haluttiin katkaista myös taantumien pitkittymisestä seuranneet julkisten talouksien pahenevat alijäämä- ja velkakierteet (Kiander & Lönnqvist 2002, 18).

Uusliberalistien mielestä valtio on lisäksi pakottava ja vapauden vastainen, sillä vaikka hallinto olisi kuinka suotuisasti kasattu, valtiolla nähdään poikkeuksetta olevan vahingollinen vaikutus ihmisten väliselle kanssakäymiselle. Uusliberalismi puolustaaakin negatiivista vapautta eli sitä, että kaikki ulkoiset rajoitteet yksilöille pitäisi poistaa. Koska valtion kollektiivinen valta on näin ollen yksilön suurin uhka, voidaan vapaus varmistaa vain valtion valtaa vähentämällä. Tämä tarkoittaa erityisesti hyvinvointivaltion alasajoa. Hyvinvointivaltiota kritisoidaan muun muassa riippuvaisuuden kulttuurin luomisesta, sillä uusliberalistien mielestä se heikentää oma-aloitteisuutta ja yritteliäisyyttä sekä ryöstää ihmisiltä omanarvontunnon ja itsekunnioituksen. Sosiaaliturat ovat näin ollen heikkouden ja voimattomuuden syy eivätkä sen parannus. Samalla kasvavat sosiaalimenot korottavat veroja, ja myös korkeat verot ovat este yritteliään kulttuurin luomiselle. (Heywood 2012, 87 & 90–91.) Tuloeroja tasaava verotus rajoittaaakin negatiivisen vapauskäsitteksen mukaisesti yksilöiden omaa taloudellista toimintavapautta (Kiander & Lönnqvist 2002, 115).

Verotuksen ja sosiaalituran nähdään aiheuttavan taloudelle siten monia tehokkuustappioita. Korkean verorasituksen ja hyvän sosiaaliturvan ajatellaan supistavan työvoiman tarjontaa sekä

heikentävän yksilöiden kannustimia kouluttautua ja siten kasvattaa osaamispääomaansa. Myös säästäminen vähenee, jolloin pääomakannan kasvu hidastuu ja investoinnit laskevat. Lisäksi investointikannustimet heikentyvät investointien tuottojen laskiessa. Samalla hyvinvointivaltion nähdään myös jäykistävän sosioekonomista rakennetta. Tämä perustuu siihen, että tasa-arvopyrkimykset ja yhteiskunnallinen säätely yhdessä kireän verotuksen kanssa kaventavat yksilöiden mahdollisuuksia rikastua omalla työnteollaan ja muodostavat sosiaalisen aseman parantamisen siten liian vaikeaksi. Näin hyvinvointivaltio passivoi ihmisiä ja heikentää talouksien ja yhteiskuntien dynaamisuutta. (Kiander & Lönnqvist 2002, 72, 73, 76, 115 & 134.)

1980-luvulla pitkään kestänyt suurtyöttömyys ja politiikan muuttuminen konservatiivisemmaksi kasvattivat edelleen sosiaalista tilausta kritiikille, jonka perusteella hyvinvointivaltiot rappeuttavat talouden terveet kannustimet ja johtavat loputtomiin menonlisäyspaineisiin ja siten lopulta rahoituskriiseihin (Kiander 2001, 104). Hyvinvointivaltiota ja kasvanutta verorasitusta alettiin siten pitää syyllisenä talouskasvun hidastumiseen monissa länsimaissa (Kiander & Lönnqvist 2002, 53 & 80). Hyvinvointivaltion ylevät tavoitteet kuten tasa-arvo, turvallisuus ja yhteiskunnallinen oikeudenmukaisuus nähtiin yhä enemmän valtion suorittamana holhouksena, virkavaltaisuutena, kansalaisten oma-aloitteisuuden ja omavastuisuuden romuttamisena sekä julkisten varojen kätteettomana tuhlausena. Lisäksi valtion hallintoa syytettiin liian laajaksi ja tehottomaksi. (Rinne 2002, 100–101.)

Yhdysvaltalainen poliittinen filosofi Robert Nozick tuomitsi kaiken sosiaalihuollon ja tulojen uudelleenjaon lisäksi omistusoikeuden loukkauksena. Niin kauan kuin omaisuus on hankittu oikeutetusti, sen siirtäminen ilman suostumusta henkilöltä toiselle on siten laillistettu varkaus. Tätä egoistisen individualismin ideaa eli sitä, että ihmiset eivät ole yhteiskunnalle eikä yhteiskunta ihmisille mitään velkaa, esitti myös Margaret Thatcher julistuksessaan ”there is no such thing as society”. Klassisen talousteorian tapaan uusliberalismi kannattaakin minimaalista valtiota. (Heywood 2012, 87, 89 & 91.) Siinä kaikkien sosiaalisen yhteisvastuun muotojen pitää siirtyä syrjään individualismin, yksityisomistuksen ja henkilökohtaisen vastuun tieltä (Harvey 2008, 32). Nozickin mukaan niin sanottu yövartijavaltio riittääkin varmistamaan hyvän elämän edellytykset kaikille. Siinä jokaisella on periaatteessa yhtäläinen oikeus toteuttaa omia tavoitteitaan. Nozick katsoi, että kasvu- ja hyötynäkökohtien pohtiminen ei olekaan valtion tehtäviä määriteltäessä ollenkaan tarpeellista, vaan kyse on pelkästään yksilön oikeuksista. (Kiander & Lönnqvist 2002, 189–190.)

Samaan aikaan uusliberalistit näkevät markkinoilla olevan useita hyviä ominaisuuksia. Ensiksi, koska markkinat pyrkivät kohti pitkántähtäimen tasapainoa, ne säätelevät itse itseään. Hayek esittikin uudelleen Smithin ajatuksen markkinoita ohjaavasta ”näkyvästä kädestä”

vertaamalla markkinoita hermojärjestelmään, joka pystyy säätämään taloutta, koska se pystyy välittämään lähes äärettömän määrän viestejä yhtäaikaaisesti hintamekanisminsa avulla. Toiseksi, markkinat ovat luonnostaan tehokkaat ja tuottavat näin taloudellista kasvua. Makrotalouden tasolla markkinataloudet ovat tehokkaita, koska resurssit siirtyvät väistämättömästi eniten tuottavaan kohteeseensa ja koska sekä rikkailla että köyhillä on kannustin työntekoon. Mikrotalouden tasolla yksityinen yritystoiminta on puolestaan tehokkaampaa kuin julkiset organisaatiot, koska yksityisen yritystoiminnan pitää kurinalaisena voittotavoite, joka pakottaa sen pitämään kulut alhaalla, kun taas veronmaksaja puolestaan maksaa aina julkisen talouden tappiot. Kolmanneksi, markkinat ovat reagoivia, jopa demokraattisia mekanismeja, sillä kilpailu takaa, että tuottajat tuottavat vain sitä, mitä kuluttajat haluavat ostaa ja vain sillä hinnalla, mihin heillä on varaa. Kuluttaja on täten yhteiskunnassa määrävässä asemassa, ja tämä johtaa kehitykseen ja yleiseen hyvään. Uusliberalistit uskovatkin vahvasti yksilöihin, joita tulisi rohkaista olemaan itsenäisiä ja tekemään rationaalisia valintoja omaksi edukseen. Lopuksi, markkinat tuovat reiluutta ja taloudellista oikeudenmukaisuutta, sillä ne antavat jokaiselle ihmiselle mahdollisuuden nousta tai kaatua perustuen omiin kykyihinsä ja työntekoonsa. Materiaalinen eriarvoisuus heijastaa siis vain luonnollista eriarvoisuutta ihmiskunnassa. (Heywood 2012, 50 & 87–88.) Darwinistisessa uusliberalistisessa maailmassa onkin siten tarkoitus selvittää vain vahvimpien ja sopivimpien (Harvey 2008, 192).

Uusliberalistisessa ajattelussa ihmiskunnan keskeisiä arvoja ovat siis ihmisarvo ja yksilönvapaus. Kaikenlaisten valtion väliintulojen, joissa kollektiiviset arvoasetelmat asetetaan yksilön vapaan valinnanmahdollisuuden yläpuolelle, väitetään puolestaan uhkaavan näitä arvoja. Uusliberalistisen ajattelun ydin on siten oletus, että vapaat markkinat ja vapaa kauppa takaavat myös yksilönvapaudet. (Harvey 2008, 11 & 13.) Uusliberalismi julistaa niin retoriikassaan kuin käytännössään perinteisten moraalioppien kuolemaa. Hayekin mukaan moraalit rakentuukin vain kilpailussa markkinoilla. (Värri 2002, 98.) Markkinoilla tapahtuvan vaihdon nähdään näin olevan arvokasta itseisarvoisena etiikkana, joka pystyy ohjaamaan ihmisten käyttäytymistä ja korvaamaan aikaisemmat eettiset ajattelutavat (Harvey 2008, 9).

Uusliberalismin mukaan ihmisten hyvinvointia on siis mahdollista edistää parhaiten vapauttamalla yksilön yritteliäisyys ja osaaminen vahvan yksityisen omistusoikeuden, vapaiden markkinoiden ja vapaakaupan institutionaalisissa puitteissa. Valtion tehtävänä on luoda tämä kehys ja vaalia sitä esimerkiksi takaamalla rahan arvon vakaus ja luotettavuus. Sen pitää myös tuottaa ne sotilaalliset, turvallisuuteen ja poliisitoimeen liittyvät sekä lainsäädännölliset puitteet, jotka turvaavat yksityiset omistusoikeudet, ja varmistaa tarpeen tullen voimankäytön avulla markkinoiden toimivuus. Jos markkinoita ei ole valmiiksi esimerkiksi maankäyttöön,

vesihuoltoon, koulutukseen, terveydenhuoltoon, sosiaaliturvaan ja ympäristönsuojeluun liittyvillä aloilla, ne tulee luoda valtion toimin. Muita tehtäviä valtion ei tule hoitaa. Markkinoiden luomisen jälkeenkin valtion puuttumista niiden toimintaan pitää välttää kaikin keinoin. (Harvey 2008, 7–8.)

Uusliberalismin mukaan yhteinen hyvä voidaan siis maksimoida kasvattamalla markkinoilla tapahtuvan vaihdon vaikutusala ja määrää, ja siten se pyrkii tuomaan kaiken inhimillisen toiminnan markkinoiden piiriin. Tämä kaikki perustuu siihen, että yksityisyrittäjyyttä, yrittäjähenkisyyttä ja kilpailua pidetään innovaatioiden ja vaurastumisen lähtökohtana. Lisäksi teknologisiin uudistuksiin kannustetaan aineettomien oikeuksien suojaamisella esimerkiksi patenttien avulla. Jatkuvan tuottavuuden kasvun ajatellaan puolestaan tuovan korkeamman elintason kaikille, sillä uusliberalistinen teoria lähtee siitä oletuksesta, että vauraus valuu alaspäin. (Harvey 2008, 9, 82 & 86.) Tällöin tulotason absoluuttinen kasvu hyödyttää myös pienituloisia, vaikka näiden suhteellinen asema voikin heiketä (Kiander & Lönnqvist 2002, 99).

Uusliberalistisen talous- ja yhteiskuntapolitiikan perusteella on siis vain luonnollista ja tuloksellista, että valtion tehtäväalue minimoidaan ja markkinoiden tilaa kasvatetaan. Julkispoliittisen päätöksenteon areenaa on siten kavennettava erityisesti silloin, kun yhteiskunnallisen tasa-arvon ja kansallisen yhtenäisyyden tavoittelu rajoittaa kansallisten ja kansainvälisten markkinavoimien vapautta. (Rinne 2002, 100 & 102.) Uusliberalistien tärkeimmät poliittiset toimet ovat näin yksityistäminen, valtion menojen leikkaaminen erityisesti sosiaalihuollosta, veronkevennykset varsinkin yritystoiminnalle ja välittömiin veroihin sekä markkinoiden vapauttaminen sääntelyä purkamalla (Heywood 2012, 50). Uusi politiikka vaatii siten valtiota vetäytymään ja karsimaan julkisia palveluja. Lisäksi julkisenkin toiminnan malliksi on nostettu yritystoiminta, jolloin myös valtioiden erityisessä suojelussa toimineista koulutuksesta, terveydenhoidosta ja sosiaalityöstä kuin postilaitoksesta ja rautateistäkin on haettava kustannustehokkuutta ja voittoja. Näin valtion laitoksetkin on alettu nähdä palveluja tuottavina yrityksinä. (Rinne 2002, 100–101.)

Tätä politiikkaa sekä Reaganin että Thatcherin hallinnot alkoivat harjoittaa 1980-luvulla sekä monet muut hallitukset tämän jälkeen. Ne ovat vähentäneet julkisen talouden menoja ja sallineet työttömyyden kasvaa jyrkästi siinä uskossa, että vain markkinat voisivat ratkaista ongelman. (Heywood 2012, 90.) Talouspolitiikassa painopiste on siten siirtynyt kasvun ja työllisyyden maksimoinnista yhä enemmän inflaation torjunnan ja rahataloudellisen vakauden painottamiseen. Työttömyyden noususta huolimatta useimmissa maissa on siten keskitytty inflaation kontrollointiin kireällä rahapolitiikalla. (Kiander 2001, 11.) Tämä näkyi selvästi useiden Euroopan maiden reaktioissa sekä 1980-luvun että 1990-luvun alun taantumisiin (Kiander 2001, 11 & Kiander & Lönnqvist 2002, 18–19).

1980- ja 1990-lukujen aikana myös talous on vapautunut säätelystä (Kiander 2001, 119). Pääomaliikkeet ja -markkinat on vapautettu, kaupan esteitä on purettu ja hyödykemarkkinoiden kilpailullisuutta on lisätty. Tämän seurauksena kansainvälinen kauppa on kasvanut ja erityisesti kansainväliset pääomaliikkeet moninkertaistuneet. (Kiander & Lönnqvist 2002, 170.) Näin rahoitusmaailman toimeliaisuus ja valta on lisääntynyt merkittävästi. Uusliberalismi onkin tarkoittanut kaiken finansiointia. Rahoitus on siten saanut yhä kovemman otteen muista talouselämän osa-alueista sekä valtioista. (Harvey 2008, 43–44.) Rahoitusmarkkinoiden liberalisointi on näin kaventanut edelleen valtioiden makrotaloudellisen ohjauksen keinoja vaikuttaa talouskehitykseen. Kansainvälisten pääomaliikkeiden vapautumisen seurauksena valuutta- ja korkomuutokset ovat tulleet aikaisempaa herkemmiiksi finanssipolitiikan aikaansaamille markkinareaktioille ja markkinoiden vaatimukset rahatalouden vakaudesta ovat saaneet aikaisempaa enemmän painoarvoa. (Kiander & Lönnqvist 2002, 20.)

Thatcherin alaisuudessa Isossa-Britanniassa alkanut, mutta myöhemmin myös moniin muihin länsimaihin, aggressiivisimmin entisiin kommunistisiin valtioihin, laajentunut yksityistäminen on lisäksi purkanut sekä sekataloudet että kollektivistiset taloudet siirtämällä eri teollisuudenalat julkisesta omistuksesta yksityisomistukseen. Veroja keventämällä on myös pyritty edistämään talouden kasvua luomalla olosuhteet, jotka rohkaisisivat enemmän tuottajia tuottamaan kuin kuluttajia kuluttamaan. Tässä näkyikin uusliberalismin painotus talouden tarjontapuolelle sen kysyntäpuolen sijaan, mikä on vastakohta keynesiläisyydelle. (Heywood 2012, 90.) Useissa maissa tehdyillä verouudistuksilla on näin tavoiteltu säästämisen ja investointien kannustimien parantamista (Kiander & Lönnqvist 2002, 134).

Hyvinvointivaltion kasvun tilalle tuli tästä eteenpäin karsinta, rajoittaminen ja sopeuttaminen (Kiander 2001, 86). 1990-luvun aikana julkisten primaarimenojen eli muiden kuin korkomenojen suhteellinen osuus bruttokansantuotteesta alenikin teollisuusmaissa jo 1970-luvun lopun tasoa alemmas (Kiander & Lönnqvist 2002, 45). Samalla on toimeenpantu rakenteellisia ja laadullisia uudistuksia, joilla on tavoiteltu siirtymistä aiemmasta universaalisuudesta kohti tarveharkintaa ja entistä korostetumpaa yksilön omaa vastuuta. Näin esimerkiksi tulonsiirtojärjestelmiin on alettu suhtautua kriittisesti. (Kiander 2001, 86 & 119.) Kansallinen omatunto onkin hapertunut, sillä laajentuneen keskiluokan alettua pärjätä omillaan se ei enää ole välittänyt huono-osaisista, solidaarisuudesta ja yhteisvastuusta (Rinne 2002, 100). Kilpailu on myös yhä ankarampaa, mutta heikentyneen yhteisöllisyyden vallitessa sekä vastuu että syyllisyys jäävät yksilön harteille (Värri 2002, 92).

Samanaikaisesti suurten tulojen ja omaisuuksien verotusta on kevennetty melkein kaikissa teollisuusmaissa (Kiander 2001, 119). Lisäksi verotuksessa on suosittu sijoituksia suhteessa

palkkatuloihin ja vahvistettu verotuksen regressiivisiä piirteitä kuten arvonlisäveroa. Palveluille on myös asetettu erilaisia käyttömaksuja ja yrityksille annettu erilaisia tukia ja verohelpotuksia. Yksityistäminen on johtanut varallisuuden selkeään keskittymiseen taloudelliselle eliitille. (Harvey 2008, 128–129, 178–181 & 201.) Samalla rahoitusmarkkinat ja rikkaat ovat perustaneet offshore-finanssikeskuksia verojen ja sääntelyn kiertoa varten. Näin Caymansaarten ja muiden vastaavien finanssikeskusten pankkisalaisuuslait palvelevat etuoikeutettujen ryhmien etuja länsimaiden sisällä. (Stiglitz 2004, 303–304, 313 & 332.) Tuloerot ovatkin kasvaneet voimakkaasti aiempaan verrattuna (Kiander 2001, 119).

Uuden konsensuksen mukaisia suosituksia kansallisvaltioille ovat jakaneet 1980-luvulta lähtien EU:n komissio, Kansainvälinen Valuuttarahasto IMF sekä teollisuusmaiden yhteistyöorganisaatio OECD. Korkea työttömyys ja julkisen talouden ongelmat eivät tämän markkinareformistisen näkemyksen perusteella ole seurausta niinkään makrotalouden kehityksestä tai toteutetusta kireästä rahapolitiikasta, vaan pääasiassa luonteeltaan rakenteellisista seikoista, jotka ovat seurausta erilaisista institutionaalisista jäykkyyksistä. Näitä ovat puolestaan ammattiyhdistysliike, minimipalkat, työehtosopimusten yleissitovuus ja irtisanomissuoja, kannustamaton eli liian korkea sosiaaliturva sekä liian kireä verotus. Työttömyyden alentamiseksi on siten tarpeellista joustavoittaa työmarkkinoiden toimintaa, siirtää palkanmuodostusta lähemmäs yksilötasoa, kasvattaa tuloeroja, keventää verotusta, yksityistää julkisia toimintoja ja leikata sosiaaliturvaa. Tällä tavalla halutaan parantaa työnteon kannustimia. (Kiander 2001, 103 & Kiander & Lönnqvist 2002, 143.) Tämä perustuu muun muassa siihen, että uusliberalistien mielestä työttömyys on aina vapaaehtoista. Sen mukaan työvoimalla on jatkuvasti jokin pohjahinta, jonka alle se ei halua työllistyä. Työttömyyttä syntyy siten silloin, kun työvoiman pohjahinta on liian korkea. Pohjahinta muodostuu puolestaan osin sosiaalietuuksien perusteella. (Harvey 2008, 68.)

1980- ja 1990-lukujen aikana useimmissa Länsi-Euroopan maissa tehtiinkin rakenteellisia uudistuksia työllisyyden edistämiseksi (Kiander & Saari 2007, 126). Työväenliikkeen ja ammattiyhdistysten vaikutusvalta on myös selvästi heikentynyt (Rinne 2002, 94). Palkkojen aleneminen, työsuhteiden muuttuminen epävarmemmiksi sekä etujen ja työsuhteturvan menettäminen ovat siten tyypillisiä piirteitä kaikissa maissa, jotka ovat lähteneet uusliberalismin tielle (Harvey 2008, 95). Työmarkkinoiden joustot ovatkin olleet vain peitenimi matalammille palkoille ja heikommalle työsuhteturvalle (Stiglitz 2004, 128).

Lisäksi Kansainvälinen valuuttarahasto IMF sekä Maailmanpankki ovat muuttaneet maailmaa uusliberalistiseen suuntaan myös hallituksille kohdennetuilla lainoillaan. Tällöin maksuvaikeuksiin joutuneiden valtioiden laina-aikojen pidentämisen vastineeksi on vaadittu

uusliberalistisia uudistuksia. Lainojensa uudelleenjärjestelemiseksi velkaantuneet maat ovat näin joutuneet tekemään institutionaalisia uudistuksia kuten hyvinvointimenojen leikkauksia, työmarkkinalainsäädännön joustavoittamisia ja yksityistämisiä. (Harvey 2008, 39.)

Samalla globaali talous on informaatioteknologian avulla ylittänyt ajan ja tilan rajat, ja näin ollen sillä on kyky työskennellä maailmanlaajuisesti reaaliajassa. Siten kansalliset erot ovat vähentyneet, raja-aidat madaltuneet sekä kansallisvaltioista ja niiden talouksista tullut aiempaa merkityksettömämpiä. Kansallisvaltioiden asema onkin muuttunut rajusti. Jopa vahvimmat yksittäiset hallitukset ovat menettäneet kykyänsä kontrolloida ja ohjata monikansallisten yritysten toimintoja ja ylläpitää omia taloudellisia rajojaan. Pääoman ja tavaroiden liike ei globaalissa maailmassa enää toteudukaan kansallisvaltioiden päätösten ja säätelemien omistussuhteiden kautta. Koko perinteinen kansallisvauraus on myös siirretty osaksi maailmantaloutta ja pörssikurssien kehitystä. (Rinne 2002, 94–95 & 97–98.)

Uusliberalismi on linkittynyt niin läheisesti tämän taloudellisen globalisaation kanssa, että monet pitävät uusliberalismia ja globalisaatiota osana samaa ilmiötä, uusliberaalia globalisaatiota. Tämä on seurausta useista syistä. (Heywood 2012, 59.) Vapailla markkinoilla esimerkiksi sijoittajien pääomalle asettama tuottovaatimus pyrkii kaikkialla asettumaan kansainväliselle tasolle, mikä synnyttää valtioille painetta verokilpailuun. Todella korkeat veroasteet eivät siten ole mahdollisia, sillä verotuksen kohteet voivat siirtää toimintansa maihin, joissa verotus on maltillisempaa. (Kiander 2001, 119–120.) Voimistunut kansainvälinen kilpailu onkin rohkaissut hallituksia vapauttamaan markkinoitaan ja keventämään verotustaan houkutellessaan investointeja ja estääkseen monikansallisia yrityksiä siirtymästä muualle (Heywood 2012, 59). Pääomatulojen ja yritysten veroja onkin laskettu useissa maissa merkittävästi (Kiander & Lönnqvist 2002, 176). Suuri paine on kohdistunut myös valtion menojen ja erityisesti hyvinvointibudjettien leikkaamiseen, koska kasvaneen kansainvälisen kilpailun takia inflaation kontrollointi on korvannut täystyöllisyyden ylläpidon talouspolitiikan tärkeimpänä päämääränä (Heywood 2012, 59). Talouden kansainvälistymisen oloissa suppeimmat ja halvimmat hyvinvointivaltiot asettavatkin normit, joiden kanssa muiden on kilpailtava (Rinne 2002, 100).

Talouden avautuminen ja kansainvälistyminen eli globalisaatio on kiristänyt kilpailua myös yritysten välillä ja pakottanut yrityksiä rationalisoimaan toimintojaan (Kiander 2001, 118–119). Osa perinteisistä toimialoista on siirtynyt siten korkean tulotason maista kehittyviin talouksiin, joissa kustannukset ovat alhaisemmat (Kiander & Lönnqvist 2002, 172). Tämä on heikentänyt heikosti tuottavan työvoiman asemaa länsimaissa ja johtanut osaltaan rakenteelliseen työttömyyteen, pitkäaikaistyöttömyyteen ja lopulta köyhyyden lisääntymiseen ja syrjäytymiseen. Samalla kilpailu uusimmat teknologiat hallitsevista osajista on kohottanut näiden ansioita, jolloin

työmarkkinat ovat jakautuneet ja palkkaerot kasvaneet. (Kiander 2001, 118–119.) Työvoiman vähäisemmästä liikkumisesta johtuen verokilpailu ei myöskään ole luonut juurikaan paineita työhön kohdistuvan verotuksen alentamiseen muiden kuin korkeapalkkaisten avainryhmien rajaveroasteiden kohdalla. Lisäksi pakollisia sosiaalivakuutusmaksuja on useissa maissa siirretty aikaisempaa enemmän yrityksiltä palkansaajille. (Kiander & Lönnqvist 2002 181.) Kun samanaikaisesti pääomamarkkinoiden vapautuminen, nousseet tuottovaatimukset ja verojen kevennykset ovat johtaneet voittojen kasvuun, ovat omistajien tulot ja varallisuus puolestaan kasvaneet ja eriarvoisuus siten edelleen lisääntynyt (Kiander 2001, 118–119). Nykyisin ennen kaikkea monikansalliset suuryritykset, sijoittajat ja rahoittajat edustavatkin voimia, joiden toimintaan yksilöiden on sopeuduttava (Värri 2014, 391–392).

Globalisaation synnyttämät paineet näkyvät kaikkialla yhdenmukaistuvana politiikkana. Talouden alueella edellytetään vakauden tasapainon ja kurinalaisuuden periaatteiden noudattamista. Samalla nämä vaatimukset leviävät kuitenkin myös muualle yhteiskuntaan, jotta talouden vakaus ja toimintaedellytykset voidaan varmistaa. (Rinne 2002, 99.) Uusliberalismi globaalin kapitalismin ideologiana onkin vallannut yhteiskunnat sekä erilaiset yhteiskunnalliset käytännöt. Siitä on muodostunut esimerkiksi koulutuspolitiikan ja sosialisoinnin hegemoninen ideologia. Finanssikapitalismille alistunut tai sille suosiollinen politiikka ja siitä nouseva koulutuspolitiikka muokkaavat siten myös kasvatus- ja koulutusajattelua markkinalogiikan mukaiseksi. (Värri 2014, 391.) Arvovapaaksi uskoteltuna tulosohjauksena ja laadunarviointina uusliberalismi onkin näin levinnyt myös niihin instituutioihin, joiden perustehtävät eivät ole ollenkaan taloudellisia (Värri 2002, 97).

Kun työvoima on vielä pääosin paikallista, on koulutusta alettu korostaa kansallisen kilpailukykyyn olennaisena osana globaaleilla markkinoilla. Kilpailukykyä on näin ollen pyritty parantamaan tieteellä, teknologialla ja koulutuksella. (Rinne 2002, 98 & 101.) Kilpailukykyä parantaessaan teknologia kuitenkin myös vähentää työpaikkoja. Vielä 1940–1960-luvuilla työpaikat lisääntyivät teollisuustuotannon kanssa samassa suhteessa. 1970-luvun puolessavälissä teknologinen kehitys alkoi vähentää työpaikkoja, vaikka teollisuustuotannon kasvu jatkui. 1980-luvulla Eurooppaan tuli jo massatyöttömyys yksinkertaisesti siksi, että teknologia tekee työn halvemmalla kuin työntekijä. Koska työmarkkinoilla on jatkuva työvoiman ylitarjonta, käydään työpaikoista kovaa taistelua. Siksi työntekijät ovat yhä valmiimpia työskentelemään entistä matalammilla palkoilla ja tyytymään erilaisiin tilapäistyösuhteisiin. Voidaan jopa sanoa, että työntekijöiden osalta menossa on kilpajuoksu pohjalle. (Ojapelto 2007, 66.)

Hallitukset ovat myös yhä enenevässä määrin ja usein vapaaehtoisesti luovuttaneet päätäntävaltaa ja hallintaoikeuksia ylikansallisille järjestöille kuten EU:lle ja OECD:lle. Euroopan

Unioni halutaan esimerkiksi nähdä hallitusten välisenä yhteistyöelimenä, joka syrjäyttää vallasta muut demokraattisesti valitut elimet. Vapaa markkinakilpailu on siten pyritty asettamaan ylikansalliseen valvontaan rajoittamalla kansallisten hallitusten suorittaman säätelyn mahdollisuuksia. Samoin on pyritty estämään ammattijärjestöjen ja ympäristöliikkeiden vallankäyttöä. Kansallisten hallitusten tehtäväksi jää myös tästä syystä vain kilpailla vapaasti liikkuvista tuotannontekijöistä, ja houkuttaa niitä alueelleen alhaisella verotuksella ja joustavalla työläinsäädännöllä. (Rinne 2002, 95–96 & 107.) Globalisaation lisäksi integraation eli valtioiden talouksien yhdentymisen katsotaankin johtavan ankaraan valtioiden väliseen hinta- ja verokilpailuun, joka tekee perinteisten vero- ja tulonsiirtomekanismien käytön yhteiskunnallisten erojen tasaamiseen mahdottomaksi (Kiander 2001, 119).

Yksi esimerkki EU:n jäsenmaiden talouspoliittisen itsenäisyyden rajoittamisesta on talous- ja rahaliitto EMU:n perustamisen yhteydessä solmittu Vakaus- ja kasvusopimus, joka edellyttää jokaiselta rahaliittoon kuuluvalta maalta budjettikurin noudattamista sanktioiden uhalla. Näin yhteisen rahapolitiikan lisäksi myös kansallinen finanssipolitiikka on joutunut unionitason kontrolliin. Sopimuksen ensisijaisena tavoitteena on ollut rahaliiton uskottavuuden lisääntyminen, sillä alijäämiä rajoittavan sopimuksen on toivottu parantavan talouden vakautta sekä torjuvan inflaatiota ja julkisen velan kasvua. Se voi aiheuttaa jäsenilleen kuitenkin myös ongelmia. Tämä johtuu siitä, että talouskasvun hidastumisesta seuraava budjettitasapainon heikkeneminen on vakaussopimuksen perusteella estettävä finanssipolitiikkaa kiristämällä. Kiristyvällä finanssipolitiikalla voi kuitenkin olla negatiivinen vaikutus työllisyyteen ja talouskasvuun. Sopimuksen sanelemasta tiukasta rajoituksesta alijäämäisille budjeteille voi siten seurata suhdannevaihteluja kärjistävä myötäsyklinen finanssipolitiikka. Näin voi käydä, vaikka talouskasvun hidastuminen olisi seurausta jostakin ulkoisesta syystä ja julkisen talouden velka olisi vähäinen. Koska hyvinvointi- ja sosiaalimenot muodostavat kaikkialla suurimman osan julkisista menoista, säästötoimet kohdistuvat lisäksi usein hyvinvointivaltion keskeisiin toimintoihin. (Kiander & Lönnqvist 2002, 185–186.)

Neuvostoliiton romahdettua globalisaation aikaansaamat paineet yhdessä Yhdysvaltojen talouden 1990-luvulla elpyneiden kasvu- ja tuottavuuslukujen, sekä muiden kansantalouksien, erityisesti Japanin ja Saksan, suhteessa heikomman menestyksen kanssa tarkoittivat sitä, ettei uusliberalismilla näyttänyt olevan enää haastajia maailmantalouden hallitsevana ideologiana. Vain muutamat valtiot kuten Kiina ovat kyenneet toimimaan uusliberaalin globalisaation kaudella omilla ehdoillaan rajoittaen altistumistaan kilpailulle. (Heywood 2012, 59–62.) Kiinassakin keskitettyyn ja autoritaariseen valvontaan on kuitenkin yhdistynyt uusliberalistisia piirteitä (Harvey 2008, 148). Valtion vallan vähentäminen taloudessa voikin parantaa kannustimia,

vahvistaa kilpailua ja tukea yritteliäisyyttä, mutta ennemmin tai myöhemmin sen haitalliset puolet tulevat ilmeisiksi. Uusliberalismi voikin kohdata uusia haasteita ja vastustavia voimia. Eräs näistä johtuu kapitalismin luonteesta ja globaalien kapitalistisen järjestelmän seuraamuksista. Yksityinen yritystoiminta ja vapaa markkinatalous ohjaavat kapitalismia väistämättä aina kohti lyhytjänteisyyttä, matalaa investointiastetta, kasvavaa epätasa-arvoa ja lisääntyvää sosiaalista syrjäytymistä. (Heywood 2012, 62 & 94.)

Lyhytjänteisyys ja matala investointiaste johtuvat muun muassa siitä, että nykyaikaisissa yrityksissä omistus ja kontrolli on monesti erotettu toisistaan, jolloin yritysjohto voi ajaa yritystä pääosin omaksi edukseen. Kun johdon palkka ei riipu pitkän tähtäimen tuotosta, vaan osakemarkkinoiden kurssista, johto luonnollisesti tekee mitä vain nostaakseen sitä. Tällöin yritysten suorituksessa keskitytään vain lyhyen tähtäimen tuloksiin. (Stiglitz 2010, 13.) Säästämisen verokohtelun lieventymisellä ei myöskään ole ollut havaittavaa vaikutusta säästämiseen. Säästämiseen ja investoinneille onkin todennäköisesti ollut suurempi merkitys pääomamarkkinoiden vapauttamisella ja valtioiden velkaantumisella, jotka molemmat ovat vähentäneet säästämistä. Pääomamarkkinoita säädeltäessä investointiaste olikin yleisesti nykyistä korkeampi, mikä edisti taloudellista kasvua. (Kiander & Lönnqvist 2002, 134–136.)

Sosioekonomiset tekijät ja varallisuuserot ovat myös nousemassa uudelleen ihmisryhmiä erotteleviksi muuttujiksi (Värri 2014, 392). Tämä johtuu siitä, että henkilökohtaista vastuuta korostavassa järjestelmässä yhteiskunnan turvaverkko kutistetaan minimiinsä. Valtion vetäytyessä hyvinvoinnin, julkisen koulutuksen ja sosiaalipalveluiden tuottajan roolista jäävät yhä suuremmat ihmisryhmät näin alttiiksi köyhtymiselle. Kasvava sosiaalinen eriarvoisuus ja tulonjakoon liittyvät ongelmat ovatkin niin oleellinen osa uusliberalismia, että niitä on pidettävä uusliberalismin rakenteellisena ominaisuutena. Yhdysvalloissa vankilatuomioista on nykyisin muodostunut yleisimmin käytetty keino työttömien ja marginalisoituneiden ryhmien hallinnassa. (Harvey 2008, 24, 95 & 97.) Samalla epätasa-arvo ja köyhyys tarjoavat hedelmällisen kasvualustan monenlaisille liikkeille nationalismista populismiin, ja niistä jotkut voivat olla uhkia myös maailmanrauhalle (Stiglitz 2004, 258). Lisäksi uusliberalismi on tuottanut alituisen taloudellisen kilpailun yhteiskunnan johtomotiiviksi (Värri 2002, 97). Kilpailun maailma ei kuitenkaan synnytä yhteistyötä, jota tarvittaisiin esimerkiksi ekologisten ongelmien ratkaisemisessa (Värri 2014, 392). Kaupalliset intressit ovatkin useasti sivuuttaneet huolet ympäristöstä, demokratiasta, ihmisoikeuksista ja yhteiskunnallisesta oikeudenmukaisuudesta (Stiglitz 2004, 51).

Varallisuuden ja vallan keskittyminen onkin jyrkempää kuin koskaan sitten 1920-luvun (Harvey 2008, 146). Niin sanottua ”tikhumisteoriaa”, jossa talouskasvun luoma vauraus ”tihkuu” itsestään huipulta köyhille, voidaankin sanoa pelkäksi uskonkappaleeksi (Stiglitz 2004, 121).

Taloudellinen kasvu ei myöskään edellytä suuria tai kasvavia tuloeroja. Tasainen tulonjako jopa lisää talouden tehokkuutta tiettyyn rajaan asti. (Kiander 2001, 120.) Teollisuusmaiden vertailun perusteella ei voidakaan päätellä, että suuret tuloerot edistäisivät taloudellista menestystä. Pikemminkin korkealla tulotasolla ja tasaisella tulonjaolla näyttää olevan positiivinen korrelaatio. Samalla suuret tuloerot eivät ole estäneet myöskään Yhdysvaltojen taloudellista menestystä. Mitään täysin yksiselitteistä ja lineaarista riippuvuutta tulonjaon ja taloudellisen kasvun välillä yksittäisissä maissa ei siis näyttäisi olevan. Tulonjako eri maissa onkin seurausta enemmän maiden historiallisesta kehityksestä ja äänestäjien tahdosta. (Kiander & Lönnqvist 2002, 194–195.)

Talouden globaali kokonaiskysyntä on kuitenkin jäänyt heikoksi osittain sen takia, että epätasa-arvo on kasvanut kaikkialla maailmassa ja rahaa on siirtynyt niiltä, jotka olisivat sen käyttäneet, niille, jotka eivät sitä käytä. Tämä on johtanut heikkoon globaaliin talouteen. (Stiglitz 2010, 19 & 20.) Myös OECD on muuttanut aikaisempia kantojaan. Tällä hetkellä monissa OECD-maissa epätasa-arvo on korkeimmillaan koko mittaushistorian aikana. Tuloerojen kasvun nähdäänkin nykyisin lisäävän sosiaalisten ja poliittisten ongelmien lisäksi myös taloudellisia ongelmia, sillä kasvavat tuloerot heikentävät pitkántähtäimen potentiaalista taloudellista kasvua. Avaintekijä kasvun heikkenemisessä on kasvava kuilu pienituloisimman 40 prosentin ja muun väestön välillä. Sen seurauksena vähävaraisten on vaikeampaa saada laadukasta koulutusta, mikä johtaa suureen määrään hukattua potentiaalia ja matalaan sosiaaliseen liikkuvuuteen. Samalla myös korkea varallisuuden keskittyminen heikentää taloudellista kasvua, sillä se rajoittaa alemman keskiluokan investointimahdollisuuksia. Tulojen uudelleenjakoa ei hidastakaan talouskasvu. Tasa-arvon ja kasvun aikaansaamiseksi on siten toteutettava tehokasta tulojen uudelleenjakoa verotuksen ja tulonsiirtojen avulla. Siksi on varmistettava, että myös varakkaammat yksilöt ja monikansalliset yritykset maksavat osansa verotaakasta. Lisäksi lapsiperheitä pitää tukea sosioekonomisten erojen tasaamiseksi koulutuksessa. (OECD 2015, 3, 15–17 & 26.)

Korkeita tuloeroja ei olekaan mahdollista perustella sillä, että ne auttaisivat muodostamaan dynaamisemman yhteiskunnan, jossa köyhät voivat rikastua helpommin. Tuloilla mitattava säätykierto on nimittäin sekä yksilötasolla että sukupolvien välillä nopeampaa maissa, joissa tulonjako on tasaisempaa. Hyvinvointivalttioiden luomat tasa-arvoisemmat mahdollisuudet edistävät siten sosiaalista liikkuvuutta. (Kiander & Lönnqvist 2002, 117.) Lisäksi poliittinen ja yhteiskunnallinen vakaus voidaan lisäksi nähdä merkittävinä tekijöinä talouskasvulle, sillä ne ovat elinehto muun muassa hyvälle sijoitusilmapiirille. Pitkän tähtäimen vakauden kannalta välttämättömiä ehtoja ovat puolestaan laajasti jaettu talouskasvu ja hyvinvointi. Tasa-arvoa ja talouskasvu voidaan siten edelleen edistää samanaikaisesti. (Stiglitz 2004, 249, 258 & 320.)

Uusliberalismi sisältää myös perustavanlaatuisia poliittisia ongelmia. Vaikka ihmisillä on uusliberalismissa periaatteessa vapaus valita, heidän ei kuitenkaan oleteta valitsevan vahvoja kollektiivisia instituutioita kuten ammattiliittoja. Ihmisten ei myöskään milloinkaan kuulu perustaa puoluetta, joka tavoittelisi valtion puuttumista esimerkiksi markkinoiden toimintaan. Uusliberalismissa suhtaudutaankin demokratiaan hyvin epäluuloisesti, sillä enemmistöpäätöksiin nojaavan hallinnon nähdään muodostavan potentiaalisen uhkan yksilönvapaudelle. Uusliberalistit kannattavat siten tavallisesti asiantuntijoiden ja eliitin valtaa. He suosivat voimakkaasti toimeenpano- ja tuomioelinten valtaa demokraattisen ja parlamentaarisen päätöksenteon sijaan. Näin uusliberalistit ovat pakotettuja rajoittamaan demokraattista hallintoa ja turvautumaan merkittävimmissä päätöksissä epädemokraattisiin ja valvonnan ulottumattomissa oleviin instituutioihin. Keskeiset instituutiot kuten keskuspankki tai Kansainvälinen valuuttarahasto IMF on siten parasta eristää demokraattisten elinten muodostamilta paineilta. Näin syntyy ristiriitainen tilanne, jossa eliitit ja asiantuntijat tekevät huomattavia interventioita ja puuttuvat hallintoon maailmassa, jossa valtioilta vaaditaan interventioiden välttämistä. Ajautuessaan vastakkain kollektiivisia interventioita tavoittelevien yhteiskunnallisten liikkeiden kanssa uusliberalistinen valtio joutuu siten itse suorittamaan väkivaltaisiakin interventioita ja näin uhraamaan täsmälleen ne vapaudet, joita se sanoo puolustavansa. Thatcher ja Reagan hyökkäsivätkin voimakkaasti ammattiyhdistysliikettä ja ammatillisia etujärjestöjä vastaan. Lisäksi joissakin maissa on työntekijöiden järjestäytymisoikeutta rajoitettu ja ammattiyhdistysliikkeet kielletty. Samalla pääoman ylivaltaa työvoimasta on vahvistanut myös valtion tarjoaman sosiaaliturvan karsiminen. (Harvey 2008, 13–14, 32, 34, 84 & 87–88 & 205.)

Uusliberalismissa oikeushenkilöt sopivat vapaasti neuvotellen sopimuksenvaraisista velvoitteistaan markkinoilla. Tällöin konflikteja käsitellään oikeusistuimissa, ja yksilöiden on haettava kaikkiin ongelmiinsa ratkaisua demokratian sijaan oikeusjärjestelmän välityksellä. Vaikka oikeuden hakeminen on nimellisesti tasa-arvoista, se on kuitenkin käytännössä erittäin kallista olipa kyse yksittäisestä ihmisestä tai valtiosta. Päätökset suosivat siten monesti niitä, jotka ovat taloudellisesti parhaassa asemassa. Tämän vuoksi ainoa keino omien etujen ajamiseen on monille ihmisille eturyhmien muodostaminen. Eturyhmien ja kansalaisjärjestöjen määrä onkin kasvanut huomattavasti 1980-luvulta lähtien. Kansalaisjärjestöt ovat siten usein syntyneet täyttämään niitä aukkoja, joita valtion tarjoaman sosiaaliturvan karsiminen on muodostanut. Samalla kansalaisyhteiskunta on haluttu nähdä oppositiopolitiikan ja yhteiskunnallisten muutosten aikaansaajana sekä peräti valtion vaihtoehtona. (Harvey 2008, 81, 84, 97–98 & 216.)

Puhdasoppisen uusliberalismin kanssa on vaikea sovittaa yhteen lisäksi nykyisiä rahapääomiin ja rahoituslaitoksiin liittyviä käytäntöjä. Tämä johtuu siitä, että uusliberalistisissa

valtioissa rahoituslaitosten vaikutusvaltaa edistetään sääntelyä purkamalla, mutta niissä usein myös turvataan rahoituslaitosten vakavaraisuutta hinnalla millä hyvänsä. Valtiovalta on siten usein pelastanut vaikeuksiin joutuneita yrityksiä ja tasannut epäonnistuneen rahoitustoiminnan aikaansaamia ongelmia veronmaksajien rahoilla. Pääasiassa vastuu kansainvälisten finanssimarkkinoiden riskeistä ja epävarmuustekijöistä lankeaa IMF:lle. Sitä on hankala perustella uusliberalistisella teorialla, sillä sijoittajien tulisi periaatteessa olla vastuussa itse omista virheistään. (Harvey 2008, 91–92.) Nyt useissa tapauksissa yksityiset tappiot kansallistetaan. Jos luotonantajat tietävät, että heidät pelastetaan asiakkaiden osoittautuessa maksukyvyttömiksi, he ovat varomattomampia arvioidessaan asiakkaidensa luottokelpoisuutta. Tämä johtaa holtittomaan luotonantoon. Samoin velalliset yritykset tietäessään, että IMF:n pelastus on todennäköinen, ottavat liiallisia riskejä eivätkä huolehdi niistä. (Stiglitz 2004, 270–271 & 280.)

Aiemmassa liberaalissa käytännössä lainanantajat ottivat kontolleen huonoista sijoituksista syntyvät tappiot. Uusliberalistisessa käytännössä lainanottajat ovat puolestaan kansainvälisten toimijoiden vaatimuksista pakotettuja ottamaan kannettavakseen lainan takaisinmaksusta aiheutuvat kustannukset riippumatta siitä, millaiset seuraukset niistä koituvat paikallisen väestön elinolosuhteille ja toimeentulolle. (Harvey 2008, 40.) Näin IMF on antanut toistuvasti valtioille lainoja länsimaisten velkojien pelastamiseen luottotappioilta. Maalla, joka on päässyt eroon suurista veloistaan vaikka jättämällä velkojaan maksamatta, olisi kuitenkin paremmat edellytykset kasvaa. Konkurssit parantaisivat siten talouden kokonaistehokkuutta ja pitkällä aikavälillä myös maailmantalouden vakautta. Mutta konkurssit tai edes tilapäiset velanhoidon keskeytykset eivät ole tulleet kyseeseen, sillä ne merkitsisivät sitä, että velkojat eivät saisi rahojaan takaisin. Velkojien edut on siten asetettu työntekijöiden ja pienyrittäjien etujen edelle. (Stiglitz 2004, 270–271, 279 & 304.)

Puhdasoppiseen uusliberalismiin ei sovi myöskään se, että painostaessaan köyhiä maita karsimaan kaupan esteitään länsimaat ovat samalla kuitenkin säilyttäneet omat esteensä. Näin ne ovat estäneet kehitysmaita viemästä omia tuotteitaan ja hankkimasta siten niiden kovasti tarvitsemia vientituloja. Lisäksi vaatiessaan kehitysmaita lopettamaan teollisuutensa tukemisen länsimaat ovat myös jatkaneet esimerkiksi oman maataloutensa tukemista ja vaikeuttaneet näin kehitysmaiden kilpailua. Eräiden maailman köyhimpien maiden vientituotteistaan saamat hinnat ovatkin laskeneet suhteessa tuontituotteiden hintoihin, jolloin nämä maat ovat köyhtyneet entisestään. (Stiglitz 2004, 34–35.)

Kansainvälisen valuuttarahaston politiikkasuosituksissakaan ei ole otettu huomioon niiden vaikutuksia kriisimaille ja niiden kansalaisille. Monissa valtioissa liian tiukka budjettikuri on tukahduttanut talouskasvun ja levittänyt tuonnin vähennyttä kriisin samalla myös muihin maihin.

Myös markkinoiden liian nopeat avaamiset sekä yksityistämiset ovat johtaneet työttömyyden ja köyhyyden lisääntymiseen. IMF:n rakennesopeutuspolitiikka onkin johtanut useissa maissa nälänhätiin ja mellakoihin. Silloinkin, kun seuraukset eivät ole olleet yhtä vakavia ja rakennesopeutuksella on onnistuttu luomaan hetkellistä talouskasvua, taloudellinen eliitti on hyötynyt siitä suhteettomasti, ja köyhät ovat joskus jopa köyhtyneet entisestään. IMF onkin keskittynyt rakennesopeutuksessaan sijoittajien suojelemiseen. Myös yhtiöiden tukemiseen on käytetty miljardeja dollareita, mutta tavallisten kansalaisten sosiaaliturvaan ei ole ollut edes miljoonia. (Stiglitz 2004, 18–19, 48, 94–96, 159, 171 & 268.)

Painostaessaan valtioita vapauttamaan rahoitus- ja pääomamarkkinansa IMF on ollut myös luomassa olosuhteita, jotka kasvattavat kriisin uhkaa. Tämä johtuu siitä, että vapaat markkinat helpottavat spekulatiivisen pääomavirtojen siirtymistä valtioiden rajojen yli, mikä johtaa epävakauttavaan valuuttakursseilla keinotteluun. Rahan äkinäinen ulosvirtaaminen jättää tällöin taakseen romahtaneita valuuttoja ja heikentyneitä pankkijärjestelmiä. Lisäksi rahoitusmarkkinoiden vapauttaminen johtaa myös holtittomaan luotonantoon. Pääomamarkkinoiden sääntelyn purkamisesta seuranneet pankkikriisit ovat siten aiheuttaneet vakavia taloudellisia taantumia kaikkialla maailmassa. (Stiglitz 2004, 35, 105, 153, 266–267 & 283.) Samalla kriisit leviävät vapaiden markkinoiden seurauksena nopeasti maasta toiseen (Stiglitz 2010, 24). IMF:n voidaankin nähdä siirtyneen globaalien taloudellisten etujen ja vakauden tavoittelemisesta globaalin rahoitusyhteisön etujen palvelemiseen. Pääomamarkkinoiden vapauttaminen ei ole edistänyt maailmantalouden vakautta, mutta se on avannut uusia isoja markkinoita sijoittajille. (Stiglitz 2004, 277.)

Hätiköidyn rahoitusmarkkinoiden sääntelyn purkamisen nähdään vaikuttaneen esimerkiksi 1990-luvun lopun Itä-Aasian talouskriisin syntyyn. Tällöin maat, jotka eivät olleet vapauttaneet pääomamarkkinoitaan, selvisivät huomattavasti vähemmällä vauriolla kuin maat, jotka olivat niin tehneet. Lisäksi ainoa maa, joka ei alun alkaenkaan noudattanut IMF:n uusliberalistisia määräyksiä, vaan otti pääomat uudelleen valvontaansa, toipui kriisistä muita nopeammin. Samoin tapahtui maissa, jotka tätä esimerkkiä seuraten hylkäsivät IMF:n ohjeet teollisuuden ja rahoitusalan uudistuksista. (Harvey 2008, 120–121.) Itä-Aasiassa IMF:n ajama politiikka oli siten merkittävässä osassa koko kriisin syntymisessä ja vain pahensi talouksien laskusuhdanteita (Stiglitz 2004, 134). Lisäksi se jätti jälkeensä heikentyneet taloudet ja valtavasti velkaa (Stiglitz 2010, xv). Tätä ennen Itä-Aasian talouksien 1970-luvulta alkaneen muuta maailmaa nopeamman kasvun, tehokkaamman köyhyyden vähentämisen ja paremman taloudellisen vakauden taustalla oli ollut valtioiden olennainen rooli alueen talouksien kehittämisessä. Washingtonin konsensuksen vastaisesti valtiot

olivat muokanneet ja ohjanneet markkinoita sekä ajaneet suhteellista tasa-arvoa yhteiskunnallisen koheesion aikaansaamiseksi. (Stiglitz 2004, 135–138 & 277.)

Talouden sääntelemättömyyttä ja valvonnan puutetta voidaan pitää myös vuonna 2007 USA:sta alkaneen ja maailmanlaajuisesti levinneen taantuman ja laman syynä. Valvonnan puute ilmeni tuolloin pankkimaailmaan liittyneissä huomattavissa epärehellisyyksissä. (Riihinen 2011, 123.) Näin talouden sääntelemättömyys johti kuplaan, joka lopulta puhkesi ja synnytti pahimman laman sitten 1930-luvun Suuren laman. Kuvaavaa onkin se, että Suuren laman jälkeisinä vuosikymmeninä Yhdysvallat oli säästynyt tällaisilta kuplilta valtion asettaman sääntelyn ansiosta. Lisäksi pankit pelastettiin jälleen valtion toimesta. (Stiglitz 2010, xi, 7 & 27.) Rahoitusalan toimijoiden vastuuton individualismi tuottaakin keinottelua, kurssiheilahteluja ja pysyvää epävakautta (Harvey 2008, 100). Samalla talouden epävakaus heikentää myös globaalia kokonaiskysyntää, sillä valtiot joutuvat laittamaan yhä enemmän rahaa sivuun varmuusvarastoihinsa pahan päivän varalle (Stiglitz 2010, 20).

IMF:n ajama talouspolitiikka onkin epäonnistunut useammin kuin se on toiminut. IMF:ssä on kuitenkin oletettu, että kärsimykset ovat välttämättömiä valtioiden kehittyessä menestyviksi markkinatalouksiksi ja että sen toimenpiteet itse asiassa helpottavat valtioiden kärsimyksiä pitkällä aikavälillä. IMF:n analyysit ovatkin perustuneet pelkkään markkinafundamentalismin ideologiaan, jossa kohdemaiden erityisiin olosuhteisiin ja välittömiin ongelmiin ei ole tarvinnut kiinnittää juuri huomiota. Useista toimenpiteistä on tullut näin itse tarkoituksia sen sijaan, että ne olisivat välineitä oikeudenmukaisemman ja kestävämmän kasvun saavuttamiseksi. Ne on viety liian pitkälle, liian pikaisesti ja muita välttämättömiä toimia laiminlyöden. (Stiglitz 2004, 19–20, 68 & 90.) Tiukimmallakaan IMF:n rakenneuudistusohjelmalla ei kuitenkaan olisi kummoisia läpimenon mahdollisuuksia, ellei joku maan sisäinen osapuoli kannata sen etenemistä (Harvey 2008, 144). Kritiikkiä IMF:n oppeja kohtaan ei silti uskalleta esittää, sillä useiden kehitysmaiden hallitukset pelkäävät IMF:n ja sen mukana myös muiden rahoituslähteiden menettämistä (Stiglitz 2004, 19).

Uusliberalismin taloudelliset saavutukset ovatkin maailmanlaajuisesti varsin mitättömät (Harvey 2008, 188). Hyvinvointivaltioiden rakennuskautena maailmantalouden vuosittainen kokonaiskasvu oli 1960-luvulla keskimäärin noin 3,5 prosenttia ja 1970-luvun vaikeina vuosinakin 2 prosenttia. Uusliberalististen uudistusten jälkeen vastaavasti 1980-luvulla kasvua oli vain 1,3 prosenttia, 1990-luvulla 1,2 prosenttia ja 2000-luvun ensimmäisenä vuosikymmenenä 1,3 prosenttia. 2010-luvun alussakin kasvu on ollut vain noin 1,6 prosenttia. (Knoema 2016.) Uusliberalismi onkin pääosin epäonnistunut maailmanlaajuisen kasvun kiihdyttämisessä. Sen ainoa systemaattinen saavutus on inflaation hillintä. (Harvey 2008, 188–190.) Samalla liika inflaationvastustus eli inflaation painaminen kohtuullisen tason alapuolelle on voinut jopa laskea

reaalitalouskasvua. Tämä johtuu siitä, että inflaationvastustus on johtanut liian korkeisiin korkoihin, ja korkeat korot puolestaan tukahduttavat selvästi uudet investoinnit. (Stiglitz 2004, 216–217.)

1900-luvun viimeisten vuosikymmenien aikana maailmassa syntyi myös talouskriisejä yhä useammin, ja ne olivat aina vain syvempiä. Esimerkiksi IMF onkin epäonnistunut alkuperäisessä päämäärässään eli globaalin vakauden ylläpitämisessä. (Stiglitz 2004, 44.) Kun otetaan huomioon lisäksi vuonna 2007 alkanut maailmanlaajuinen lama, voidaan todeta, että markkinat selvästi epäonnistuvat omillaan usein (Stiglitz 2010, 12). Markkinat ovat siis epätäydellisiä, ja tästä syystä on olemassa toivottavia valtion väliintuloja, joilla on mahdollista parantaa markkinoiden tehokkuutta (Stiglitz 2004, 115). Esimerkiksi rahoitusjärjestelmän sääntelyn purkaminen on avannut tien toimintatavoille, jotka vaativat uutta sääntelyä, jos kriisit halutaan tulevaisuudessa välttää. Kriiseistä on kuitenkin hyötyä uusliberalistisen politiikan toteuttajille, sillä uusliberalistisille uudistuksille kuten julkisten menojen leikkauksille on helpompi saada kansalaisten hyväksyntä finanssikriisien aikana. (Harvey 2008, 100 & 233.) Lisäksi taantumaa reagoiminen riippuu ongelman syystä. Yli varojensa eläneiden hallitusten on leikattava menojaan tai korotettava verojaan. Jos valtio ei kuitenkaan kärsi löysästä rahapolitiikasta tai tuhlailevasta julkisesta sektorista eli inflaatio on hidasta ja vakaata sekä budjetit ennen kriisiä ylijäämäisiä, eivät edellä mainitut keinot toimi. Paras lääke useimpiin taantumiin onkin edelleen klassinen keynesiläinen talouspolitiikka eli ekspanstiivinen finanssi- ja rahapolitiikka. Valtioilla on siten merkittävä rooli taloudellisen vakauden edistämässä. (Stiglitz 2004, 174 & 297.)

Julkisen sektorin kannattaa puuttua markkinoiden toimintaan myös epätäydellisen kilpailun aiheuttamien ja informaatio-ongelmiin perustuvien interventiotarpeiden seurauksena. (Kiander & Lönnqvist 2002, 25–26.) Kilpailun erinomaisuuden korostamisesta huolimatta uusliberalismi vahvistaakin todellisuudessa oligopoleja, monopoleja ja muutamien monikansallisten suuryritysten ylikansallista valtaa vahvempien yritysten jyrätessä heikommat alleen (Harvey 2008, 84 & 100). Epätäydellinen informaatio voi puolestaan aiheuttaa ongelmia tai jopa markkinoiden toimimattomuutta esimerkiksi sosiaalivakuutusmarkkinoilla sekä kuluttajien rationaalisessa toiminnassa (Kiander & Lönnqvist 2002, 29–31). Sääntelemättömät markkinat voivat johtaa myös joidenkin asioiden kuten perustutkimuksen alituotantoon ja toisten kuten saasteiden ylituotantoon. Lisäksi valtioiden kannattaa tukea vientiä sekä uusia yrityksiä ja investointeja. (Stiglitz 2004, 291 & 320.)

Eri maiden välisestä vertailusta on voitu myös huomata, että tulojen tasaamisesta ja laajasta julkisesta sektorista ei välttämättä ole seurauksena heikko työllisyys. Järjestäytyneiden työmarkkinoiden toiminnassa ja tasaisessa palkkajakaumassa onkin myös tehokkuutta parantavia

ominaisuuksia. (Kiander 2001, 105.) Työmarkkinoille toteutetuilla rakenteellisilla uudistuksilla ei siten ole ollut merkittävää vaikutusta itse työllisyyteen. Vuoden 1995 jälkeen parantuneeseen työllisyyteen eivät nimittäin vaikuttaneet niinkään rakenteelliset uudistukset, vaan pikemminkin rahapolitiikan keventymisestä seurannut kokonaiskysynnän kasvu. (Kiander & Saari 2007, 126.) Esimerkiksi verotuksen keskimääräisellä tasolla ei olekaan juuri merkitystä työllisyyden kannalta pidemmällä aikavälillä. Teollisuusmaiden korkeimmat työllisyysasteet onkin saavutettu Sveitsin ja Japanin ohella pohjoismaisissa hyvinvointivaltioissa. Jälleen Yhdysvaltojen esimerkki on kuitenkin osoittanut, että korkea työllisyysaste on mahdollista saavuttaa myös ilman suurta tulontasausta. Julkisen sektorin koolla ei näytäkään olevan työllisyyden kannalta ratkaisevaa merkitystä. (Kiander & Lönnqvist 2002, 79, 137–138 & 147.)

Myöskään varsinaisen julkisen sektorin koon ja talouskasvun välillä ei näytä olevan kovin selvää yhteyttä suuntaan tai toiseen, vaikka julkisen sektorin koko, menorakenne ja verotus vaikuttavatkin talouskasvuun monilla eri tavoilla. Todennäköisesti julkisen sektorin kasvattaminen parantaa kuitenkin talouden toimintakykyä, kun julkisen sektorin koko ei ole kovin suuri. Jos julkisen sektorin osuus kokonaistuotannosta on jo hyvin suuri, ei sen kasvattamisesta edelleen ole välttämättä suurta hyötyä. (Kiander & Lönnqvist 2002, 80.) Stiglitz (2004, 331) ilmaiseekin, että ”vapaamarkkinaideologia on korvattava taloustieteeseen perustuvilla analyyseilla, tasapainoisemmalla käsityksellä valtion roolista, joka perustuu ymmärrykseen sekä markkinoiden että valtioiden puutteista”. Talous tarvitsee siten markkinoiden ja hallitusten roolien välille tasapainon, jossa molemmilla on oma tärkeä panoksensa (Stiglitz 2010, xii).

2.3 *Suomi hyvinvointivaltion ja uusliberalismin tiellä*

2.3.1 Hyvinvointivaltiota rakennetaan

Suomi oli 1900-luvun alussa köyhä ja maatalousvaltainen maa (Vaarama 2011, 15). Vielä 1960-luvulle tultaessa Suomi oli useita maita huomattavasti jäljessä hyvinvointivaltion kehittämisessä (Riihinen 2011, 103). Suomalainen sosiaalipolitiikka voimistuikin ja tuli tunnetuksi vasta 1950- ja 1960-luvulla, jolloin se muotoutui yhteiskuntaa muuttavaksi voimaksi. Toisen maailmansodan jälkeen maassa oli kovia kokenut ja köyhtynyt väestö, jonka elpyminen ja sopeutuminen muuttuneisiin olosuhteisiin oli elinehto koko yhteiskunnan kehittymiselle. Näin ollen alettiin tavoitella kansalaisen parasta sekä kansantulon kasvattamista ja tasoittamista. Sosiaalipolitiikalla tuettiin täten kansallisvaltion rakentamista ja luotiin kansalaisuutta. (Karjalainen & Palola 2011,

7.) Kauempina taustalla oli myös jo sisällissodasta kumpuava tavoite eheyttää kansaa jakavat ristiriidat sekä ylittää yhteiskuntaluokkien ja -ryhmien väliset kuilut (Saukkonen 2012, 32–33).

Toinen maailmansota oli aiheuttanut Suomessa muun läntisen Euroopan tavoin muutoksen valtion tehtävissä ja luonteessa, sillä valtiovalta oli sota-aikana ollut pakotettu puuttumaan voimakkaasti yksityisen sektorin toimintaan. Talouspoliittinen säännöstelyjärjestelmä säilyi myös sodan jälkeen, sillä sotakorvaukset, jälleenrakennustyö sekä siirtoväen ja rintamamiesten asuttaminen edellyttivät valtiolta kokonaisvaltaista suunnittelua. (Jalava, Simola & Varjo 2012, 70.) Jälleenrakennuskauden talouspolitiikan merkittävimmät keinot olivat siten rahoitusmarkkinoiden tiukka sääntely vientiteollisuuden ehdoilla, valtionyhtiöiden ja pakkosäästämisen käyttö korkean investointiasteen ylläpitämiseksi ja pohjoisen teollistamiseksi sekä palkkojen, maataloustulon ja hintojen sääntely valtalain nojalla. Näin katsottiin ajettavan yhtä aikaa sekä yhteiskunnallista että alueellista tasapainoa. (Puoskari 2012, 139.)

Samalla asenne valtiojohtoisuutta kohtaan alkoi porvarienkin keskuudessa muuttua suopeammaksi. Sotakokemusten ohella tähän oli vaikutusta myös sotienvälisen ajan oikeistolaisten ajatusten perinnöllä, johon valtion kokonaisuus ja valtakunnallinen eheyttäminen sopivat hyvin. Suomessakin alettiin ajatella, että 1930-luvun lama ja sitä seurannut maailmansota olivat näyttäneet, ettei kapitalistinen talous asettunut tasapainoon itsestään toisin, kuin klassinen liberalismi oli olettanut. Esikuvia haettiin nyt Ison-Britannian ja Yhdysvaltojen kaltaisista länsimaista muun muassa John Maynard Keynesiltä ja William Beveridgeltä. Näin eräät porvarilliset kansantalousmiehetkin alkoivat nähdä kokonaisvaltaisen suunnittelun kansallisena välttämättömyytenä, jota Suomen kehitys moderniksi ja työnjaoltaan erikoistuneeksi teollisuusyhteiskunnaksi edellytti. Valtiovarainministeriön kansantalousosaston vuoden 1948 julkaisussa sanotaankin, että ”maalaistaloudelle ominaisen yksilön omavastuun periaatteen on käynnissä olevan kehityksen mukana vähitellen väistyttävä yhteiskunnalle kuuluvan huolenpidon tieltä”. (Jalava, Simola & Varjo 2012, 70–71.)

Kokonaisvaltaisen suunnittelun läpimurtoon Suomessa oli merkittävä panos sosialidemokraateilla ja Maalaisliitolla. Vasemmistossa oli tuolloin useita suunnitelmatalouden, taloudellisen demokratian ja sosialisoinnin teorioita, jotka tavoittelivat valtion otteen vahvistamisen oikeuttamista. Maalaisliiton ohjelmassa aluepolitiikka ja valtakunnan kaikkien osien tasapuolinen kehittäminen olivat puolestaan keskeisellä sijalla. Maalaisliiton toiminta näkyikin vahvasti 1950-luvulla käynnistyneessä valtakunnansuunnittelussa. Vasemmisto piti maalaisliittolaista valtakunnansuunnittelua liikaa aluepolitiikkaan keskittyneenä ja vaati sen sijaan kokonaisvaltaista valtiojohtoista talous- ja yhteiskuntapolitiikkaa. Maalaisliiton ohella asiaa ajoi porvarien taholla myös edistyspuolueen seuraajaksi vuonna 1951 perustettu Suomen

Kansanpuolue, joka sisällytti ensimmäisenä yhteiskunnallisen suunnittelun periaateohjelmaansa. Hallinnon keskittäminen ei siten tapahtunut yhden määrätietoisien suunnitelman perusteella, vaan eri intressipiirien toiminnan tuloksena. (Jalava, Simola & Varjo 2012, 71.) 1930-luvun lopulta 1980-luvun lopulle yhteistyön pääakselin muodostivat kuitenkin muutamia katkoksia lukuun ottamatta sosialidemokraatit ja Maalaisliitto (myöhemmin Keskustapuolue, Suomen Keskusta) (Saukkonen 2012, 32).

1960- ja 1970-lukujen vaihteessa myös suurin osa radikaalista vasemmistosta hyväksyi vallitsevan kapitalistisen talous- ja tuotantojärjestelmän ja ryhtyi tukemaan vientiteollisuudesta riippuvaista taloudellista kasvua. Tämä johtui siitä, että kasvun voitiin olettaa koituvan myös työntekijöiden hyväksi tulonsiirtoina ja julkisina palveluina. Oikeisto puolestaan luopui selvästi erilaisista vaihtoehtoistaan Maalaisliiton ja sosialidemokraattien yhteistyössä rakentamille laajamittaisille sosiaaliturvajärjestelmille ja vastustuksestaan valtion vahvalle asemalle suomalaisessa talouselämässä. Kokoomus alkoi kannattaa hyvinvointivaltion peruseriaatteita aluksi sosiaalisen markkinatalouden ja myöhemmin sosiaalisen valintatalouden nimissä. Näin kehittyi kansallista etua koskeva yhteisymmärrys talous- ja sosiaalipolitiikasta. Erityisesti 1960-luvun puolivälistä alkaen suomalaista yhteiskuntaa kehitettiin puoluerajat ylittävien aatteellisten peruskäsitysten mukaisesti. Ne painottivat tasa-arvon edistämistä ja yhdenvertaisuuden toteutumista taloudellisen kasvun tuottamien voimavarojen puitteissa. (Saukkonen 2012, 33 & 35.)

1950-lukua kuvasivat kuitenkin vielä eturyhmien tulonjakotaistelut ja lyhyen tähtäimen kompromissit (Kettunen 2012, 87). Kärjistyneimmän palkkatyöläisten, työnantajien ja maataloustuottajien ristiriidat ilmenivät vuoden 1956 yleislakossa, jonka SAK julisti valtalain lakkauttamisen ja siitä seuranneiden maataloustuotteiden hintojen korotusten jälkeen (Kettunen 2012, 87 & Puoskari 2012, 140). Ristiriitojen ja kompromissien seurauksena syntyi silti myös sosiaaliturvan uudistuksia (Kettunen 2012, 87). Näin 1950-luvun pääomaköyhässä ja tulonjakotaisteluiden repimässä Suomessa hyvinvointivaltion rakentaminen aloitettiin lapsilisä- ja eläkejärjestelmien sekä sairaalalaitoksen laajentamisella. Valtion tehtäväpiiri laajeni yleisesti, ja voimakkaasti kasvanut valtionhallinto alkoi painottua aikaisempaa enemmän talouden sekä kulttuuri- ja sosiaalitehtävien alueelle järjestykseen ja turvallisuuteen liittyvien valtion perinteisten tehtävien suhteellisen osuuden vähetessä. (Jalava, Simola & Varjo 2012, 71–72.)

Valtion keskushallinnon rakenteissa, tehtävissä ja menettelytavoissa 1960–1970 -luvulla tapahtuneiden muutosten perusteella kyseinen kausi rajataan usein omaksi yhteiskunnallisen kehityksen ajanjaksokseen. Valtion toiminta-alue laajeni tällöin sekä terveydenhuollon, koulutuksen ja sosiaalivakuutusten kaltaisissa tehtävissä että täysin uusille alueille, kuten tasa-

arvon edistämiseen, kulutuskysynnän ylläpitoon ja täystyöllisyyden turvaamiseen. Useat ajanjakson toimijat jakoivat suurten haasteiden edessä puoluekannasta riippumatta vahvan hallinto- ja suunnitteluoptimismin. Ajateltiin, että julkishallinto kykenee selvittämään yhteiskunnalliset ongelmat järjestelmätason hallinnollisilla uudistuksilla, kunhan se järkipäristetään ja sen toiminnan teho optimoidaan. Näin ollen hyvinvointivaltion rakentamisessa turvauduttiin hallinnon organisointiin ja laajentamiseen, ja lisättiin samalla hallinnollista sääntelyä ja muuta julkista ohjausta. Uskottiin yhteiskunnan ja talouden toimivan tehokkaasti kuin kone, kunhan suunnitellaan kokonaisvaltaiset ratkaisut, päätetään rationaalisesti toimista ja hallinnoidaan ne. Näin valittu linja kasvatti valtion hallintoelinten, virkamieskunnan, toimintamenojen sekä käsiteltyjen asioiden määrää. (Jalava, Simola & Varjo 2012, 73 & 77.) Samalla kehitettiin valtionyhtiöitä ja perustettiin niitä uusille aloille. Kasvuhakuinen elinkeino- ja hyvinvointipolitiikka merkitsivät samalla myös nopeaa verotuksen kiristymistä. Ainoastaan kokoomus käytti kuitenkin politiikan kilpailukeinona lupauksia verotuksen alentamisesta. (Puoskari 2012, 142–143.)

Suomi kävi näin runsaassa kymmenessä vuodessa läpi suuren rakennemuutoksen, johon muissa Pohjoismaissa oli kulunut useita vuosikymmeniä. Muutoksen poikkeuksellisen nopeuden lisäksi Suomelle oli ominaista teollisuus- ja palvelusektorin yhtäaikainen laajeneminen siten, että agrarisesta maatalousyhteiskunnasta siirryttiin osittain suoraan myöhäismoderniin palveluelinkeinojen yhteiskuntaan. (Jalava, Simola & Varjo 2012, 77.) Maassa tapahtunut rakenteellinen muutos ja palkkatyöyhteiskunnan muotoutuminen loivatkin sosiaalihuollolle uusia tarpeita. Tämä merkitsi yhteiskunnan sosiaalisen vastuun laajenemista ja syvenemistä perheen roolin ja sukupolvien välisen hoivasopimuksen muuttuessa. Sosiaalipolitiikan muutos pelkästä köyhäinhoitopolitiikasta osaksi laajaa hyvinvointivaltiota olikin nopeaa erityisesti 1970-luvulta lähtien. (Väärälä 2011, 31–32.) Suomalainen yhteiskunta kävi näin läpi nopean modernisaation ja joutui siten reagoimaan sen mukanaan tuomiin sosiaalipoliittisten uudistusten paineisiin (Nurminen 2012, 157).

Kun 1960-luku oli erityisesti tulonsiirtojen luomisen aikaa, 1970- ja 1980-luvuilla keskityttiin hyvinvointipalvelujen rakentamiseen. Pelkästä tulonjakovaltiosta siirryttiin kohti palveluvaltiota parantamalla varsinkin julkisia sosiaali-, koulutus- ja terveyssektoreita. Samalla luotiin hyvinvointivaltion laaja ja monipuolinen palvelujärjestelmä, jonka tavoitteena oli taata hyvinvointi kaikille kansalaisille universaalien palvelujen avulla. (Nurminen 2012, 152, 158–159.) Suurten ikäluokkien aikaansaama sosialisatiopaine korosti yhteiskuntasuunnittelun ja koulutuspolitiikan tärkeyttä. Opetussuunnitelmatyön lähtökohdat muodostuivat tasa-arvoideologian ja tieteen yhteistyössä sekä päämäärärationalismin hengessä. (Värri 2002, 95.) Koulutuspolitiikalla haluttiin siten vähentää koulutuksen eriarvoisuutta alueellisesti, sukupuolten

välillä ja sosiaalisen taustan perusteella. Näin luotiin peruskoulu ja laajennettiin korkeakoulujärjestelmää. Hyvin koulutetun työvoiman avulla ajateltiin kansalaisten elintason nousevan, kansantalouden kohenevan ja maan kilpailukyvyn parantuvan. Julkisen sektorin runsas palvelutuotannon kehittäminen tarjosi myös uusia työpaikkoja kansalaisille. (Nurminen 2012, 159–161.)

Hyvinvointivaltion voimakkaimman kasvun kausi ajoittui Suomessa siis 1960-luvulta 1980-luvulle (Väärälä 2011, 31). Ajattelua hallitsi tuolloin suuri visio Suomesta hyvinvointivaltiona. Kun tähän visioon liittyi myös vahva poliittinen tahto ja melko vakaa toimintaympäristö, hyvinvointivaltiota rakennettiin pala kerrallaan, vaikka rahaa oli huomattavasti nykyistä vähemmän. Nähtiin, että yhteiskunnallinen tasa-arvo auttaa myös taloudellista kehitystä. (Vaarama 2011, 23.) Tulonsiirtojen ohjauksen pienituloisille ajateltiin hyödyttävän saajien lisäksi koko kansantaloutta, koska tulonsiirrot laajentavat kulutus pohjaa, lisäävät kokonaiskysyntää ja vetävät uusia yksilöitä tuotannon palvelukseen. Lisäksi työn ja pääoman välille luotiin uusi ymmärrys, eikä niitä enää nähty vastakkaisina osapuolina. Sosiaalipolitiikan ja talouskasvun välille muodostui näin suhde, jossa sosiaalipolitiikka nähtiin nimenomaan talouden hallittavuutta lisäävänä investointina, jolloin se oikein kohdennettuna tukee talouden kehitystä eikä rasita sitä. (Nurminen 2012, 154 & 157.) Hyvinvointijärjestelmiä rakennettaessa huomiota kiinnitettiin lähinnä niiden yhteiskunnallisia eroja kaventavaan ja hyvinvointia lisäävään vaikutukseen. 1970-luvulla Suomessa saavutettiin näin tasainen tulonjako elinkeinorakenteen muutoksen, hyvinvointivaltion rakentamisen ja solidaarisen palkkapolitiikan tuloksena. Tulonsiirtojen määrä kasvoi kotitalouksien tulonmuodostuksessa ja sen aikaansaama uudelleenjako voimistui. (Kiander 2001, 103, 113 & 118.)

1960-luvun lopulta alkaen Suomessa oli lisäksi korporatistisen järjestelmän piirteitä. Työmarkkinajärjestöt pyrkivät tuolloin valtion johdolla yhteisesti sopien taloudellisiin päämääriin ja menestykseen, ja eturistiriidat onnistuttiin paljolti ylittämään neuvotteluissa. (Riihinen 2011, 115.) Tulopoliittisen järjestelmän synnyn taustalla oli OECD:n piirissä levinnyt makrotaloudellinen ajattelu, jossa valtion ja keskeisten eturyhmien kattavilla tulopoliittisilla sopimuksilla yritettiin hillitä palkka- ja kustannusinflaatiota työvoiman ylikysynnän oloissa sekä ratkoa tulo- ja hintakysymysten lisäksi myös rakenteellisen kehittämisen kysymyksiä. (Puoskari 2012, 143.) Samalla niin yritykset kuin valtio ja kunnat joutuivat kuitenkin tunnustamaan työnantajaetunsa yleisen edun sijasta vain erityiseduiksi ja sopimaan tulonjaosta työntekijöiden etujen edustajien kanssa (Kettunen 2012, 89). Tulopolitiikan vakiintumisen seurauksena vauhdittuivat myös lakien ja päätösten korporatiivinen valmistelu, välillisen valtionhallinnon laajentuminen ja etujärjestövallan kasvu eduskuntaan nähden (Puoskari 2012, 143).

Tulopoliittisten kokonaisratkaisujen synty ja ammattiyhdistysliikkeen voimistuminen edesauttoivat myös sosiaaliturvan rakentamista, sillä tulopoliittisissa kokonaisratkaisuisa sovittiin usein tärkeistä sosiaalipoliittisista uudistuksista (Nurminen 2012, 153).

Makrotaloudellista ajattelua ja usein myös koko yhteiskuntapolitiikkaa hallitsi toisen maailmansodan jälkeisinä vuosikymmeninä Suomessa muiden länsimaiden tavoin keynesiläisyys. Aktiivista suhdannevaihteluita tasaavaa finanssipolitiikkaa ei kuitenkaan monien muiden maiden tapaan Suomessa harjoitettu, vaan julkiset menot yritettiin aina mitoittaa tulojen mukaan. Näin ollen hyvän talouskasvun aikana ajateltiin olevan varaa lisätä menoja, ja huonompina aikoina puolestaan oltiin säästäväisiä ja korotettiin veroja. Finanssipolitiikan tärkeimpänä tavoitteena onkin Suomessa ollut valtion velkaantumisen välttäminen. Suomalaista makrotalouspolitiikkaa voi silti kuvata keynesiläiseksi, sillä finanssipolitiikan sijaan kysyntää säädeltiin useasti devalvaatiolla. (Kiander 2001, 9–10.) Merkittäviä piirteitä talouspolitiikassa olivat 1950-luvulta 1970-luvun lopulle saakka myös rahamarkkinoiden säätely sekä matalan koron strategia investointien edistämiseksi (Puoskari 2012, 140 & 143).

Velkaantumisen välttämisen lisäksi talouspolitiikassa painotettiin kuitenkin myös kasvua ja työllisyyttä, ja näin vuosina 1957, 1967, 1977–1978 ja 1982 Suomen talouden kasvu- ja kilpailukykyongelmat ratkaistiinkin suurilla devalvaatioilla. Ne kohensivat yritysten kilpailukykyä, kiihdyttivät talouskasvua, synnyttivät uusia työpaikkoja ja vahvistivat jatkuvasti heikkoa vaihtotasetta. Devalvaatioiden kasvuvaikutus pohjautui osittain siihen, että niiden aikaansaamaa yritysten kannattavuuden paranemista seurasi nopea investointien kasvu. Tämä johtui siitä, että säädellyillä markkinoilla vain kotimaisten investointien kasvattaminen oli mahdollista. Ulkomaiset sijoitukset olivat kireästi säädeltyjä, ja voittojen jakaminen omistajille oli hankalaa tiukan verotuksen seurauksena. (Kiander 2001, 10–11 & 13.)

Devalvaatioihin nojaava kasvupolitiikka oli monin tavoin menestyksestä, mutta siihen sisältyi myös ongelmia. Korkea investointiaste aiheutti tehottomuutta pääomien käytössä ja syrjäytti yksityistä kulutusta. Näin suomalaisten elintaso pysyi maan bruttokansantuotteeseen verrattuna heikkona, vaikka talouskasvu oli nopeaa. Lisäksi devalvaatiot ja kilpailun puute korottivat inflaatiota, mikä ajan kuluessa loi tarpeen aina seuraavalle devalvaatiolle. Devalvaatioiden aikaansaaman perinteisen vientiteollisuuden aseman parantamisen pelättiin myös tapahtuvan muiden alojen kustannuksella. Devalvaatioiden ongelmista huolimatta Suomen sodanjälkeinen taloudellinen kehitys oli kuitenkin erinomaista aina vuoteen 1989 asti. (Kiander 2001, 10 & 13.) Se teki mahdolliseksi runsaat verotulot, joiden avulla voitiin lisätä julkisia palveluja ja parantaa sosiaaliturvaa. Samalla talouden kasvu, korkea työllisyysaste ja kattava sosiaaliturva palveluineen ruokkivat toisiaan. (Nurminen 2012, 161).

Hyvinvointivaltion rakentaminen synnytti näin pitkän ja menestyksekkään taloudellisen ja sosiaalisen kehityksen vaiheen, joka eteni laajana yli sosiaaliturvan sekä terveys-, työ- ja asuntopolitiikan 1980- ja 1990-luvun taitteeseen saakka (Karjalainen & Palola 2011, 7 & Vaarama 2011, 25). 1900-luvun jälkimmäisellä puoliskolla tapahtuneen uudenaikaistumisen ja vaurastumisen seurauksena Suomi pääsi hyvinvointivaltion rakentamisessa lähelle pohjoismaista kärkitasoa. Hyvinvointivaltion kohtuullisten tavoitteiden saavuttaminen 1990-luvun vaihteeseen tultaessa tarkoitti sitä, että sosiaaliturva oli tasokasta ja väestön hyvinvointi kansainvälisesti vertailtuna tasaisesti jakautunutta. Myös tuloerot olivat kaventuneet, ja köyhyiden poistamisessa Suomi olikin edennyt varsin pitkälle. (Riihinen 2011, 103–104 & 133.) Käytävissä olevien tulojen erot kotitalouksien välillä olivat teollisuusmaiden joukossa pienimpiä (Kiander 2001, 113).

Hyvinvointivaltion rakentamisvaiheen aikana sosiaalipolitiikka oli valtiojohtoista ja sitä ohjasi vahvasti universalismin aate. Tavoitteena oli näin ollen palvelujen tarjoaminen kaikille niitä tarvitseville asuinpaikasta ja sosiaalisesta asemasta riippumatta. (Palola & Parpo 2011, 49–50.) Ihmisten tasa-arvoisuus tunnustettiin täten uudella tavalla. Myös vähäosaisten ihmisten autonomia vahvistui, ja aikaisempaa suuremmalle osalle nuorista ihmisistä avautui mahdollisuus edistymiseen ja parempaan hyvinvointiin. (Riihinen 2011, 133.) Näin säädeltiin myös yhteiskunnallisia ristiriitoja eri luokkien ja ryhmittymien välillä sekä parannettiin sosiaalista turvallisuutta (Nurminen 2012, 154). Muihin teollisuusmaihin verrattuna Suomi oli ollut jäljessä hyvinvointivaltion kehittämisessä. Kun Suomen järjestelmä kypsyi, muualla aloitettiin jo järjestelmien karsinta. Lisäksi suomalainen hyvinvointivaltio ei missään vaiheessa kehittynyt samalle tasolle kuin vastaavanlaiset järjestelmät Ruotsissa ja Tanskassa. Suomalaista hyvinvointivaltiota on siten sanottu pohjoismaisen hyvinvointivaltiomallin halvaksi versioksi. Suomen julkiset menot olivatkin vuonna 1990 EU-maiden keskiarvoa pienemmät ja huomattavasti pienemmät kuin muissa Pohjoismaissa. (Kiander 2001, 86.) Myös Suomen julkisen talouden velka suhteessa bkt:hen oli vain 15 prosenttia, kun EU-maiden keskiarvo oli 60 prosenttia (Nurminen 2012, 164).

2.3.2 Suunnanmuutos näköpiirissä

Piirteitä tulevasta suunnanmuutoksesta oli nähtävissä Suomessa kuitenkin jo 1970-luvun alusta lähtien. Maailmantaloutta säädelleen Bretton Woods -järjestelmän romuttuminen vuonna 1971 ja vuoden 1973 öljykriisi, joka idänkaupan puskurivaikutuksesta huolimatta tuntui myös Suomessa, näyttävätyvät jälkikäteen arvioituna taitekohtana hallinnon historiassa. Vaikean taloustilanteen seurauksena valtion budjetin valmistelu sekä talous- ja yhteiskuntapoliittinen suunnittelu ja

päätöksenteko alkoivat keskittyä valtiovarainministeriöön, joka ryhtyi karsintoihin. Vaikka esimerkiksi opetusministeriön toimialan leikkaukset olivat pieniä OECD-maiden keskuudessa ja 1980-luvun noususuhdanne lisäsi jälleen voimavaroja, jatkuvan kasvun jälkeinen resurssien leikkaaminen ja osittainen paluu nollasummapeliin tuntuivat aikalaisista ankarilta muutoksilta. (Jalava, Simola & Varjo 2012, 78.)

Lisäksi koko läntistä Eurooppaa 1970-luvulla koetellut stagflaatio eli yhtäaikainen talouslama, suurtyöttömyys ja voimakas inflaatio oli takaisku hyvinvointivaltion kasvukauden järjestelmäkeskeiselle suunnitteluoptimismille. Ministeriöiden pitkän aikavälin suunnitelmat eivät olleet ottaneet huomioon toimintaympäristön radikaalin muutoksen mahdollisuutta, vaan pohjautuivat jatkuvaan talouskasvuun. Kriisin myötä kritiikki alkoi kohdistua yhteiskunnalliseen ohjaukseen, jossa kaikkiin ongelmiin ajateltiin löytyvän hallinnollinen ratkaisu. Kokonaisvaltaisen suunnittelun sijaan ryhdyttiin vaatimaan hallintojärjestelmää, joka sopeutuisi ja reagoisi aikaisempaa herkemmin toimintaympäristön muutoksiin ja pystyisi vastaamaan ennalta arvaamattomien tilanteiden edellyttämiin resurssien siirtoihin. (Jalava, Simola & Varjo 2012, 78–79.)

Vuosikymmenen lopulla elinkeinopolitiikassa tapahtuikin lopulta käänne, kun valtiontalouden tasapaino-ongelmien vuoksi luovuttiin valtionyhtiöihin investoimisesta ja valtiontalouden ylijäämän kerryttämisestä sekä alettiin hallituksen vero- ja budjettipolitiikassa tukea yrityksiä muun muassa alentamalla sosiaaliturvamaksuja. Verotuksen alueella korostettiin lisäksi kilpailukykyäkökohtia, pyrittiin hillitsemään veroasteen nousua ja siirrettiin verotuksen painopistettä välillisiin veroihin. Inflaation taltuttamisesta tuli konsensuspolitiikan yhteinen päämäärä, ja ammattiyhdistysliikkeessä alettiin nähdä työllisyyden turvaaminen ja palkkojen ostovoima niiden nimelliskorotuksia tärkeämmiksi. (Puoskari 2012, 145.)

1970-luvun lopulla Pohjoismaissa alettiin myös keskustella vilkkaasti valtionhallinnon paisumisesta sekä byrokratisoitumisesta. Oikeisto syytti valtionhallintoa markkinoiden ja yksityisen yritteliäisyyden tukahduttamisesta, vasemmisto puolestaan valtiomonopolistisesta julkisen vallan ja talouselämän liitosta. Hyvinvointivaltiota kutsuttiin turvavaltioksi, jossa aineellisen turvallisuuden tavoittelusta oli seurannut kansalaisten kurinpitoa, alistamista ja yhdenmukaistamista. Osittain kritiikki julkisen sektorin paisumista ja tehottomuutta kohtaan johtui niistä ylimitoitetuista odotuksista, joita yhteiskunnalliselle ohjaukselle oli sen laajenemiskaudella asetettu. (Jalava, Simola & Varjo 2012, 79.)

Vastauksena julkisen sektorin laajenemista ja keskittymistä koskeneeseen kritiikkiin Sorsan toinen hallitus käynnisti 1970- ja 1980 -lukujen vaihteessa byrokratiatalkoot paisuneen virkakoneiston ja sääntelyn keventämiseksi. 1970-luvun loppupuolella myös

keskushallintokomitean mietinnöt olivat vaatineet keskushallinnon päätösvallan siirtämistä alue- ja paikallishallinnolle sekä keskusvirastojen roolin uudelleenarviointia. Suunnitelmat hallinnon hajauttamisesta on Pohjoismaissa tulkittu toisaalta yrityksiksi vahvistaa lähidemokratiaa ja tukea kansalaisten osallistumismahdollisuuksia sekä toisaalta varhaisiksi pyrkimyksiksi luoda hallintonormeja purkamalla tilaa markkinavoimille uusliberalistisen ajattelun mukaisesti. Hajauttaminen hallinnon strategiana, jolla tavoitellaan tuloksellisuutta ja tehokkuutta, alkoi saada sijaa suomalaisessa keskustelussa sen sijaan vasta 1980-luvun lopulla. (Jalava, Simola & Varjo 2012, 79–80.)

Vaikka byrokratiatalkoiden tulokset eivät olleetkaan merkittäviä, niiden seurauksena julkisen sektorin alueelle alettiin 1980-luvulla tuoda yksityisen liikkeenjohdon ja palvelutuotannon ajattelutapoja ja opinkappaleita. Niissä markkinoita pidettiin tehokkaimpana ja ihanteellisimpana tapana organisoida inhimillistä toimintaa. Suunnittelua ei tarvittaisi lainkaan, kunhan luotaisiin markkinaolosuhteet ja annettaisiin ihmisten valita vapaasti. 1980-luvun lopulla esiintyikin kaksi keskeistä toisilleen vastakkaista linjaa. Samalla, kun hyvinvointivaltion, työllisyyden ja sosiaalisen korporatismiin vaatimuksia yritettiin toteuttaa korostamalla esimerkiksi oikeusturvaa, hallinnon lainalaisuutta ja virkamiesten pätevyyttä, haluttiin rakentaa perustaa julkisen sektorin toiminnan markkinasuuntautumiselle painottamalla esimerkiksi tehokkuutta, taloudellisuutta, tuottavuutta, joustavuutta ja vaikuttavuutta. (Jalava, Simola & Varjo 2012, 80 & 82.)

Hallinnon muuttaminen vauhdittui vuonna 1987, kun kokoomus palasi 21 oppositiovuoden jälkeen hallitukseen. Holkerin hallitus omaksui esteittä uudenlaisia ajatuksia yksityisen sektorin alueelta. Julkisessa hallinnossa alettiin soveltaa markkinamekanismia, joka ilmeni parhaiten virastojen muuttamisessa liikelaitoksiksi ja sen jälkeen niiden yhtiöittämisessä ja tulosohjausudistuksessa. Valtiovarainministeriön periaatepäätös vuodelta 1988 sisälsikin uuden ideologian mukaisen kannanoton laskennallisiin perusteisiin pohjautuvan valtiosuusjärjestelmän toteuttamisesta. Määrällisen mittauksen suhdetta laadullisiin ja arvosidonnaisiin kriteereihin ei pidetty ongelmallisena, vaan haasteiden ajateltiin olevan ratkaistavissa laskentajärjestelmiä kehittämällä. Kun yksityiskohtaisista normeista ja tiukasta budjettiohjauksesta luovuttiin, korvaavaksi menetelmäksi tuli näin tulosohjaus, jolla keskushallinto sääteli organisaatioiden toimintaa ja tuloksia. Samalla tavalla valtion ja kuntien välinen suhde alkoi muuttua 1980-luvun puolivälistä lähtien. Valtion ohjaus vähentyi ja kuntien toiminnallinen itsehallinto lisääntyi hallinnon yleisen hajautusideologian mukaisesti. (Jalava, Simola & Varjo 2012, 82–84.)

Hallintoideologioiden tasolla 1980-luku oli siis siirtymäkausi, jonka aikana hyvinvointivaltion kulta-ajan yhteiskunta- ja hallintotieteellisten teorioiden rinnalle tuli liiketaloudellisia painotuksia. Näin tiukasta normi- ja budjettiohjauksesta siirryttiin

yritysmaailmasta tuttuun tulosoajaukseen. Samalla taloudellisen asiantuntijuuden varaan rakentuva numeroilla hallitseminen peitti poliittiset arvovalinnat teknisiksi valinnoiksi käytettävistä mittareista. Keskitetystä suunnittelu- ja normiohjauksesta luopuminen ei kuitenkaan tehnyt loppua perinteisestä ylhäältä ohjatusta hallitsemisideologiasta. Myös uusi järjestelmä ajettiin keskusjohtoisesti suurin tulevaisuudenodotuksin, ja ministeriöillä oli merkittävä rooli tulosindikaattoreiden kehittäjinä ja arviointihankkeiden käynnistäjinä. Lisäksi suunnitteluvaltio alkoi muuttua kehitys- ja kilpailuvaltioksi myös suhteessaan talouskasvuun. Kun talouskasvua oli 1960-luvun alussa pidetty välineenä korkeampien päämäärien saavuttamiseksi, se alkoi 1980-luvulla vaihtua itseisarvoksi. (Jalava, Simola & Varjo 2012, 86.)

1980-luvulla Suomen talous kasvoi nopeasti. Maan selvittyä 1970-luvun puolivälin talousongelmistaan talous kehittyi vakaasti ja ohitti muuta maailmaa 1980-luvun alussa koetelleen taantuman melkein huomaamatta. Tämän jälkeen myös hyvä ulkomainen talouskehitys vahvisti Suomen taloutta. 1980-luku olikin hyvän taloudellisen kehityksen johdosta vielä hyvinvointivaltion kulta-aikaa, jolloin etuuksia parannettiin. Vuosikymmenen loppua kuvaa velkarahoitukseen pohjautunut investointien ja kulutuksen nopea kasvu. Niiden varassa kokonaistuotanto kasvoi ripeästi ja työttömyys aleni. 1980-luvun lopulla Suomi saavuttikin lähes täystyöllisyyden. Velkaantumisen nopean kasvun taustalla oli 1980-luvulla purettu rahoitusmarkkinoiden sääntelyjärjestelmä, joka oli aiemmin rajoittanut luotonantoa ja velanottoa. Rahoitusmarkkinoiden vapautustoimet toteutettiin pienin askelin, ja yksittäiset muutokset ajateltiin vain teknisinä ratkaisuin, joilla ei ollut suurta merkitystä. Hiljalleen pienet tekniset ratkaisut loivat kuitenkin toimenpidekokonaisuuden, joka syvällä ja peruuttamattomalla tavalla muutti rahoitusmarkkinoiden toimintaa. (Kiander 2001, 8–9, 11–12, 17 & 86.)

Suomessa tapahtuikin 1980-luvulla huomattava suunnanmuutos poliittisessa ja ideologisessa ilmapiirissä, kun maassa omaksuttiin niin sanottu Washingtonin konsensus. Tätä politiikkaa oli kehitetty pitkään Maailmanpankissa ja Kansainvälisessä valuuttarahastossa, ja siinä korostettiin aikaisempaa enemmän markkinoiden avaamista vapaalle kilpailulle, luopumista tukijärjestelmistä ja kaupan esteistä sekä pääomaliikkeiden vapauttamista. (Riihinen 2011, 126.) Säännöstelyn purkamiselle ei kuitenkaan nähty realistisia vaihtoehtoja. Euroopan taloudellinen integraatio eteni vauhdikkaasti 1980-luvulla, ja myös Suomi pyrki osallistumaan siihen. Samaan aikaan tekniikka kehittyi ja taloudet kansainvälistyivät. Säännöstelyn purkaminen oli aloitettu muualla jo jonkin verran aikaisemmin. Myös muut pohjoismaat olivat oman taloutensa vapauttamisessa hieman Suomea edellä. Liberalisoinnin tärkeimpänä tavoitteena oli se, että suomalaiset yritykset saisivat yhtä hyvät mahdollisuudet kansainvälisen rahoituksen saamiseen, kuin niiden kilpailijoilla oli. Ulkomaat, OECD ja suuret pankit asettivat jatkuvasti painetta sääntelyn purkamiseen.

Säännöstelyverkko ei myöskään ollut täysin pitävä, sillä teknologian kehittyessä siitä paljastui aina uusia aukkoja, joiden avulla suuryritysten ja pankkien oli mahdollista kiertää sääntelytoimia. (Kiander 2001, 12.)

2.3.3 1990-luvun alun lamasta uusliberalismiin

Säätelyn purkamisella oli kuitenkin seurauksensa. Pääomaliikkeiden ja rahamarkkinoiden vapauttaminen oli merkittävä tekijä 1990-luvun alun valuutta- ja pankkikriisiin sekä lamaan ja suurtyöttömyyteen. (Riihinen 2011, 127 & Kiander 2001, 8–9.) Toinen avaintekijä laman taustalla oli puolestaan niin sanottu vahvan tai vakaan markan politiikka. Sitä oli Suomessa toteutettu periaatteessa siitä saakka, kun Suomi oli saanut oman valuutan. Vakaan markan politiikan tavoitteena oli pitää valuuttakurssi vakaana. Tarvittaessa oli kuitenkin voitu turvautua myös devalvaatioihin ja revalvaatioihin. 1980-luvulla devalvaatioiden käyttöä alettiin kuitenkin kritisoida niihin sisältyvien ongelmien seurauksena. Devalvaatioita ryhdyttiin pitämään tehottomuutta ylläpitävinä sekä inflatorisina, ja lopulta niitä alettiin paheksua epäterveinä ja kehittyneelle teollisuusmaalle sopimattomina. Alkoi vahva pyrkimys irtautua vanhasta devalvaatio-inflaatio -kierteestä. Vakaan markan politiikalla tarkoitetaan usein tätä uutta linjausta, jossa tarkoituksena oli pitää valuuttakurssi todella vakaana. Suomen lisäksi myös silloiset EEC-maat ja muut Pohjoismaat tähtäsivät vakaaseen valuuttakurssiin 1980-luvulla. (Kiander 2001, 10 & 13–14.) Näin Suomi siis irtautui makrotalouspolitiikassaan keynesiläisyydestä.

Säännöstelyn loputtua yritykset ja pankit ryhtyivät lainaamaan ulkomailta halpaa rahaa. Lainojen saamisessa ei ollut vaikeuksia, sillä Suomen talouden nopea kasvu synnytti luottamusta myös ulkomailla. Tämä teki mahdolliseksi velkaantumisen, ja velkaantumisesta seurasi puolestaan hiljalleen talouden ylikuumeneminen eli kansantalouden ulkomaisen velan kasvu, varallisuushintojen nousu ja inflaation kiihtyminen. Olennainen osa ylikuumenemistä oli myös rahoitusmarkkinoiden säännöstelyn purun kuumentama pörssi ja sijoitustoiminta. Vakaan markan politiikan ja vapaiden pääomaliikkeiden yhdistelmän seurauksena ylikuumenemisen hillitseminen oli taas käytännössä mahdotonta. (Kiander 2001, 15–16.)

Näin lama syntyi tilanteessa, jossa kansainvälisen talouden taantuma ja kotimaisen kustannustason nousu johtivat viennin pahaan kannattavuus- ja kilpailukykykriisiin. Lisäksi Neuvostoliiton romahduksen aiheuttama aiemmin merkittävän idänkaupan lähes täydellinen pysähtyminen heikensi edelleen kotimaisen kysynnän rajun kasvun jo heikentämää kauppatasetta. Kun markan yliarvostus alkoi näin tulla yhä ilmeisemmäksi, markkinoiden usko vakaan kurssin pysyvyyteen alkoi horjua. Epävarmuuden lisääntyessä ja korkojen noustessa jyrkästi alkoivat

odotukset nopeasti heikentyä, varallisuushinnat alentua ja luottotappiot kasvaa. Yritykset ja kotitaloudet reagoivat kasvattamalla säästämistään, mikä merkitsi myös kotimaisen kulutuksen ja investointien supistumista. Se puolestaan johti edelleen tuotannon ja työllisyyden heikkenemiseen, ja talouden aleneva kierre sai alkunsa vuoden 1990 loppupuolella. (Kiander 2001, 8, 15 & 23.) Näin päättyi Suomessa vuosikymmeniä jatkunut vakaan taloudellisen kasvun aika (Vaarama 2011, 25).

Valtiovarainministeriön näkemyksen mukaan kyseessä ei ollut tavanomainen suhdannelasku vaan vakavampi rakenteellinen ongelma. Näin ministeriö perusteli, että ongelmia ei saa alkaa ratkoa perinteisellä elvytyspolitiikalla. Elvyttämisestä seuraisi vain suljetun sektorin paisuminen, joten sen sijaan vaadittaisiin pitkäkestoista rakennepoliittista sopeutusohjelmaa. Keväällä 1991 valtaan noussut Ahon hallitus omaksuikin tämän näkemyksen ja katsoi tuotannon romahduksen ja työttömyyden kasvun johtuneen ensisijaisesti rakenteellisesta kilpailukykykriisistä. Suomen talouden ja yhteiskunnan rakenteellisina heikkouksina nähtiin yleisesti suuri julkinen sektori, korkeat verot, ylimitoitettu sosiaaliturva, jäykät työmarkkinat sekä yritysten tehottomuus ja kilpailun puute. Laman ajateltiin puhkaissees kuplan, jota oli aikaisemmin luultu kestäväksi taloudeksi ja hyvinvointivaltioksi. Hallitus valitsi siten talouskriisin ratkaisemiseksi kotimaisen kustannussopeutuksen eli deflaation pitäytyen samalla tiukasti vahvan markan politiikassa. Talouden elvyttämisen, työllisyyden hoidon ja kansalaisten elintasosta huolehtimisen sijaan pyrittiin siten alentamaan kustannustasoa ja leikkaamaan julkisia menoja. Julkisen talouden tasapainottamiseksi myös verotusta kiristettiin kuitenkin voimakkaasti. Laman aikana talouspolitiikassa luovuttiinkin lähes kokonaan pyrkimyksistä hillitä laskusuhdannetta. (Kiander 2001, 24–26, 32–33, 53–54 & 132.) Uusliberalistisen talousajattelun mukaisesti painotettiin siis pääasiassa talouden tarjontapuolta.

Rahoitusmarkkinoiden epäluottamuksesta ja jatkuvasti heikkenevästä talouskehityksestä huolimatta kiinteän kurssin politiikkaa jatkettiin yhtä valuuttapaosta johtunutta pakkodevalvaatiota lukuun ottamatta aina syyskuuhun 1992 saakka. Tuolloin koko läntisen Euroopan kiinteiden kurssien järjestelmä ajautui kriisiin. Yhtenä heikoimmista eurooppalaisista valuutoista Suomen markka kaatui ensimmäisenä, ja se jouduttiin päästämään kellumaan. Tämän seurauksena markka devalvoitui. Samalla ratkesivat kuitenkin kerralla vientiyritysten kannattavuus- ja kilpailukykyongelmat, ja talous lähti uuteen kasvuun. (Kiander 2001, 27–29 & 61–62.)

Myöhemmin onkin arvioitu, että talouden ylikuumenemista ja sitä seurannutta romahdusta olisi tehokkaasti voitu tasata siirtymällä tarpeeksi aikaisin vakaan markan politiikasta kelluvien kurssien järjestelmään. Kelluttamista ei kuitenkaan harkittu muuallakaan Euroopassa. Ajateltiin, että Euroopan pitää pysyä kiinteän kurssin järjestelmässä, jolloin eurooppalaiset valuutat ovat

sidoksissa toisiinsa ja kelluvat yhdessä suhteessa dollariin ja jeniin. Kyseessä oli myös integraatiopolitiikka eli eräänlainen EMU:n valmistelu. Tämän lisäksi kriisin hoitoon käytetyt ylikireä rahapolitiikka ja budjettileikkaukset syvensivät lamaa ja kasvattivat työttömyyttä entisestään. Markan devalvoitumisen jälkeisen talouden nopean elpymisen perusteella näkemys rakenteellisesta kilpailukykykriisistä osoittautuikin vääräksi. 1990-luvun alun laman aikaisessa taloudellisessa kehityksessä, harjoitetussa talouspolitiikassa ja siitä käydyssä talouspoliittisessa keskustelussa on paljon yhteistä 1930-luvun alun laman kanssa. Nykyinen talousajattelu ei olekaan kovin kaukana tuolloin vallinneesta klassisesta talusteoriasta. Myös kummankin kriisin ratkaisu eli valuutan voimakas devalvoituminen tapahtui talouspolitiikan johdon pyrkimysten ja vallinneen taloustieteen suositusten vastaisesti. (Kiander 2001, 5, 20, 33, 73–76 & 80.)

Näin Suomen talous ja koko suomalainen yhteiskunta kokivat historiansa vakavimman rauhanaikaisen kriisin sitten 1860-luvun nälkävuosien. Se oli lisäksi syvin teollisuusmaissa koettu kriisi toisen maailmansodan jälkeen. Vaikka talous toipui lamasta, kriisi synnytti suomalaisen yhteiskuntaan monia pitkäaikaisia muutoksia. Huomattavin näistä oli koko vuosikymmenen jatkunut suurtyöttömyys, jonka seurauksena aikaisemmin Suomessa melkein tuntematon pitkäaikaistyöttömyys muodostui vaikeaksi ongelmaksi. Pitkäaikaistyöttömyyden myötä köyhyys ja syrjäytyminen kehittyivät aikaisempaa vakavammiksi ja laajemmiksi haasteiksi hyvinvointivaltiolle. Keskeisin virhe laman aikana tehtiinkin siinä, että työttömyyden annettiin vapaasti kasvaa, sillä työttömyyttä on myöhemmin vaikea alentaa. (Kiander 2001, 5, 69 & 133.)

Julkisen talouden kriisi ja työttömyys synnyttivät kriittistä keskustelua perinteisestä pohjoismaisesta hyvinvointivaltiomallista ja työmarkkinainstituutioista. 1990-luvulla Suomessa pysäytettiin noin 30 vuotta jatkunut sosiaalipolitiikan ja hyvinvointivaltion laajenemisen kausi. Kysymys oli syvemmästä muutoksesta kuin vain julkisen talouden tasapainottamisesta, sillä laman jälkeisellä nousukaudella ei enää palattu entiselle hyvinvointivaltion kasvu-uralle. Suomalainen hyvinvointivaltio joutui näin merkittävien ja jopa poikkeuksellisen voimakkaiden säästötoimien kohteeksi. Suurtyöttömyyden katsottiin puolestaan johtuvan osittain työttömien heikosta työmotivaatiosta ja ylimitoitetusta työttömyys- ja toimeentuloturvasta. Vuodesta 1997 lähtien toimeentulotuen saantiehtoja tiukennettiin työllistymisen eli matalapalkkatöiden vastaanottamisen kannustamiseksi. Todellisuudessa kannustinloukuilla ei kuitenkaan ollut juurikaan merkitystä suurtyöttömyyden synnylle, sillä samoilla kannustimilla maassa vallitsi lähes täystyöllisyys ennen lamaa. Vuodesta 1997 alkaen myös aktiivista työvoimapolitiikkaa alettiin kaventaa ja tukeuduttiin enemmän markkinaehtoiseen työllistymiseen. (Kiander 2001, 5, 57, 83–86 & 89.)

Halu yhteiskuntapolitiikan kurssin kääntämiseen tuli näin erittäin selvästi näkyviin 1990-luvun alussa, ja politiikan koveneminen näkyi monella tavalla (Riihinen 2011, 127). Valtion rooli oli alkanut muuttua hyvinvointipalvelujen laajentumisen jarruttajaksi jo 1980-luvun lopulla (Palola & Parpo 2011, 50). Laman myötä kuitenkin myös sosiaalipolitiikan siihenastinen taloudellinen perusta alkoi murentua, ja suomalaisen hyvinvointivaltion suunta muuttui jyrkästi (Karjalainen & Palola 2011, 7–8). Käynnistyi aivan uudenlainen sopeutumisen ja sopeuttamisen ajanjakso, joka tarkoitti sosiaalipolitiikan kaventumista. Sen perustehtävä yhteiskunnassa hämärtyi, ja kvartaalitalouden ehdot sekä pikavoittojen tavoittelu alkoivat ohjata päätöksentekoa yhä kirukkaammin. Sosiaalipolitiikankin kysymyksiin alettiin etsiä markkinoilta uudenlaisia ratkaisuja. (Karjalainen & Palola 2011, 8.) Työttömyyden pitkittyessä kansalaisten perusturvasta huolehtiminen näytti siirtyvän yhä enemmän kirkon ja muiden epävirallisten avustusjärjestöjen vastuulle, mitä ei voida pitää tyypillisenä pohjoismaiselle hyvinvointivaltiolle (Kiander 2001, 121).

Laman jälkeen Suomi käyttikin sosiaalipolitiikkaan suhteellisesti vähemmän rahaa sen piirissä olevaa henkilöä kohden kuin 1980-luvulla. Sosiaalipoliittisen tuen tarve ei laskenut, mutta etuuskien reaalin ja joissakin tapauksissa jopa nimellisenkin taso pääsääntöisesti laski sosiaaliturvaan kohdennettujen leikkausten seurauksena. (Kiander 2001, 83.) Perusturva onkin Suomessa kansainvälisesti tarkasteltuna suhteellisen heikko. Pohjoismaisen vertailun perusteella suomalainen sosiaaliturva on erityisen matala, ja samalla Suomessa perusturvan varassa elää huomattavasti enemmän ihmisiä kuin muissa Pohjoismaissa. (Nurminen 2012, 152.) Säästötoimet johtivat myös julkisen palvelutuotannon tehostamiseen osittain toimintoja järjeistämällä ja tuottavuutta parantamalla sekä osittain palvelujen laatua heikentämällä. Suoria resurssien vähennyksiä korvattiin kasvattamalla työntekijöiden suhteellista työtaakkaa, tinkimällä palkkamenoista ja nostamalla asiakasmaksuja. (Kiander 2001, 83, 94–95 & 98.) Asiakasmaksujen osuus terveydenhuollon menoista sekä hoito- ja lääkekuluista kasvoikin voimakkaasti 1990-luvulla. Näin asiakkaat rahoittivat Suomessa suuremman osan terveydenhoidon menoista omilla maksuillaan kuin muissa teollisuusmaissa. (Kiander & Lönnqvist 2002, 127.) Julkisia palveluja kavennettaessa kansalaisia ohjattiin hakemaan palveluja ja turvaa yhä enemmän lähiyhteisöltä, kolmannelta sektorilta ja markkinoilta (Nurminen 2012, 167). Julkinen sektori onkin työllistänyt vähemmän ihmisiä Suomessa kuin muissa Pohjoismaissa. (Kiander & Lönnqvist 2002, 37.)

Myös vaatimukset sosiaalisten oikeuksien kaventamisesta voimistuivat (Väärälä 2011, 37). Perinteisestä valtiollisesta sosiaalipolitiikasta sekä sen sisältämistä yhteistä vastuuta ja hyvinvointierojen tasaamista korostavista tavoitteista ja toimenpiteistä onkin siirrytty laajasti uusliberalistiseen suuntaan, jossa painottuvat yksilön oma vastuu hyvinvoinnistaan, terveydestään ja selviytymisestään. Näin yhteiskunta on yksilöllistynyt ja eriytynyt sekä karistanut harteiltaan

solidaarisuuden ja universalismin aatteet. (Karjalainen & Palola 2011, 7–8.) Koulutuspolitiikan puolella 1960-luvun makroekonominen keynesiläinen talousteoria oli nähnyt investoinnin koulutukseen vielä koko kansantaloutta hyödyttäväksi julkiseksi hyväksi. Uusi mikroekonominen ajattelu alkoi puolestaan tulkita sen ennemminkin yksityisenä kilpailuetuna. Näin se siirsi myös koulutusta kauppatavaraksi ja pois päin hyvinvointivaltion yhteisestä hyvästä. (Jalava, Simola & Varjo 2012, 87.) Samalla suomalainen koulutuspolitiikkakin on hylännyt vanhat alueelliseen, sosiaaliseen, taloudelliseen ja sukupuolten väliseen tasa-arvoon tähdänneet periaatteensa (Rinne 2002, 108).

Julkisen talouden kriisin ja suurtyöttömyyden seurauksena kilpailukyvyistä tuli Suomelle välttämättömyys, jolle ei näyttänyt olevan vaihtoehtoa. Sen perusteella aikaisempaa laajemmat elämänalueet pyrittiin organisoimaan taloudellisen toimintakyvyn pohjalta. Vaikka 1970-luvun suunnittelutalous oli jo 1980-luvun kuluessa alkanut korvautua markkinataloudellisella managerivallalla, jyrkkä ja nopea suunnanmuutos ei olisi käytännössä ollut mahdollinen ilman 1990-luvun alun lamaa. Hallintoideologioiden tasolla lama päätti näin 1980-lukuisen järjestelmäkeskeisen suunnittelutalouden ja liiketaloudellisen managerialismin rinnakkaiselon jälkimmäisen hyväksi. (Jalava, Simola & Varjo 2012, 87.)

Suomen henkistä ilmapiiriä laman aikana on luonnehdittu moraaliseksi avuttomuudeksi, jossa turvauduttiin välttämättömyysretoriikkaan. Ankarat leikkaukset perusteltiin siten pakkotilanteena, jossa ei ollut vaihtoehtoja eikä näin ollen tarvetta käydä niistä ja niiden seurauksista keskustelua. Samalla hallintoideologia epäpolitisoitui niin, että hallituskoalitiosta riippumatta kaikissa 1990-luvun hallinnon uudistuksissa hallinnollisia tehtäviä ja julkisen vallan käyttöä erotettiin julkisista palvelu- ja markkinatehtävistä tuottavuuden parantamisen nimissä. (Jalava, Simola & Varjo 2012, 87.) Samalla liikelaitostaminen ja yksityistäminen saivat lisää vauhtia, ja hallinnon keskitettyjä ohjausjärjestelmiä purettiin ja kevennettiin (Väärälä 2011, 33). Pisimmälle yksityistämässä ja ulkoistamisessa on edetty terveydenhuollon alueella (Nurminen 2012, 166–167). Myös koulutuspolitiikan tärkeimpänä pyrkimyksenä on nykyisin muuttaa koulu byrokraattisesta organisaatiosta lähemmäs liikeyrityksen ominaisuuksia ja toimintamallia (Värri 2002, 97). Lisäksi korporatistisen voiman on alkanut heikentyä työnantajapuolen vedottua siihen, että talouden globalisaatio ja kilpailun kiristyminen eivät enää tarjoaneet mahdollisuuksia yhtenäisille työehtosopimuksille (Riihinen 2011, 116–117).

Suomalaisen julkisen hallinnon syvärakenteet ovat kuitenkin pitkälti säilyneet vuosikymmenestä toiseen. Itsenäisyyden ajan ensimmäisiltä vuosikymmeniltä periytyvää legalistista oikeusvaltioajattelua ja vahvaa valtionhallintoa on ajoittain pidetty suomalaisen hallitsemismallin tärkeänä tukipilarina, jonka tehtävä on ollut varmistaa toiminnan jatkuvuus,

vallankäytön lainalaisuus sekä ammatillinen asiantuntemus politiikan toimeenpanossa ja sen puolueettomuudessa. Kun tähän hierarkkiseen ja byrokraattiseen hallintomalliin sovitettiin 1980-luvulta lähtien yksityiseltä sektorilta omaksuttuja johtamis- ja toimintamalleja, hierarkkisuus ei kadonnut, vaan joustavan, uusiutumiskykyisen rakenteen sijaan uhkaksi muodostui markkinakieltä käyttävän komentotalouden syntyminen. (Jalava, Simola & Varjo 2012, 99.)

Samanaikaisesti päävastuu hyvinvointipalvelujen tuottamisesta siirrettiin valtiolta kunnille (Palola & Parpo 2011, 50–51). Tulosohjauksessa kuntien itsehallinto alkoi kuitenkin tarkoittaa varsinaisen autonomian sijaan vain sitä, että kunnat saivat päättää, miten tuloksia tehtiin, mutta ministeriöt päättivät, mitä tuloksia tehtiin. Valtiolle ja ministeriöille keskittyi siten valta resursseista sekä tavoitteiden asettamisesta ja niiden saavuttamisen mittaamisesta. Paikallistaso sai puolestaan päättää toiminnallisista järjestelyistä jatkuvasti vähentyneen valtion rahoituksen ja itse hankkimansa rahoituksen sallimissa rajoissa. 1990-luvun alun lama loi olosuhteet, joissa nämä markkinaliberalistisen hajauttamisen periaatteet oli mahdollista toteuttaa poikkeuksellisen tehokkaasti, sillä poliittisesti hankalat leikkauspäätökset siirtyivät alemmalle hallinnon tasolle. Säästökohteiden valinnassa paikallisilla oli siis vapaat kädet. (Jalava, Simola & Varjo 2012, 101.)

Strategisen ja operatiivisen tason erottelun myötä kokonaisvastuu palveluiden tuottamisesta on kuitenkin hämärtynyt, mikä on heikentänyt toiminnan rationaalisuutta, tehokkuutta ja taloudellisuutta. Lisäksi alueelliset erot ovat kasvaneet voimakkaasti, sillä palvelutarjonta on pitkälti riippuvainen kuntien taloudesta. (Nurminen 2012, 167.) Suunnittelun heikentyessä onkin päädytty vähitellen vain hyvinvointivaltion kipupisteiden korjailuun, köyhyysohjelmien luonnostelemiseen ja erillisongelmien loputtomaan selvittelyyn (Puoskari 2012, 147). Tehostaminen onkin usein kääntynyt päinvastaiseksi, ja toiminta on muuttunut jäykemmäksi, kalliimmaksi ja tehottomammaksi (Nurminen 2012, 166). Myöskään korkeakoulutuksen kentällä uusi julkishallinto ei ole parantanut toiminnan tuloksellisuutta, vaan on pikemminkin heikentänyt organisaatioiden perustehtävien suorituskykyä (Ahonen 2012, 222 & Jalava, Simola & Varjo 2012, 99).

Laman seurauksena myös talouden toimintatavat muuttuivat. 1990-luvun kuluessa Suomen taloudesta tuli merkittävästi aiempaa avoimempi ja kansainvälisempi. Ulkomaalaisomistusten vapauttaminen vuonna 1993 avasi pörssin ulkomaisille sijoittajille, ja näin suuryhtiöiden omistus alkoi siirtyä ulkomaisiin käsiin. Samalla suomalaiset suuryritykset muokattiin uudelleen useasti valtioiden rajat ylittävien yritysjärjestelyjen kautta. Yrityksiltä alettiin edellyttää osakkeenomistajien varallisuuden maksimointia ja keskittymistä kannattavuuteen, jolloin investointiherkkyyks laski ja kannattavuus parani. Laman jälkeen ei siten enää palattu takaisin pääomaintensiiviseen kasvumalliin, vaan osakkeenomistajien etu tuli aikaisempaa tärkeämmäksi

syRJäyttäen vanhat kasvutavoitteet. Myös verotuksen keventäminen muodostui entistä yleisemmäksi tavoitteeksi. (Kiander 2001, 5 & 67–68.) Suomessa onkin 1990-luvulta lähtien kevennetty sekä ansiotulojen että erityisesti pääomatulojen verotusta. Lisäksi varallisuusvero poistettiin kokonaan vuonna 2006. Näin on siirrytty enemmän kulutuksen verottamiseen arvonlisäveron avulla. (Nurminen 2012, 166–168.)

Talouspolitiikan keskeiseksi tehtäväksi tuli Washingtonin konsensuksen mukaisesti hintavakaudesta ja budjettitasapainosta huolehtiminen. Samalla, kun finanssipolitiikkaa kiristettiin, uusi malli rajoitti myös kansallisen politiikan mahdollisuuksia vain kasvua edistäviin toimenpiteisiin ja veropolitiikkaan. Kilpailukykyyn ja tuottavuuteen nojaava politiikan paradigma onkin vahvistunut Suomessa 1990-luvun alusta alkaen. Kansainväliset paineet ja globalisaatio ovat myös vaikuttaneet tähän suomalaista hyvinvointivaltiota koettelemaan suuntaukseen. Muun muassa Euroopan unionilla, Kansainvälisellä valuuttarahastolla ja OECD:llä onkin ollut suuri vaikutus uusliberalistisen politiikan toteuttamisessa. (Riihinen 2011, 126–127 & 130–131.)

Näin ollen esimerkiksi lainsäädäntöä ja julkishallinnon yritysten toimintastrategioita kehitettiin unionioption mukaisesti jo vuosia ennen Euroopan unioniin liittymistä vuonna 1995. Myös valmistautuminen Suomen liittämiseksi rakenteilla olleeseen euroalueeseen määritteli politiikan vapausasteita, valintoja ja suuntaa, kun sekä raha- ja finanssipolitiikan että työmarkkinoiden tavoitteeksi omaksuttiin talous- ja rahaliiton kriteereiden täyttäminen. Samalla alkoi puhe eurooppalaisesta kilpailukykyprojektista. (Puoskari 2012, 147–148.) Kilpailukyky ei sinällään ole tuore vaatimus, sillä myös hyvinvointivaltion rakentamisen kaudella maailmanmarkkinariippuvuus ja kilpailukyky olivat vaikuttavia näkökulmia. Globaalien rahamarkkinoiden myötä kilpailuvyyn käsite sai kuitenkin uusia merkityksiä. Globaalin talouden toimijoiden vertaillessa eri toimintaympäristöjä niiden päätökset ohjaavat sijoitusten, tuotannon, työpaikkojen ja niin sanotun luovan luokan liikkuvuutta. (Kettunen 2012, 90–91.)

Talouspolitiikan lisäksi kansallisen kilpailuvyyn rakentamisessa on korostettu yhä enemmän innovaatio- ja koulutuspolitiikkaa (Kettunen 2012, 90–91). Tuottavuuden ja kilpailuvyyn parantamiseksi on siten käytettävä mahdollisimman korkeatasoista teknologiaa. Tuottavuus onkin noussut valtavasti teknologialla, automaatiolla ja tietokonepohjaisilla itsepalvelujärjestelmillä. Tällöin tuotanto- ja palveluketjuissa ei kuitenkaan tarvita enää yhtä paljon työntekijöitä. Bruttokansantuotteen ja teollisuustuotannon kaksinkertaistumisesta sekä viennin kolminkertaistumisesta huolimatta kaikkien Suomessa tehtyjen työtuntien määrä olikin vuonna 2007 pienempi kuin vuonna 1990. Teknologiakilpailun seurauksena perinteisiä työpaikkoja häviää siten selvästi nopeammin kuin uusia syntyy. Tutkimus ja tuotekehitykseen sijoittaminen ei

ratkaisekaan työttömyysongelmaa. Lisäksi myös tutkimus ja tuotekehitys on siirtymässä kiihtyvällä tahdilla halvempiin maihin. (Ojapelto 2007, 62–65.)

1980-luvun lopulta lähtien suomalaisessa talouspolitiikassa on siis ollut monia yhtymäkohtia uusliberalistiseen talousajatteluun. Sen keskeisiä osia ovat yksityisen sektorin osuuden kasvattaminen, demokratian heikentäminen siirtämällä valtaa kansallisten demokraattisten instituutioiden ulkopuolelle kuten EU:lle ja EKP:lle, investointi- ja pääomaystävällisen ilmapiirin luominen, talouspolitiikan asettaminen rahoitusmarkkinoiden ja kansainvälisten luottoluokituslaitosten tiukan kontrollin alle, rahapolitiikan siirtäminen pois politiikan alueelta muuttamalla keskuspankit itsenäisiksi sekä vaatimus budjettipolitiikan kestävydestä. Viimeksi mainitusta esimerkkejä ovat EMU:n alijäämä- ja velkakriteerit sekä EU:n tavoite koordinoita ja kritisoida jäsenmaiden finanssipolitiikkaa. (Kiander 2001, 53.) Euroopan finanssikriisin myötä Euroopan unionin ja erityisesti euroryhmän päätöksenteko on tehnyt globaalin finanssikapitalismin vaatimuksista vielä entistä selvemmin kansallisen politiikan rajoitteita (Kettunen 2012, 94).

Tulonjako muuttui 1990-luvulla siten, että palkkojen osuus kansantulosta laski sekä pääoma- ja yrittäjätulojen vastaavasti nousi. Yksi syy tähän oli kasvanut työttömyys. Toinen syy oli puolestaan yritysten kannattavuuden voimakas parantuminen. Siihen vaikuttivat investointien vähenemisen lisäksi sekä devalvaatioiden vahvistama kansainvälinen kilpailukyky että maltillisen palkkakehityksen seurauksena tuottavuutta hitaammin kasvaneet reaali-palkat. Omaisuustulot kasvoivat siten huomattavasti vuoden 1992 jälkeen. Samaan aikaan pääomatulojen verotustakin kevennettiin olennaisesti. Tulonsiirrot jäivät jälkeen myös palkkakehityksestä, sillä säästösyistä ja työnteon kannustimien parantamiseksi tulonsiirtojen tasoa ja kasvua leikattiin ja niiden saamisen ehtoja kiristettiin. Samansuuntainen vaikutus oli lisäksi ansiotuloihin kohdennetuilla verohelpotuksilla. Palkkojen ja sosiaaliturvamaksujen osuus kansantulosta laskikin 1990-luvun aikana aina 1960-luvun tasolle, vaikka työllisten osuus koko väestöstä oli 1990-luvulla huomattavasti korkeampi. Näin tuloerot kasvoivat voimakkaasti ja köyhyys lisääntyi. Laman jälkeen tulonsiirtojen uudelleenjakava vaikutus alkoi siten pienentyä. (Kiander 2001, 5, 80, 112–116 & 118.) Tästä huolimatta sosiaaliturvaetuksien verotusta ei ole kevennetty (Nurminen 2012, 168).

Voidaan silti sanoa, että vakituisissa työsuhhteissa olevien kansalaisten tulot ovat kehittyneet varsin myönteisesti, ja useimmissa ammateissa reaali-ansiot ovat nousseet. Myös ansiotuloihin kohdistetut verohelpotukset ovat tukeneet työssäkävien ostovoiman kehitystä. Kaikkein nopeinta tulokehitys on ollut suurituloisimmilla. Kannustavuuden ja säästöjen nimissä kasvun hedelmät ovatkin ohjautuneet työtä tekeväälle väestönosalle. (Kiander 2001, 83–85.) Vuodesta 1990 vuoteen 2007 reaali-palkat nousivat 33 prosenttia. Keskimäärin käytettävissä olevat reaali-tulot kasvoivat

samana aikana noin 40 prosenttia. Erotus selittyy pääomatulojen kasvulla, verotuksen muutoksilla ja kasvaneilla eläkkeillä. Samalla rikkaimman kymmenyksen tulot lähes kaksinkertaistuivat ja ylimmän prosentin peräti kolminkertaistuivat. Alimman kymmenyksen tulot kasvoivat kuitenkin vain 12 prosenttia. Viime vuosina tuloerojen kasvu onkin ollut Suomessa nopeampaa kuin muissa OECD-maissa. Hyvin ansaitsevien väestöryhmien rikastuminen ja elintason nousu eivät olekaan kohentaneet kokonaistaloutta ja välittyneet huono-osaisille. Näin köyhien kotitalouksien määrä on lisääntynyt suhteellisen köyhyyden suunnilleen kaksinkertaistuessa. Köyhimpien ahdinko on lisääntynyt vuoden 1990-lamasta lähtien ja voimistunut vuoden 2008 talouskriisin jälkeen. (Nurminen 2012, 151, 168 & 170.)

Kuten edellä todettiin, Suomi on parantanut kilpailukykyään palkansaajien ja työllisyyden kustannuksella. 1990-luvun loppu ja 2000-luvun alku onkin ollut yrityksille ja sijoittajille kulta-aikaa. Vuosina 1997–2007 vuokratulot kaksinkertaistuivat, osinkotulot kymmenkertaistuivat ja yritysten voitot sekä myyntivoitot kuusinkertaistuivat. Investoinnit olivat vähäisiä, mutta osinkoja maksettiin omistajille jopa 40–50 prosenttia voitoista. Vaikka teollisuustuotanto ja vienti kasvoivat erityisen voimakkaasti, kasvavasta tuotannosta ei kuitenkaan enää riittänyt jaettavaa terveys-, koulutus-, kulttuuri- ja muihin sosiaalipalveluihin. (Ojapello 2007, 64.)

Kaikki Suomen hallitukset ovat harjoittaneet käytännössä samaa politiikkaa 1990-luvulta lähtien. Ne ovat menneet talous edellä, eivätkä ole ottaneet huomioon päätösten sosiaalisia seurauksia. (Vaarama 2011, 24.) Koska nimellisessä hyvinvointivaltiossa ei kuitenkaan mielellään haluta uusliberalistin leimaa, erityisesti talouden päätöksentekijät ovat usein puolustautuneet vetoamalla talouden ”pakkotilanteeseen” (Riihinen 2011, 126). Talouspolitiikassa ulkoa määräytyvien kansallisten välttämättömyyksien korostaminen onkin ollut Suomessa perinteisesti vahvaa ja vaikutusvaltaista (Kettunen 2012, 78). Lisäksi uusliberalistinen vallankumous on toteutettu pitkälti hiljaisesti asiantuntijaprojekteina ja teknokratian avulla (Riihinen 2011, 131). Aikaisempaa suurempi osa arvosidonnaisista ja siten poliittisista päätöksistä onkin näin ollen tehty taloushallinnollisina ratkaisuina. Ekonomistinen asiantuntijatieto on noussut poliittisen keskustelun paikalle. (Jalava, Simola & Varjo 2012, 95.) Myös media on tukenut ajatusta politiikan vaihtoehdottomuudesta tulkitsemalla valtiovallan ratkaisut ainoiksi oikeiksi. Esimerkiksi 1990-luvun alun lamassa julkinen lamapuhe lietsoi onnistuneesti kriisitietoisuutta, joka korosti kansalaisten alamaisuutta vääjämättömän politiikan edessä. Kansalaisten keskuudessa hyvin suositun hyvinvointivaltion leikkaukset perusteltiin sen pelastamisella, ei purkamisella. Keskusteluissa ei juurikaan kiinnitetty huomiota siihen, että muihin valtioihin verrattuna Suomessa ei ollut mitään erityisen vakavaa julkisen talouden kriisiä. (Kiander 2001, 54 & 100–101.)

Vaikka sekä etuusia että palveluja on supistettu huomattavasti, ovat hyvinvointivaltion rakenteet kuitenkin vielä pystyssä ja kansainvälisesti korkeassa luokassa (Nurminen 2012, 169–170). 1990-luvun alun laman jälkeinen aika on ollut Suomessa myös väestön yleisen elintason ja hyvinvoinnin paranemisen aikaa (Vaarama 2011, 17). Tänä aikana maa on myös vaurastunut, ja Suomi on ollut yksi maailman rikkaimmista maista. (Riihinen 2011, 131 & Vaarama 2011, 23). Samalla perus- ja vähimmäisturvan varassa elävien, työttömien ja lapsiperheiden tilanne on silti heikentynyt, ja osa väestöstä on syrjäytynyt pysyvästi työelämästä ja jopa koko yhteiskunnasta (Vaarama 2011, 17). Ajankuvaan ei näytäkään enää sisältyvän huolenpito kaikista yhteiskunnan jäsenistä (Pajukoski 2011, 97). Tämä johtuu siitä, että yhteiskunta ei ole enää juurikaan kiinnostunut harjoittamansa politiikan tasa-arvolle ja oikeudenmukaisuudelle epäsuotuisista vaikutuksista (Karjalainen & Palola 2011, 9).

1990-luvulta lähtien taloudellinen ja sosiaalinen eriarvoisuus onkin lisääntynyt huomattavan nopeasti, ja tämä näkyy tuloerojen ja köyhyyden kasvun lisäksi monilla muillakin elämän alueilla kuten työssäkäynnissä, terveydessä, koulutuksessa, asumisessa, kulutuksessa ja edelleen myös sukupuolten välillä (Vaarama 2011, 15 & Nurminen 2012, 151). Eriarvoisuus heikentää ihmisten mahdollisuuksia. Lisäksi se kasvattaa kustannuksia, pelkoa, turvattomuutta, eristäytyneisyyttä, sosiaalista etäisyyttä, rikollisuutta ja mielensairauksia. Eriarvoisuuden lisääntyminen ei siten heikennä vain häviäjien asemaa, vaan se koskee kaikkia kansalaisia. Esimerkiksi turvattomuus on järjestelmäuhka, sillä sekä rasismi että fasismi viihtyvät turvattomien ihmisten keskuudessa. (Nurminen 2012, 176–178.) Useat lapset ja nuoret ovat syrjäytymässä jo elämänsä alkutaipaleella, mikä ei lupaa hyvää heille eikä yhteiskuntarauhalle. Menestyvienkin tulevaisuus on epävarmempi kuin edellisellä sukupolvella, sillä varmaa on pelkästään kilpailu koulutus- ja työpaikoista. (Värri 2002, 98.) Suomalainen hyvinvointivaltio onkin näin ollen palannut kauas menneisyyteen niin arvojensa kuin toimintatapojensakin suhteen (Vaarama 2011, 21).

Suomessa 1990-luvulla suoritettu julkisten hyvinvointimenojen kasvun pysäyttäminen ei ollut ainutlaatuinen ilmiö. Samansuuntaisia muutoksia tapahtui useimmissa teollisuusmaissa jo 1980-luvulla. Muutoksen rajuus oli kuitenkin muihin maihin verrattuna poikkeuksellinen. (Kiander 2001, 86.) Tällä hetkellä päällä painaa jälleen uusi lama. Lisäksi talouden globalisaatio, väestörakenteen muutos ja ilmastonmuutoksen haittojen torjumiseen liittyvät toimet ja rajoitukset lisäävät haasteita entisestään. (Vaarama 2011, 25.) Aikaisemmin heikko kilpailukyky ja muita valtioita korkeampi kustannustaso oli mahdollista korjata tehokkaasti valuutan devalvaatiolla. Tämä ei ole kuitenkaan enää ollut mahdollista sen jälkeen, kun Suomessa päätettiin luopua omasta valuutasta ja liittyä rahaliittoon. Rahaliitossa kustannustason erkaantuminen olisi torjuttava ajoissa

tavalla tai toisella, jotta talous ei ajautuisi deflaatioon. Deflaatio eli hintojen lasku voi puolestaan olla talouden ja etenkin pankkijärjestelmän kannalta tuhoisa. (Kiander 2001, 131.)

2.4 Yhteiskunnalliset aiheet lukion opetussuunnitelman perusteissa 1985, 1994 ja 2003

Tässä kappaleessa käyn läpi lukion opetussuunnitelman perusteet vuosilta 1985, 1994 ja 2003 niiden käsittelemien yhteiskunnallisten aiheiden osalta. Tarkastelen opetussuunnitelmista sekä matematiikan oppiainekohtaisen osan että yleisen osan, sillä molemmilla on opetukseen ohjaava vaikutus. Painotus tarkastelussa on niissä yhteiskunnallisissa tiedoissa, taidoissa ja arvoissa, joita oppilaille halutaan välittää.

Lukion matematiikka on perinteisesti jaettu kahteen erilliseen ja erilaajuiseen oppimäärään. Vuoden 1985 lukion opetussuunnitelman perusteissa nämä oppimäärät ovat nimiltään yleinen ja laaja. Sisältöalueen jakoa on tukenut oppilaiden erilainen kiinnostus matematiikkaa kohtaan sekä jatko-opintojen edellyttämät erilaiset pohjatiedot. Yleisen oppimäärän opiskelussa on tähdätty pääasiassa humanistisiin, yhteiskuntatieteellisiin sekä palvelu- ja kauppa-alan jatko-opintoihin. Laajalla oppimäärällä ovat puolestaan olleet tavoitteena lähinnä matemaattis-luonnontieteelliset ja tekniset jatko-opinnot. (Lukion opetussuunnitelman perusteet 1985, 283.)

Matematiikan yleistavoitteiden kohdalla opetussuunnitelmassa halutaan edistää oppilaan kykyä uuden tiedon hankkimiseen, kriittiseen arvioimiseen, soveltamiseen ja välittämiseen. Erityisten yleisen oppimäärän tavoitteiden perusteella matematiikan yleisimmät sovellukset käsittävät puolestaan matemaattisten menetelmien käyttämistä eri elämänalueilla ilmenevien ongelmien ratkaisemisessa. Samalla tutustutaan matematiikan käyttöön myös muilla tieteenaloilla kuten fysiikassa, kemiassa, tekniikassa, biologiassa, maantieteessä ja psykologiassa sekä perehdytään matematiikan asemaan kaupallisen, yhteiskuntatieteellisen ja palvelualan apuvälineenä. Yleisen oppimäärän kurssien sisällöissä kerrotaan lisäksi ensimmäisen reaalityyppisiä ja tilastomatematiikkaa käsittelevän kurssin yhteydessä, että oppilas tutustuu tilastomatematiikan hyödyntämiseen yhteiskunnassa. (Lukion opetussuunnitelman perusteet 1985, 283–286.) Muita yhteiskunnallisia viittauksia ei vuoden 1985 lukion opetussuunnitelman perusteiden yleisen matematiikan osuudesta löydy, joten kuva yhteiskunnallisista aiheista jää siinä kovin epämääräiseksi.

Kun tarkastelua laajennetaan myös opetussuunnitelman yleiseen osaan, löydetään sieltä kuitenkin muutamia viittauksia yhteiskunnallisiin aihepiireihin. Lukion pitää muun muassa ”pyrkä kasvatamaan oppilaansa tasapainoisiksi, hyväkuntoisiksi, vastuuntuntoisiksi, itsenäisiksi, luoviksi,

yhteistyökykyisiksi ja rauhantahtoisiksi ihmisiksi ja yhteiskunnan jäseniksi” (Lukion opetussuunnitelman perusteet 1985, 12). Lisäksi lukion tulee antaa oppilaalle yhteiskunnan ja työelämän, kansallisen kulttuurin ja kansallisten arvojen, kansainvälisen yhteistyön ja rauhan edistämisen sekä elinympäristön ja luonnon suojelemisen kannalta olennaisia valmiuksia sekä edistää sukupuolten välistä tasa-arvoa. Aihekokonaisuuksien yhteydessä yhtenä aiheena mainitaan lisäksi talouselämä. Erityisesti huomiota on kiinnitettävä ihmisen arvoon ja oikeuksiin sekä yksilön vuorovaikutukseen muiden ihmisten, luonnon ja kulttuurin kanssa. Siten on korostettava ihmisen tekemien ratkaisujen vaikutusta toisiin ihmisiin, yhteiskuntaan ja luontoon sekä siitä seuraavaa vastuuta. Näistä tiedollisten tavoitteiden tulee toteutua opetuksen sisältöjen välityksellä, ja taidollisten tavoitteiden määrätä opetustavoista. Laaja-alaisten asennetavoitteiden pitäisi puolestaan vaikuttaa kaikkea opetusta ohjaavana ajatteluna. (Lukion opetussuunnitelman perusteet 1985, 12–16 & 47.) Vuoden 1985 lukion opetussuunnitelman perusteiden yleinen osa tarkentaa siis hieman yhteiskunnallisia aihepiirejä, mutta edelleen ne jäävät hyvin vähäiselle, yleiselle ja neutraalille tasolle suhteessa hyvinvointivaltioajatteluun ja uusliberalistiseen ajatteluun.

Vuoden 1994 lukion opetussuunnitelman perusteiden matematiikan yleisessä osassa sanotaan, että ”matematiikan merkittävä asema aikamme kulttuurissa edellyttää valmiutta ymmärtää ja hyödyntää matemaattisesti esitettyä informaatiota” (Lukion opetussuunnitelman perusteet 1994, 70). Lisäksi ”tätä valmiutta tarvitaan niin työssä, opinnoissa kuin jokapäiväisessä elämässäkin” (Lukion opetussuunnitelman perusteet 1994, 70). Lukion matematiikka nähdään siis erittäin käyttökelpoisena elämän jokaisella osa-alueella.

Vuoden 1994 opetussuunnitelman perusteissa matematiikan eri oppimäärien nimet vaihtuvat yleisestä lyhyeen ja laajasta pitkään. Näistä pitkä matematiikka vastaa laajaa keskittyessään enemmän matematiikan teoriaan sekä sen soveltamiseen tieteessä ja tekniikassa. Lyhyt matematiikka vastaa puolestaan yleistä, ja opetuksen tehtävänä on pääasiassa kehittää opiskelijoiden yleisiä matemaattisia kansalaisvalmiuksia, ja tähdätä lähinnä humanistisille, yhteiskuntatieteellisille ja kaupallisille aloille. Matematiikka onkin lukion lyhyen matematiikan opetusten tavoitteiden mukaan tärkeää yhteiskunnassa esiintyvien ongelmien ratkaisemisessa. (Lukion opetussuunnitelman perusteet 1994, 70 & 73.) Opiskelijan tulee täten sisäistää matematiikan merkitys ”välineenä, jolla todellisuus voidaan kuvata, selittää ja mallintaa ja jota voidaan käyttää johtopäätösten tekemisessä” (Lukion opetussuunnitelman perusteet 1994, 73). Olennaista on myös harjaantua ”vastaanottamaan, analysoimaan ja kriittisesti arvioimaan eri viestintälähteiden matemaattisessa muodossa tarjoamaa informaatiota” (Lukion opetussuunnitelman perusteet 1994, 73).

Sitä, mitä nämä yhteiskunnalliset ongelmat tarkalleen ottaen ovat, tarkennetaan kuitenkin vain hieman muutamien lyhyen matematiikan pakollisten kurssien omissa selvennyksissä. Tilastot ja todennäköisyys -kurssille tyypillistä on täten ”tiedotusvälineissä esille tulevan ajankohtaisen tilastollisen informaation käsittely” (Lukion opetussuunnitelman perusteet 1994, 73). Matemaattisia tutkimusmenetelmiä kurssin kohdalla puolestaan sanotaan, että sovellukset valitaan ”jokapäiväisen elämän eri tilanteista kaupan ja talouden, ympäristön ja luonnontieteiden sekä yksilön ja yhteiskunnan aihepiireistä” (Lukion opetussuunnitelman perusteet 1994, 75). Ainoastaan syventävän talousmatematiikan kurssin kohdalla eritellään tarkemmin opetettavia aiheita. Niitä ovat muun muassa yksilön että yhteiskunnan kannalta käsiteltävät indeksi-, kustannus-, rahaliikenne-, laina- sekä verotuslaskelmat. Kurssilla rakennetaan kuvaa myös riskien ja kannattavuuden matemaattisesta hallinnasta sekä tarjotaan mahdollisuuksia yrittäjyyden ja taloustiedon opiskelussa. (Lukion opetussuunnitelman perusteet 1994, 75.) Kovin tarkkaa kuvaa ei myöskään vuoden 1994 lukion opetussuunnitelma lyhyen matematiikan yhteiskunnallisista aihepiireistä siis anna. Syventävä talousmatematiikan kurssi ei sinällään sisälly tutkimusaineistooni, mutta uskon sen osuuden opetussuunnitelmassa kuitenkin antavan hieman viitteitä siitä, millaisia tehtäviä myös pakollisissa kursseissa on.

Kun tarkastelua laajennetaan jälleen myös opetussuunnitelman yleiseen osaan, voidaan sieltä löytää lisäksi useita yhteiskunnallisia aihepiirejä. Koulun toimintaympäristön yhteiskunnallistaloudellista kehitystä kuvataan laajasti kertomalla elinkeinorakenteen muutoksesta, kaupungistumisesta, teknologisesta kehityksestä, sosiaaliturvan ja terveydenhuollon parantumisesta, julkisesti rahoitetun koulutuksen määrällisestä kasvusta, elintason noususta, kulutuksen lisääntymisestä, ympäristöongelmista, maan talousongelmista, työelämän epävarmuudesta sekä keskusjohtoisuuden vähenemisestä. Varsinaisia oppilaille välitettäviä tietoja, taitoja ja arvoja ovat puolestaan kansalaisyhteiskunnan jäseneksi kasvaminen, kulttuuri-identiteetin selkeyttäminen, kansainvälistyminen, yrittäjyyden merkityksen kasvu, teknologinen kehitys ja kestävä kehitys sekä fyysisen, psyykkisen ja sosiaalisen hyvinvoinnin edistäminen. Elämän ja ihmisarvon kunnioittaminen sekä ihmisten välinen tasa-arvo sukupuolesta, rodusta, terveydentilasta ja varallisuudesta riippumatta otetaan arvokeskustelun lähtökohdiksi. Hyvinvoinnin entistä oikeudenmukaisempi toteuttaminen koko maapallolla mainitaan puolestaan eräänä edellä mainitun kestävä kehityksen tavoitteista. Kouluilta edellytetään myös opetuksessaan avaraa näkökulmaa todellisuudesta, johon kuuluvat suuret maailmanlaajuiset kysymykset, kuten väestönkasvu, ympäristön saastuminen, sodan ja rauhan kysymykset sekä nälänhätä. Vastaavia Suomeen liittyviä aiheita ovat puolestaan työttömyys sekä väestön ikärakenteen muutos. Yksilöltä edellytetään yhä enemmän kykyä ottaa vastuuta itsestään jatko-

opinnoissa ja työelämässä. Myös lähimmäisistä ja ympäristöstä pitää yksilön kantaa vastuuta. (Lukion opetussuunnitelman perusteet 1994, 8–18.) Kuten tästä näemme, monet vuoden 1994 opetussuunnitelman yleisen osan aiheista liittyvät myös tutkimukseni teoriataustaan hyvinvointivaltiosta sekä uusliberalismista.

Vuoden 2003 lukion opetussuunnitelman perusteet ovat matematiikan yleisen osan sekä pitkän oppimäärän osalta paljolti samankaltaiset yhteiskunnallisissa asioissa kuin vuoden 1994 versiossa. Matematiikan lyhyen oppimäärän osuus on sen sijaan muuttunut selkeästi, vaikka opetuksen tavoitteet ovatkin käytännössä samat. Poissa ovat niin tähtääminen lähinnä humanistisille, yhteiskuntatieteellisille ja kaupallisille aloille, kuin ne vähät kurssien omissa selvennyksissä olleet yhteiskunnalliset viittaukset, jotka vielä vuoden 1994 lukion opetussuunnitelman perusteissa olivat. Talousmatematiikan kurssin kohdalla sentään vielä eritellään tätä aihetta tarkemmin, ja se tehdään pitkälti edellisen opetussuunnitelman tavoin. (Lukion opetussuunnitelman perusteet 2003, 118–119 & 125–128.) Vuoden 2003 lukion opetussuunnitelman perusteet antavat siis epämääräisemmän kuvan matematiikan lyhyen oppimäärän yhteiskunnallisista aihepiireistä kuin edeltäjänsä.

Opetussuunnitelman perusteiden yleisessä osassa on kuitenkin paljon samaa kuin vuoden 1994 opetussuunnitelmassa. Arvoperustan muodostavat avoimen demokratian, tasa-arvon ja hyvinvoinnin edistäminen, kulttuuriperinnön vaaliminen, arvioiminen ja uudistaminen, suvaitsevaisuus ja kansainvälisyys, suomalaisen yhteiskunnan ja kansainvälisen kehityksen epäkohtien ja mahdollisuuksien kriittinen pohtiminen, kansalaisen oikeudet, vastuut ja velvollisuudet sekä kestävä kehitys. (Lukion opetussuunnitelman perusteet 2003, 12.) Opiskelijaa perehdytetään myös työ- ja elinkeinoelämään sekä yrittäjyyteen. Lisäksi ”lukion tulee pyrkiä siihen, että opiskelijalle kehittyy halu ja kyky toimia demokraattisessa yhteiskunnassa vastuullisesti huomioiden oma ja muiden hyvinvointi”. (Lukion opetussuunnitelman perusteet 2003, 24.) Opetussuunnitelmassa painotetaan myös, että ”arvoperustan tulee välittyä lukion toimintakulttuuriin, kaikkien oppiaineiden opetuksen tavoitteisiin ja sisältöihin sekä koulutyön organisointiin” (Lukion opetussuunnitelman perusteet 2003, 12). Tätä ei mainittu vuoden 1994 opetussuunnitelmassa.

Vuoden 2003 lukion opetussuunnitelman perusteissa käsitellään lisäksi muutamia yhteiskunnallisesti merkittäviä kasvatus- ja koulutushaasteita syvällisesti omassa kappaleessaan nimeltä aihekokonaisuudet. Niitä ovat aktiivinen kansalaisuus ja yrittäjyys, hyvinvointi ja turvallisuus, kestävä kehitys, kulttuuri-identiteetti ja kulttuurien tuntemus, teknologia ja yhteiskunta sekä viestintä- ja mediaosaaminen. Aikaisemmin käsiteltyyn arvoperustaan aihekokonaisuudet lisäävät muun muassa ihmisoikeudet, kuluttajan tarvitsemat yhteiskunnalliset

tiedot, taidot ja vaikuttamiskeinot, väestönkasvuun, köyhyyteen ja nälkään liittyvät ongelmat, raaka-aineisiin ja energian käytön lisäämiseen perustumattoman talouskasvun, talouden vakauden merkityksen ympäristönsuojelulle ja ihmisten hyvinvoinnille sekä yhteisen hyvän luomisen. (Lukion opetussuunnitelman perusteet 2003, 24–29.) Opetussuunnitelman perusteissa todetaan myös näiden osalta, että ”aihekokonaisuudet otetaan huomioon kaikkien oppiaineiden opetuksessa oppiaineeseen luontuvalla tavalla sekä lukion toimintakulttuurissa” (Lukion opetussuunnitelman perusteet 2003, 25). Toisaalta suunnitelmassa todetaan myös, että ”aihekokonaisuuksien pääasiat sisältyvät perusteiden ainekohtaisiin osiin” (Lukion opetussuunnitelman perusteet 2003, 25). Tätä on kuitenkin monen teeman kohdalla vaikea nähdä matematiikan osuudessa.

Voidaan siis sanoa, että myös monet vuoden 2003 lukion opetussuunnitelman perusteiden yleisen osan aiheista liittyvät tutkimukseni teoriataustaan hyvinvointivaltiosta ja uusliberalismista. Lukion opetussuunnitelman perusteet vuosilta 1994 ja 2003 ovatkin käsittelemiensä yhteiskunnallisten aiheiden kannalta pitkälti samankaltaiset. Suurin ero opetussuunnitelmien välillä liittyy siihen, että koulun toimintaympäristön yhteiskunnallis-taloudellista kehitystä kuvataan vuoden 1994 opetussuunnitelman perusteissa huomattavasti kattavammin kuin vuoden 2003 opetussuunnitelman perusteissa. Varsinaisissa oppilaille välitettävissä tiedoissa, taidoissa ja arvoissa suurin ero on puolestaan kuluttajan aseman korostaminen vuoden 2003 lukion opetussuunnitelman perusteissa. Vuoden 1985 lukion opetussuunnitelman perusteet eroavat sen sijaan näistä kahdesta muusta selvästi vähäisemmällä, neutraalimmalla ja yleisemmällä tasolla liikkuvalla yhteiskunnallisten aiheiden käsittelyllään, vaikka muutama yhteinen aihepiiri opetussuunnitelmista onkin löydettävissä.

3 TUTKIMUKSEN TOTEUTUS

3.1 Tutkimusmenetelmä

Tutkimuksessani tutkin siis sitä, miten hyvinvointivaltioajattelu ja uusliberalistinen ajattelu näkyvät lukion yleisen ja lyhyen matematiikan oppikirjoissa. Koska tutkimusaineistoni koostuu siten lukion yleisen ja lyhyen matematiikan oppikirjoista, analysoin laadullista aineistoa. Tuomi ja Sarajärvi (2002, 110) toteavat, että laadullisen aineiston analysoinnin tarkoituksena on lisätä aineiston informaatioarvoa. Tällöin hajanaisesta aineistosta yritetään luoda selkeää ja yhtenäistä informaatiota. Analyysillä luodaan aineistoon selkeyttä, jotta sen perusteella on mahdollista tehdä tutkittavasta ilmiöstä luotettavia johtopäätöksiä. Aineiston laadullinen käsittely pohjautuu loogiseen päättelyyn ja tulkintaan, jossa aineisto ensin hajotetaan osiin ja käsitteellistetään, sekä tämän jälkeen kootaan uudelleen uudella tavalla loogiseksi kokonaisuudeksi. Laadullisessa aineistossa analyysia tehdään tutkimuksen jokaisessa vaiheessa.

Tutkiessani tekstejä olen kiinnostunut kielestä kommunikaation välineenä ja tarkasteluni kohteena on tarkemmin sanottuna kommunikaation sisältö. Metodini on siten sisällönanalyysi, joka tarkastelee kommunikaatiota ”todellisuuden kuvana”. Tuomi ja Sarajärvi (2002, 93 & 105) kirjoittavat, että sisällönanalyysi on perusanalyysimenetelmä, jota on mahdollista käyttää kaikissa laadullisen tutkimuksen perinteissä. Sitä voidaan pitää myös joko yksittäisenä metodina tai väljänä erilaisiin analyysikokonaisuuksiin liitettävänä teoreettisena kehyksenä. Yksittäisenä metodina sisällönanalyysi on tekstianalyysia, jolla voidaan analysoida dokumentteja systemaattisesti ja objektiivisesti. Toisin sanoen se on siis tutkimusmenetelmä, jonka avulla teksteistä voidaan muodostaa toistettavia ja valideja päätelmiä (Krippendorff 2013, 24). Tulkinnan säännöt ja objektiivisuus ovat kuitenkin avoin ja jatkuvan keskustelun alainen ongelma (Tuomi & Sarajärvi 2002, 104).

Sisällönanalyysillä analysoitava dokumentti voi olla miltei mikä tahansa kirjallinen tai kirjalliseen muotoon saatettu materiaali, kuten kirja, päiväkirja, kirje, haastattelu, puhe tai keskustelu. Sisällönanalyysi soveltuu siten hyvin myös täysin strukturoimattomankin aineiston analyysiin. Analyysimenetelmällä pyritään luomaan tutkittavasta ilmiöstä kuvaus tiivistetyssä, selkeässä ja yleisessä muodossa kadottamatta kuitenkaan sen sisältämää informaatiota. Näin sillä

etsitään tekstin merkityksiä. Sisällönanalyysillä aineisto saadaan kuitenkin vain järjestettyä johtopäätösten tekemistä varten, joten varsinaiset johtopäätökset jäävät tutkijan vastuulle. (Tuomi & Sarajärvi 2002, 105–106 & 110.) Samalla ilmiö pyritään kytkemään myös laajempaan kontekstiinsa sekä muihin aiheita koskeviin tutkimustuloksiin (Saaranen-Kauppinen & Puusniekka 2006).

Sisällönanalyysissa huomio kohdistetaan siis siihen, miten teksti on tulkittavissa, mitä aiheita käsitellään ja miten käsitellyt aiheita on painotettu. Kiinnostuneita ollaan myös sisällön ja sen taustalla olevien ilmiöiden välisistä yhteyksistä, tekstin sisältämän sanoman laatimiseen vaikuttaneista motiiveista ja pyrkimyksistä sekä tekstin aatteellisesta sidonnaisuudesta. Sisällönanalyysin tavoitteena voi olla myös eri yhteyksissä syntyneiden tekstien vertaileminen sekä sisällöissä ilmenevien erojen ja yhtäläisyyksien kuvaaminen. Kiinnostuksen kohteita ovat lisäksi tekstin erilaiset määrälliset ominaisuudet kuten tiettyjen sanojen lukumäärä ja esiintymistiheys. (Jussila ym. 1989, 172–173.) Sisällönanalyysi voi olla siten sekä laadullista että määrällistä, ja näitä molempia on mahdollista käyttää myös samaa aineistoa analysoitaessa. Sanallisesti kuvatun aineiston analyysia voidaan tällöin jatkaa esimerkiksi tuottamalla aineistosta määrällisiä tuloksia. Sisällönanalyysilla voidaan joissakin tilanteissa tarkoittaa toisaalta myös pelkkää sanallista tekstin sisällön kuvaamista. Kvantitatiivisesta dokumenttien analyysistä, jossa kuvataan tekstin tai dokumentin sisältöä määrällisesti, puhutaan tällöin sisällön erittelynä. (Tuomi & Sarajärvi 2002, 107–109.)

Tekstin sisältämien asioiden lisäksi tekstiä analysoitaessa mielenkiintoista saattaa olla myös se, mitä tekstissä jätetään käsittelemättä. Siten tutkijan pitää olla kiinnostunut myös pienistä ja merkityksettömiltä tuntuvista asioista tekstissä. Hänen tulee löytää ne seikat, joita ei tuoda julki, sillä se, mitä tekstissä ei ole, voi olla yhtä merkityksellistä kuin se, mitä tekstissä on. (Simola 1995, 32 & Jussila ym. 1989, 170 & 172.) Lukion yleisen ja lyhyen matematiikan oppikirjojen sisällön tutkimisessa olennaista onkin selvittää, mitä yhteiskunnallisia aiheita oppikirjat käsittelevät ja jättävät käsittelemättä. Tärkeää on myös tutkia näiden käsiteltyjen aiheiden painottamista ja korostamista. Tätä varten teen tutkimuksessani hieman myös määrällistä tarkastelua. Tällä tavalla tutkimuksessa päästään tutkimaan eri kirjasarjojen ja siten myös eri aikakausien eroja ja yhtäläisyyksiä sekä aatteellisia sidonnaisuuksia.

Laadullisessa tutkimuksessa teoriaa voidaan käyttää apuvälineenä, jonka avulla pystytään tekemään esimerkiksi tulkintoja kerätystä tutkimusaineistosta. Toisaalta teoria voi olla myös päämäärä, jos tarkoituksena on uuden teorian luominen tai vanhan teorian parantaminen. (Saaranen-Kauppinen & Puusniekka 2006.) Aloittaessaan tutkimusprosessia tutkijan onkin valittava, mikä asema teoriolla hänen tutkimuksessaan on. Vaihtoehtoina ovat teorialähtöinen,

teoriasidonnainen ja aineistolähtöinen tutkimus. (Eskola 2007, 162.) Näistä aineistolähtöinen ja teoriasidonnainen analyysi etenevät aineiston ehdoilla, kun taas teorialähtöisen sisällönanalyysin tutkimusrunkona toimii aikaisempi viitekehys. (Saaranen-Kauppinen & Puusniekka 2006.)

Teorialähtöisessä tutkimuksessa tutkimusaineiston analyysi perustuu siis johonkin tiettyyn jo olemassa olevaan teoriaan, malliin tai auktoriteetin esittämään ajatteluun. Tutkittava ilmiö määritellään tällöin jonkin jo tiedetyn mukaisesti. Aineiston analyysia ohjaa siten valmis aikaisemman tiedon perusteella muodostettu malli. Pyrkimyksenä on usein tämän mallin tai teorian testaaminen uudessa kontekstissa. Tutkimuksen teoreettisessa osassa hahmotetaan esimerkiksi valmiit kategoriat, joihin aineisto suhteutetaan. Teorialähtöisen analyysin päättelyn logiikassa onkin usein kyse deduktiivisesta päättelystä, jossa edetään yleisestä yksittäiseen. (Tuomi & Sarajärvi 2002, 95–100.)

Aineistolähtöisessä tutkimuksessa tutkimuksen pääpaino on puolestaan aineistossa. Lähestymistavan lähtökohtana ei siten ole valmiin teorian tai hypoteesien testaaminen, eikä tutkija pääte ennalta siitä, mikä on tärkeää. (Saaranen-Kauppinen & Puusniekka 2006.) Näin esimerkiksi analyysiyksiköt eivät ole valmiiksi mietittyjä, vaan ne valitaan aineistosta tutkimuksen tarkoituksen ja tehtävänasettelun mukaisesti. Pyrkimyksenä onkin rakentaa tutkimusaineistosta teoreettinen kokonaisuus. (Tuomi & Sarajärvi 2002, 97.) Päättelyn logiikka on tällöin induktiivista, joka tarkoittaa etenemistä yksittäisistä havainnoista yleisempiin väitteisiin. Aineistolähtöisyys edellyttää tutkijalta pelkässä aineistossa pysyttelemistä sekä ennakkokäsitysten ja teorioiden poissulkemista. (Saaranen-Kauppinen & Puusniekka 2006.) Aineistolähtöistä tutkimusta onkin vaikeaa toteuttaa siksi, että yleisesti hyväksytyyn periaatteen mukaan havainnot ovat jo teoriapitoisia. Objektiivisiä havaintoja ei siis ole olemassa, sillä esimerkiksi tutkimusasetelma ja -menetelmät sekä käytetyt käsitteet ovat tutkijan asettamia ja vaikuttavat tuloksiin. Puhdas induktiivinen päättely ei siten ole mahdollista, koska havaintojen kuvaaminen ilman minkäänlaisia ennakkokäsityksiä tutkittavasta ilmiöstä on mahdotonta. (Tuomi & Sarajärvi 2002, 98.)

Aineistolähtöisen analyysin ongelmia voidaan pyrkiä ratkaisemaan teoriasidonnaisella sisällönanalyysillä, joka on ikään kuin aineistolähtöisen analyysin ja teorialähtöisen analyysin välimuoto. Siinä teoria toimii apuna analyysin etenemisessä, mutta analyysi ei kuitenkaan perustu suoraan teoriaan. Näin ollen se poikkeaa teorialähtöisestä analyysistä. Aineistolähtöisen analyysin tavoin myös teoriasidonnaisessa analyysissä analyysiyksiköt valitaan aineistosta, mutta toisin kuin aineistolähtöisessä analyysissä siinä aikaisempi tieto ohjaa ja auttaa analyysia. Analyysistä on siis tunnistettavissa aikaisemman tiedon vaikutus, mutta aikaisemman tiedon merkitys ei ole teoriaa testaava vaan pikemminkin uusia ajatusuria aukaiseva. Aineiston analyysivaiheessa edetään aluksi aineistolähtöisesti, mutta analyysin loppuvaiheessa analyysia ohjaavaksi ajatukseksi tuodaan

aikaisempi teoria. (Tuomi & Sarajärvi 2002, 98–99.) Tällöin aineistosta tehdyille havainnoille voidaan hakea teoriasta esimerkiksi selityksiä tai vahvistusta tulkintojen tueksi (Saaranen-Kauppinen & Puusniekka 2006).

Teoriasidonnaisen analyysin päättelyn logiikassa onkin usein kyse abduktiivisesta päättelystä. Tällöin tutkijan ajatteluprosessissa vuorottelevat aineistolähtöisyys ja valmiit mallit. Tutkija pyrkii siis yhdistelemään näitä toisiinsa eri tavoilla, ja yhdistelyn tuloksena voi syntyä jotain aivan uuttakin. (Tuomi & Sarajärvi 2002, 99.) Lähtökohtana on käsitys, jonka mukaan uusia tieteellisiä löytöjä on mahdollista tehdä vain, kun havainnot perustuvat johonkin johtoajatukseen. Toisin kuin induktiivisessa päättelyssä uusi teoria ei siten synny pelkkien havaintojen pohjalta. Aineiston tarkastelua ohjaavat useasti tutkijan omat ennakkokäsitykset sekä perehtyminen tutkimusaihetta käsittelevään kirjallisuuteen. Johtoajatus voi olla epämääräinen intuitiivinen käsitys tai hyvin muotoiltu hypoteesi, jonka avulla havainnot on mahdollista kohdentaa tiettyihin tärkeinä pidettyihin seikkoihin. (Saaranen-Kauppinen & Puusniekka 2006.)

Aineistolähtöisessä ja teoriasidonnaisessa analyysissa aineiston hankinta eli se, miten tutkittava ilmiö käsitteenä määritetään, on vapaata suhteessa tutkimuksen teoriaosassa jo ilmiöstä tiedettyyn. Teorialähtöisessä analyysissa puolestaan ilmiöstä jo tiedetty määrää, miten aineiston hankinta suoritetaan ja miten tutkittava ilmiö käsitteenä määritetään. Teoriasidonnainen ja teorialähtöinen analyysi eivät kuitenkaan välttämättä juurikaan eroa toisistaan raportoituina tutkimustuloksina. Aineistolähtöinen analyysi saattaa sen sijaan erota merkittävästikin näiden kahden muun analyysin tuloksista. (Tuomi & Sarajärvi 2002, 100–101.)

Oman tutkimukseni sisällönanalyysiksi olen valinnut teoriasidonnaisen sisällönanalyysin. Yhteiskunnallisten asioiden löytymistä oppikirjoista ohjaa siten tutkimukseni teoreettinen viitekehys. Lisäksi analyysin loppuvaiheessa analyysia ohjaavaksi ajatukseksi tuodaan aikaisempi teoria eli omassa tutkimuksessani hyvinvointivaltioajattelu ja uusliberalismi. Samalla teoriatausta auttaa myös tutkittavan ilmiön kytkemisessä laajempaan kontekstiinsa.

Sisällönanalyysini suoritan yhdysvaltalaisen perinteen mukaisesti. Tuomi ja Sarajärvi (2002, 43–44) toteavat, että yhdysvaltalainen laadullisen tutkimuksen perinne ei ole mikään selkeä ja yhtenäinen kokonaisuus. On kuitenkin mahdollista osoittaa muutamia kriteerejä, jotka yhdistävät perinteen eri osa-alueet toisiinsa. Esimerkiksi metodologisen perustan ja tutkimuskäytännön välinen suhde nähdään tutkimuksessa ohjaussuhdetta väljemmäksi. Tällöin metodiset ratkaisut saavat perustelunsa suoraan tutkimuskäytännöistä, kuten tutkimuksen tarkoituksesta ja tavoitteista sekä käytössä olevista resursseista ja välineistä. Tutkimuksen ja sen metodien ajatellaan tuki perustuvan metodologiseen kokonaisuuteen, mutta metodologisten perustojen tuntemista ei pidetä välttämättömänä tutkimuksen käytännön toteuttamiselle. Metodologisten perusteiden vaikutusta

metodisiin ratkaisuihin ja tutkimuksen käytännölliseen suorittamiseen pidetään siis toisarvoisina. Toinen tärkeä kriteeri on epistemologian ohjaava vaikutus yhdysvaltalaisessa laadullisessa tutkimuksessa. Todellisuus, totuus ja maailmasta saatava tieto on siten jo määritetty. Maailma otetaan annettuna eli sellaisena kuin se on. Tässä mielessä yhdysvaltalainen perinne liittyy selvästi empiirisen tieteen traditioon.

Lisäksi oma tutkimukseni on osin historiallista, sillä tutkin lukion yleisen ja lyhyen matematiikan oppikirjoja kolmelta vuosikymmeneltä. Jussilan ym. (1989, 172) mukaan historiantutkimuksessa ollaan kiinnostuneita menneisyyteen sijoittuvasta inhimillisestä toiminnasta sekä sen ulkoisista edellytyksistä ja sosiaalisista vaikutuksista. Tutkimuskohteina ovat muun muassa erilaisten ilmiöiden sijoittuminen aikaan ja paikkaan sekä katsomuksissa tapahtunut kehitys. Tutkimuksen keskiössä ovatkin tutkittavassa ilmiössä ajan kuluessa tapahtuneen kehityksen ja siihen vaikuttaneiden tekijöiden selvittäminen. Rokkaa (2011, 97) mukailleen myös lukion yleisen ja lyhyen matematiikan oppikirjojen historiallisessa tulkinnassa ja vertailussa oppikirjojen tekstimassasta nostetaan esille temaattisia linjoja. Tuloksia analysoidaan ja argumentoidaan sekä teoreettisilla että tutkimuksellisilla teksteillä. Näin pyritään oppikirjojen uudelleen ymmärtämiseen niin uusien kuin vanhojenkin näkökulmien avulla.

3.2 Aineiston analyysi

Kaikki tekstit sijoittuvat yhteiskunnallisesti, historiallisesti, poliittisesti ja kulttuurisesti (Rokka 2011, 98). Teksteillä on siten laajempia sosiokulttuurisia yhteyksiä sekä yhteiskunnallisia ehtoja ja vaikutuksia. Näistä yhteiskunnallisia ehtoja ovat esimerkiksi taloudelliset ja poliittiset ehdot. Yhteiskunnalliset vaikutukset välittävät puolestaan erilaisia tieto- ja uskomusjärjestelmiä, ideologioita, valtasuhteita ja näkemyksiä siitä, millaisia yhteiskunnallisia subjekteja ihmiset ovat. (Fairclough 2002, 268.) Nykyisessä yhteiskunnassa kieli, symbolit sekä niiden merkitykset ovat tärkeitä vallankäytön välineitä (Rokka 2011, 98). Tekstit perustuvatkin aina valinnoille, ja nämä valinnat olisivat voineet olla myös toisia (Fairclough 2002, 265).

Tällaisten tekstien tutkiminen on taitoa yhdistää ajattelu, lukeminen ja kirjoittaminen luontevasti toisiinsa. Tekstien tulkinnassa edetään siten lukemisesta ensin päättelyyn ja lopulta kirjoittamiseen. Lukeminen on analyttistä, jolloin teksti hajotetaan tutkimukselle käyttökelpoiseksi aineistoksi. Teksti on pilkottava pieniin osiin, jotta siitä on mahdollista löytää olennaiset asiat. Sitten aineisto luokitellaan, jonka jälkeen edetään päättelyyn. Lopuksi kirjoitetaan tutkimusteksti. (Palonen 1988, 21 & 29.) Tutkimusprosessin aikana teksti siis hajotetaan ensin

tutkimuksen kannalta kiinnostaviksi osiksi, ja sen jälkeen kootaan nämä osat jälleen yhteen uudelleenlaisiksi kokonaisuuksiksi (Rokka 2011, 103–104).

Tekstien lukeminen on siis vastuullinen prosessi, jossa tekstistä pitää erottaa olennainen epäolennaisesta. Tutkijan on siten lukiessaan tulkittava ja ymmärrettävä tekstiä. Tekstiä ja sen viestejä ei näin oteta lukiessa passiivisesti vastaan, vaan niitä eräällä tavalla tuotetaan koko ajan aktiivisesti uudelleen. Eri lukijat voivat tehdä samasta tekstistä merkittävästi toisistaan poikkeavia tulkintoja. Lisäksi saman lukijan on mahdollista tehdä samankaltaisia tulkintoja hyvinkin erilaisista teksteistä. Tulkintojen keskinäinen eroavuus ja samankaltaisuus voi selittyä tulkitsevilla yhteisöillä, sillä jokainen lukija kuuluu aina johonkin tulkitsevaan yhteisöön. Yhteisö antaa puolestaan jäsenelleen keinot, joilla hän tekstiä tulkitsee. (Rokka 2011, 101.)

Lukijalla voi kuitenkin olla samanaikaisesti useita erilaisia jäsenyyseroleja. Parhaimmillaan ne helpottavat tekstin tulkintaa ja ymmärrystä, sillä eri roolit antavat keinoja tulkita samaa tekstiä eri näkökulmista. Lukijan tekstien tulkinta on siis kulttuurisidonnaista. Lisäksi se voi olla sidoksissa lukijan sosiaaliluokkaan tai -ryhmään. Eri kulttuureista tai sosiaaliluokista peräisin olevat lukijat saattavat siten tulkita samaa tekstiä hyvin eri tavalla. (Rokka 2011, 101–102.) Myös sisällönanalyyseissa tutkija työskentelee hermeneuttisissa kehissä, joihin hänen oma sosiaalisesti tai kulttuurisesti sidonnainen ymmärryksensä olennaisesti osallistuu (Krippendorff 2013, 23). Näin tutkija etenee spiraalimaisesti teoreettisten oletusten ja aineistosta tehtyjen havaintojen välillä jäsentäessään ja käsitteellistäessään tutkimuskohdettaan (Simola 1995, 33). Lukemisen monipuolisuudesta kertoo myös se, että tekstien uudelleenlukeminen voi nostaa lukijalleen merkittäviksi uusia asioita (Rokka 2011, 101).

Tehtävään tulkintaan on aina vaikutusta myös tulkinnan ajankohdalla. Tämä johtuu siitä, että kieltä tulkitsee hetkestä toiseen se sukupolvi, joka sen vastaanottaa. Koska olosuhteet ja kielen käsittämisen välineet ovat eri ajankohtina erilaisia, myös tulkinta vaihtelee ajankohdasta toiseen. Kieli on siten jatkuvassa uudelleentulkinnan prosessissa, jossa jonkin kieliyhteisön tuottama tulkinta voidaan tehdä joka hetki uudelleen toisella tavalla. (Frank 1987, 157–158.) Historiallisen tutkimuksen näkökulmasta tekstien sisältämät tiedot yritetään kuitenkin nähdä yhteydessä siihen ajankohtaan, jossa tekstit on kirjoitettu. Historiallisten aineistojen kohdalla onkin olennaista ottaa huomioon kielen ja kulttuurin muuttumisesta aiheutuvat mahdolliset väärinkäsitykset, joita voi esiintyä jo lähihistoriassakin. (Jussila ym. 1989, 172 & 185.) Omassa tutkimuksessani tutkimallani ajanjaksolla muutoksia onkin tapahtunut esimerkiksi taloudellisissa käsitteissä liikevaihtoveron vaihduttua arvonlisäveroon.

Varsinaisen analyysini teknisen vaiheen suoritan siis teoriasidonnaisella sisällönanalyyseilla yhdysvaltalaisen perinteen mukaisesti. Tuomen ja Sarajärven (2002, 116) mukaan

yhdysvaltalaisessa perinteessä ei kuitenkaan oikeastaan puhuta teoriasidonnaisesta sisällönanalyysistä. Käytännössä se kuitenkin etenee myös yhdysvaltalaisessa perinteessä samalla tavalla aineiston ehdoilla kuin aineistolähtöinenkin analyysi. Ero aineistolähtöiseen analyysiin ilmenee siinä, miten käsitteellistämässä empiirinen aineisto liitetään teoreettisiin käsitteisiin. Kun aineistolähtöisessä analyysissä teoreettiset käsitteet luodaan aineistosta, teoriasidonnaisessa ne tuodaan valmiina. Puhtaasti teorialähtöisessä sisällönanalyysissä aineiston luokittelu perustuu puolestaan aikaisemman viitekehyksen, kuten teorian tai käsitejärjestelmän, pohjalta muodostettuun analyysirunkoon.

Analyysin tekninen vaihe voidaan jakaa yhdysvaltalaisessa perinteessä karkeasti kolmevaiheiseksi prosessiksi, johon kuuluvat aineiston pelkistäminen, aineiston ryhmittely ja teoreettisten käsitteiden luominen. Analyysin tekninen vaihe aloitetaan aineiston alkuperäisilmaisuun pelkistämällä. Se voi olla informaation tiivistämistä tai osiin pilkkomista. Tällöin aineistosta karsitaan tutkimukselle epäolennainen pois. Aineistosta tunnistetaan siis asiat, joista tutkimuksessa ollaan kiinnostuneita, ja näitä ilmaisevia sanoja, lauseita, lauseen osia tai useamman lauseen ajatuskokonaisuuksia pelkistetään yksittäisiksi ilmaisuiksi. Alkuperäisestä informaatiosta poimitut ilmaukset kirjataan tällöin ylös aineistosta poimituilla ilmauksilla. (Tuomi & Sarajärvi 2002, 102–103 & 109–112.)

Tämän jälkeen aineisto ryhmitellään. Siinä aineistosta pelkistetyistä alkuperäisilmaisuista etsitään samankaltaisuuksia ja eroavaisuuksia kuvaavia käsitteitä. Tällöin samaa tarkoittavat käsitteet ryhmitellään ja yhdistetään samaan kategoriaan, ja kategorialle annetaan sen sisältöä kuvaava nimi. Luokitteluyksikkönä käytetään esimerkiksi tutkittavan ilmiön ominaisuutta tai piirrettä. Analyysia jatketaan yhdistelemällä samansisältöisiä alakategorioita toisiinsa ja muodostamalla näin yläkategorioita. Myös ne nimetään sisältönsä mukaan. Tässä vaiheessa aineisto tiivistyy, sillä yksittäiset ilmaisut sisällytetään yleisempiin käsitteisiin. Ryhmittelyssä rakennetaan näin pohja tutkimuksen perusrakenteelle ja alustava kuvaus tutkittavasta ilmiöstä. Kategorioiden muodostaminen onkin analyysin kriittisin vaihe, sillä siinä tutkija päättää tulkintansa mukaan, millä perusteella eri ilmaisut kategorisoidaan. (Tuomi & Sarajärvi 2002, 103 & 112–113.)

Analyysin kolmas vaihe on käsitteellistäminen, jonka tarkoituksena on teoreettisten käsitteiden luominen aineistosta. Siinä edetään siten alkuperäisen informaation sisältämistä kielellisistä ilmauksista teoreettisiin käsitteisiin ja johtopäätöksiin. Ryhmittelyn katsotaan olevan jo osa käsitteellistämistä. Aineiston käsitteellistämistä jatketaankin yhdistelemällä kategorioita niin kauan, kuin se tutkimusaineiston kannalta on mahdollista. Mahdollisuuksien mukaan kaikki

ylimmät kategoriat voidaan lopuksi yhdistää jopa yhdeksi kaikkia kuvaavaksi kategoriaksi. (Tuomi & Sarajärvi 2002, 103 & 114.)

Analyysissa yhdistellään siis käsitteitä ja näin saadaan vastaus tutkimuskysymyksiin. Se perustuu tulkintaan ja päättelyyn, jossa aineistosta edetään kohti käsitteellisempää ymmärrystä tutkittavasta ilmiöstä. Käsitteellistäminen on siis prosessi, jossa tutkija rakentaa yleiskäsitteiden avulla kuvauksen tutkimuskohteesta. Tällöin johtopäätöksiä ja teoriaa vertaillaan koko ajan alkuperäisaineistoon. Käsitteellistämässä aineisto liitetään teoreettisiin käsitteisiin ja tuloksissa esitetään tutkimusaineistosta rakennettu käsitejärjestelmä, malli tai aineistoa kuvaavat teemat. (Tuomi & Sarajärvi 2002, 115.)

Omassa tutkimuksessani muodostan käsitejärjestelmän tutkimusaineistostani eli lukion yleisen ja lyhyen matematiikan oppikirjoista ensimmäisen alatutkimuskysymykseni eli oppikirjojen käsittelemien yhteiskunnallisten aiheiden perusteella. Tämä johtuu siitä, että ensimmäinen alatutkimuskysymykseni liittyy itse aineistoon, kun taas muut tutkimuskysymykseni liittyvät tästä aineistosta muodostetusta käsitejärjestelmästä tehtäviin johtopäätöksiin. Kirjasarjoissa on jokaisen oppikirjan alussa lisäksi osio, jossa kerrotaan kirjan rakenteesta ja oppisisällöstä ja annetaan ohjeita sekä yleisesti matematiikan että kyseisen kurssin opiskelemiseen. Koska näiden alkusanojen luonne poikkeaa huomattavasti kirjojen muusta sisällöstä, en sisällyttänyt niitä muodostamaani käsitejärjestelmään, vaan käsittelen ne erikseen omassa osiossaan.

Kategorioiden muodostamisen jälkeen sisällönanalyysia on vielä mahdollista jatkaa kvantifioimalla aineisto. Tällöin lasketaan, kuinka monta kertaa sama asia esiintyy aineistossa. Kvantifioinnin on mahdollista tuoda laadullisen aineiston tulkintaan erilaista näkökulmaa. (Tuomi & Sarajärvi 2002, 117–119.) Laskemisella laadulliseen aineistoon voi joissakin tilanteissa päästä myös paremmin kiinni kuin vain lukemalla sitä uudelleen ja uudelleen. Se voi myös estää analyysin jäämistä pelkäsi tuntumaksi tai olettamuksiksi. Tutkijan kannattaakin tehdä jonkinlaisia laskelmia edes itselleen, vaikkei niitä lopullisessa raportissa esittäisikään. Kvantifointi on lopuksi mahdollista koota erilaisiksi taulukoiksi, joista merkittävimmät voidaan liittää havainnollistamaan tutkimusta tai kuvaamaan aineiston piirteitä. Vaikka laskeminen systematisoi analyysia, ovat laskelmatkin kuitenkin tutkijan rakentamia. Näin ollen tutkimustehtävällä ja tutkijan intresseillä on vaikutusta laskemistapaan ja laskemisen kohteiden valintaan. Määrälliseen tutkimukseen liittyvät vaatimukset yleistämisestä ja tilastollisten lukujen laskemisesta eivät myöskään päde laadullisessa tutkimuksessa määrällisten elementtien käytöstä huolimatta. (Saaranen-Kauppinen & Puusniekka 2006.) Usein laadulliset aineistot ovat lisäksi niin pieniä, ettei niiden kvantifointi välttämättä tuo lisätietoa tutkimustuloksiin (Tuomi & Sarajärvi 2002, 119). Kuten aiemmin mainitsin, teen

tutkimuksessani myös määrällistä tarkastelua yhteiskunnallisten aiheiden painottamisen selvittämiseksi.

Viimeiseksi tutkimuksessa olennaista on kirjoittaminen, jossa pyritään kokoamaan tietoja ja tekemään johtopäätöksiä. Kirjoittamisen prosessi on aina yksilöllinen, joten siinä ei voi käyttää mitään valmista kaavaa. Tieteellinen teksti on kuitenkin oma tekstilajinsa, jossa vallitsevat omat sääntönsä ja sanastonsa. Kaikki tekstit erityisessä tekstilajissaan tuotetaan osana sosiaalista toimintaa. Kirjoittamiseen liittyy aina myös kirjoittajan oma maailmankuva. Koko tutkimusprosessi vaatii erilaisia ajattelun taitoja. Siinä edetään tavallaan yksinkertaisista toimenpiteistä monimutkaisempiin toimenpiteisiin, joita tutkimuksen teoreettinen viitekehys koko ajan ohjaa. (Rokka 2011, 103–104.)

Lukijalla on oltava mahdollisuus hyväksyä tutkijan tulkinnat tai olla eri mieltä niiden kanssa. Analyysin arvioitavuuteen vaikuttaakin se, kuinka hyvin lukija pystyy seuraamaan tutkijan päättelyä. Siksi onkin tärkeää, että lukija voi seurata tulkinnan eri vaiheita ja perusteita. Analyysi ja tutkimustulokset kannattaa siten pyrkiä kirjoittamaan aina mahdollisimman yksiselitteisesti. Lähdeviittauksilla voi perustella tulkintaa ja tuoda toisenlaisia näkökulmia käsiteltyyn asiaan. Lisäksi työn tutkimusaineiston kannattaa olla runsaasti esillä, jotta lukijan on mahdollista seurata tehtyä tulkintaa. Samalla lukija pystyy tekemään aineistosta omia päätelmiään. (Rokka 2011, 99, 101 & 104.) Tällä tavalla olen myös pyrkinyt tekemään tutkielmani tulokset-luvussa, jossa esittelen tarkemmin tutkimusaineistostani muodostamani käsitejärjestelmän sekä sen perusteella tekemäni johtopäätökset.

4 TULOKSET

Tämä luku perustuu yhtä lähdettä lukuun ottamatta ainoastaan tutkittuihin Akseli-, Lyhyt matikka - ja Sigma-kirjasarjoihin sekä niistä teorian avulla tehtyihin johtopäätöksiin. Tämän vuoksi olen merkinnyt kirjasarjoista tarkat lähdeviittaukset ainoastaan esimerkkeinä käyttämiini tekstin kohtiin. Tarkkojen lähdeviittausten merkintä jokaiseen kohtaan olisi lisäksi mahdotonta sen takia, että viittauksia tulisi todella suuri määrä, mikä tekisi tekstistä vaikealukuista. Jokaisen kirjasarjan kirjojen tarkat lähdetiedot löytyvät lähdeluettelosta.

4.1 *Alkusanat*

Kirjasarjojen alkusanoista löytyy useita viittauksia yhteiskuntaan. Akseli ilmaisee selvästi perustumisensa kouluhallituksen antamaan oppimääräsuunnitelmaan. Lisäksi kirjasarjasta löytyvät tiedot oppikirjan käsikirjoituksen tarkastajista sekä kouluhallituksen hyväksynnästä, mikä kuvaa hyvin aikakauden hyvinvointivaltion keskusjohtoisuutta. Oppilaille pyritään eri konteksteissa välittämään tietoa matematiikan tarpeellisuudesta yhteiskunnassa. Todennäköisyyslaskennan ja tilastotieteen menetelmiä kerrotaan sovellettavan monilla yhteiskunnan aloilla. Myös eksponenttifunktion sanotaan tarjoavan monia mahdollisuuksia yhteiskunnallisten ilmiöiden tarkasteluun ja talousmatematiikan menetelmiin tutustumiseen. Talousmatematiikkaa korostetaan lisäksi ääriarvotehtävien yhteydessä. Matematiikan opiskelua perustellaan kirjasarjassa mielenkiintoisesti kahdella seuraavalla tavalla.

1. "Konservatiivinen perustelu". Matematiikkaa on opetettu kouluissa aina ja kaikkialla. Mitä kehittyneempi yhteiskunta on ollut, sitä enemmän matematiikkaa on opetettu.

2. "Utilitaristinen perustelu". Matematiikasta on hyötyä sovellettaessa sitä muihin tieteisiin ja käytännön ongelmiin. (Wuolijoki & Mäntyniemi 1985, 9.)

Matemaattisen tiedon tarpeen kehittyneessä teollisuusyhteiskunnassa sanotaankin näkyvän muun muassa siinä, että koulujen matematiikan opetusta on uudistettu voimakkaasti kaikkialla teollistuneessa maailmassa parin viimeisen vuosikymmenen aikana. Tähän on vaikuttanut

esimerkiksi tilastotieteen ja todennäköisyyslaskennan käytön lisääntyminen erityisesti humanistisissa tieteissä. Akseli-kirjasarjan alkusanoissa on siis aika paljon samoja asioita kuin vastaavassa opetussuunnitelmassa. Näitä ovat matematiikan soveltaminen yhteiskunnan, talouselämän, muiden tieteiden ja käytännön ongelmiin sekä kansainvälisyys.

Lyhyt matikka -kirjasarjan jokaisessa kirjassa on puolestaan seuraava teksti, joka myös muistuttaa suurelta osin kirjasarjaa vastaavan opetussuunnitelman tekstiä.

Matematiikkaa hyödynnetään lähes kaikilla inhimillisen tiedon aloilla, luonnontieteiden lisäksi myös yhteiskuntatieteellisillä ja humanistisilla aloilla. Yhä useammin uuden tiedon omaksuminen edellyttää matematiikan tietoja. Niitä edellyttää myös yksilön toiminta vastuunsa tuntevana kansalaisena, joka ottaa huomioon muut ihmiset ja koko elinympäristömme. (Aalto, Levanto, Mäkinen & Paavola 1994a, 1994b, 1994c, 1994d, 1995 & 1996.)

Merkille pantavaa tässä on viimeinen virke yksilön toiminnasta vastuunsa tuntevana kansalaisena, sillä yksilön vastuun omasta itsestään, muista ihmisistä sekä ympäristöstä erityinen korostaminen viittaa uusliberalistiseen näkökulmaan.

Sigmassa ei puolestaan käsitellä yhteiskunnallisia asioita yhtä yleisellä tasolla kuin Akseli- ja Lyhyt matikka -kirjasarjoissa. Tulevien oppisisältöjen sovelluskohteista kerrotaan kuitenkin hieman. Näitä ovat erilaiset rahalaskut kuten tilin saldo ja korkokanta sekä elinkeinotoiminnan puolelta suurimman myyntitulon ja myyntivoiton muodostuminen. Näin kirjasarja viittaa vastaavan opetussuunnitelmansa valinnaisen talousmatematiikan kurssin sisältöihin ja tavoitteeseen opiskelijoiden perehdyttämisestä työ- ja elinkeinoelämään sekä yrittäjyyteen. Lisäksi tilastotieteen kerrotaan auttavan päätelmien teossa samalla tavalla kuin opinto-oppaan yhteiskunnallisissa tavoitteissa. Sigma keskittyy alkusanoissaan siten talouteen, jota käsittelem tarkemmin myöhemmin tässä luvussa. Talouden painottaminen voidaan puolestaan nähdä hieman uusliberalistisena.

4.2 Poliittinen toiminta ja hallinto

Lyhyt matikka käsittelee puoluepolitiikkaa selvästi monipuolisemmin ja runsaammin kuin Akseli ja Sigma. Lyhyt matikka - ja Sigma-kirjasarjoissa on tehtäviä puolueiden ääniosuuksista eduskuntavaaleissa, ja molemmissa myös ennakoita kyseisten vaalien äänestystuloksia.

<i>Puolueiden ääniosuudet vuoden 1991 eduskuntavaaleissa</i>	
<i>puolue</i>	<i>osuus äänistä %</i>
<i>Suomen Keskusta</i>	<i>24,8</i>
<i>Suomen Sosialidemokraattinen Puolue</i>	<i>22,1</i>
<i>Kansallinen Kokoomus</i>	<i>19,3</i>
<i>Vasemmistoliitto</i>	<i>10,1</i>
<i>Vihreä Liitto</i>	<i>6,8</i>
<i>Ruotsalainen Kansanpuolue</i>	<i>5,5</i>
<i>Suomen Maaseudun Puolue</i>	<i>4,8</i>
<i>Suomen Kristillinen Liitto</i>	<i>3,1</i>
<i>Liberaalinen Kansanpuolue</i>	<i>0,8</i>
<i>Muut</i>	<i>2,7</i>

Vuoden 1991 eduskuntavaalien tuloksia ennustettiin 50 äänestäjän satunnaisotokselle tehdyllä mielipidetiedustelulla. Millä todennäköisyydellä tässä otoksessa oli Suomen Kristillisen Liiton kannattajia a) ei yhtään (siis 0 %) b) 1 (2 %) c) 2 (4 %) d) 3 (6 %)? (Aalto, Levanto, Mäkinen & Paavola 1994d, 69.)

Lyhyt matikka -sarjassa käsitellään kuitenkin monessa tehtävässä myös presidentinvaaleja ja kunnallisvaaleja. Lisäksi Lyhyt matikka antaa paremman kuvan vaaliprosessista tehtävillään puoluekannasta, ehdokkaan numerosta sekä äänestyspaikan vaalilautakunnan puheenjohtajasta. Toki Sigma-sarjan erään tehtävän tilastossa, jossa vertaillaan isoimpia suomalaisia puolueita, kerrotaan lyhyesti eduskuntapaikkojen lisäksi myös puolueiden paikat europarlamentissa sekä kunnallisvaalien ääniosuudet. Akseli sisältää puolestaan vain kaksi tehtävää, joissa mainitaan eduskuntapuolueet vuonna 1981 ja puoluekanta.

Puoluepolitiikkaan kuuluvaan lainsäädäntöön liittyviä toimielimiä ja tehtäviä Lyhyt matikka esittelee hieman Akselia ja selvästi Sigmaa kattavammin. Lyhyt matikka -sarjassa on tehtäviä muun muassa eduskunnan puhemiehistöstä, parlamenttivaltuuskunnasta, valtioneuvostosta, erilaisten valiokuntien valinnasta ja lakitekstistä. Akselissa puhutaan parissa tehtävässä kansanedustajasta ja hallintoelimen puolueiden jäsenistä. Mielenkiintoisia ovat myös kolme erilaisia onnettomuuksia käsittelevää tehtävää, joissa mainitaan työsuojelua koskevien määräysten ja nopeusrajoitusten vähentäneen onnettomuuksia ja niissä kuolleita 70-luvulla. Sigmassa on puolestaan vain yksi tehtävä, jossa valtio toimii päästöjen rajoittajana. Kansainvälinen poliittinen toiminta sisältyy puolestaan edellä mainitun europarlamentin lisäksi Sigma-sarjan tehtäviin

kansainvälisestä ilmastokokouksesta ja OPEC:sta sekä Lyhyt matikka -sarjan tehtäviin Yhdistyneissä kansakunnissa toimivista eri maiden suurlähettiläistä ja Yhdistyneiden kansakuntien alaisesta Maailman terveysjärjestö WHO:sta. Kansainvälisestä poliittisesta toiminnasta kerrotaan Lyhyt matikka - ja Sigma-kirjasarjoissa siis suurin piirtein yhtä kattavasti. Akseli ei käsittele kansainvälistä poliittista toimintaa lainkaan.

Julkista hallintoa käsitellään Lyhyt matikka - ja Akseli-kirjasarjoissa yhtä paljon ja jonkin verran Sigmaa enemmän. Sigmasta löytyy valtionhallinnon puolelta kaksi tehtävää, joista toinen käsittelee eri hallinnonalojen määrärahoja ja toisessa mainitaan Suomen valtion budjetin olleen useita vuosia noin 33 miljardia euroa. Paikallishallintoa käsitellään Sigmassa yhdellä tehtävällä verotoimistosta. Akseli sisältää viisi tehtävää valtion hallinnosta käsitellessään esimerkiksi valtion virastoa sekä koulu- ja elinkeinohallitusta. Erittäin mielenkiintoisia ovat neljä mainintaa julkishallinnon suunnittelutyöstä. Kirjasarjan kirjoissa puhutaan julkisen talouden, yhteiskunnan eri alojen ja kaupungin suunnittelijoista sekä liikenteen suunnittelusta, yhdyskuntasuunnittelusta ja ikärakenteen vaikutuksesta maiden kehittämissuunnitelmiin. Lyhyt matikka ei puolestaan kerro varsinaisesta valtionhallinnosta ollenkaan, mutta paikallishallintoa se kuvaa tehtävillä niin Yhdysvaltojen osavaltioiden kuvernööreistä kuin Suomen maaherroista ja usealla tehtävällä erilaisista virastoista kuten koulu- ja verovirastosta.

Myös kansalaisyhteiskunnan käsittely on monimuotoisempaa Lyhyt matikka - ja Akseli-kirjasarjoissa kuin Sigma-kirjasarjassa, sillä niissä on useita tehtäviä, joiden aihepiirit voidaan liittää kansalaisyhteiskunnan toimintaan. Tällaisia ovat Lyhyt matikka -kirjasarjan tehtävät esimerkiksi johtoryhmän, edustajiston sekä kokouksen puheenjohtajan ja sihteerin valinnoista erilaisista ihmisryhmistä. Myös yhdistyksen jäsenmäärän lisääminen, stipendilahjoitukset ja erilaiset mielipidetiedustelut voidaan liittää tähän ryhmään. Akselissa puhutaan muun muassa yhdistyksen johtokunnan kokoonpanosta ja tehtävien jaosta sekä kokouksen pöytäkirjan tarkastajista, toimikunnan työryhmän valinnasta ja erilaisista mielipidetiedusteluista. Sigma sisältää sen sijaan vain muutamia tehtäviä mielipidekyselyistä sekä yhden tehtävän stipendilahjoituksesta. Edellä mainittujen aihepiirien lisäksi kaikissa kirjasarjoissa on vielä tehtäviä koulumaailmaan liittyvistä toiminnoista, joilla oppilaita pyritään kasvattamaan sekä kansalaisyhteiskunnan jäseniksi että muuhun poliittiseen toimintaan. Akselissa on muutama tehtävä, joissa kerrotaan lukion yhteiskunnallisen keskustelukerhon toimista ja kokouksista sekä luokan edustajan valinnasta neuvotteluihin. Lyhyt matikka sisältää myös muutamia tehtäviä, jotka käsittelevät aiheita kuten oppilastoimikunta ja koulun oppilaskunnan puheenjohtajavaali. Oppilastoimikuntaan liittyvät tehtävät ovat tyypillisiä myös Sigmalle.

Luokassa on 28 oppilasta. Kuinka monella tavalla oppilaiden joukosta voidaan valita a) kolmihenkinen toimikunta b) viisihenkinen toimikunta? (Hemmo, Vahviainen & Taskinen 2004, 150.)

Näiden lisäksi Sigma-sarjassa lasketaan tehtäviä liittyen niin koulun kannatusyhdistyksen jäseniin, luottamusoppilaisiin kuin koulun oppilaskunnan hallituksen jäsenten valintaan koulun johtokuntaan. Koulumaailman näkökulmasta poliittista toimintaa käsitelläänkin Sigmassa hieman muita kirjasarjoja enemmän.

Kaiken kaikkiaan poliittisen toiminnan ja hallinnon osalta voidaan sanoa, että hyvinvointivaltioajattelu näkyy hieman vahvemmin Akseli- ja Lyhyt matikka-kirjasarjoissa kuin Sigma-kirjasarjassa. Tämä johtuu siitä, että hyvinvointivaltiossa vahva valtio ohjaa talouttaan sekä muita yhteiskunnallisia asioitaan. Erilaisiin yhteiskunnallisiin asioihin pyritään näin ollen vaikuttamaan ensisijaisesti puoluepolitiikan ja julkisen hallinnon kautta. Uusliberalismiin kuuluu sen sijaan minimalistinen valtio, ja markkinat ratkaisevat kaikki taloudelliset ja sosiaaliset ongelmat. Yksilö voi vaikuttaa yhteiskunnallisiin asioihin tällöin pääasiassa vain kansalaisyhteiskunnan sisällä esimerkiksi kuluttamisellaan. Koska Lyhyt matikka käsittelee puoluepolitiikkaa, lainsäädäntöelimiä ja julkista hallintoa monipuolisimmin ja runsaimmin, se kuvaa eniten ensiksi mainittua hyvinvointivaltioajattelua. Akseli käsittelee puoluepolitiikkaa Lyhyt matikka -kirjasarjaa vähemmän, mutta etenkin sen lainsäädäntöön ja julkiseen hallintoon liittyvät tehtävät viittaavat vahvasti hyvinvointivaltioajatteluun. Sigma sen sijaan käsittelee näitä aiheita heikoimmin. Samalla täytyy tietenkin pitää mielessä, ettei pelkkä puoluepolitiikka tarkoita samaa kuin hyvinvointivaltio. Myös kansalaisyhteiskunnan Sigmaa kattavampi käsittely Akseli- ja Lyhyt matikka -kirjasarjoissa on ristiriidassa edellä todetun kanssa, sillä kansalaisyhteiskunnan merkitys on kasvanut reaali maailmassa uusliberalismin myötä.

Poliittiseen toimintaan ja hallintoon liittyy lisäksi useita vastaavien opetussuunnitelmien tavoitteita. Akselissa näitä ovat oppilaiden perehdyttäminen matematiikan asemaan yhteiskuntatieteellisen alan apuvälineenä, oppilaiden kasvattaminen yhteiskunnan jäseniksi ja kansainvälinen yhteistyö, Lyhyt matikka -kirjasarjassa oppilaiden kasvattaminen kansalaisyhteiskunnan jäseniksi ja kansainvälistyminen sekä Sigmassa avoimen demokratian edistäminen, aktiivinen kansalaisuus ja kansainvälisyys. Näistä Akseli ja Lyhyt matikka täyttävät monipuolisemman ja kattavamman käsittelynsä ansiosta yhteiskunnalliset tavoitteensa Sigmaa paremmin. Tavoite kansainvälisyydestä toteutuu puolestaan Lyhyt matikka - ja Sigma-kirjasarjoissa yhtä hyvin. Akselissa sitä käsitellään vähemmän. Lyhyt matikka -kirjasarjaa vastaavan opetussuunnitelman maininta keskusjohtoisuuden vähenemisestä ei puolestaan näy

kirjasarjassa, sillä Lyhyt matikka käsittelee poliittista toimintaa ja hallintoa runsaimmin keskusjohtoisesta näkökulmasta.

4.3 Rahatalous

Myös rahatalouden käsittelemisessä on kirjasarjojen välillä eroavaisuuksia. Pankkitoimintaa Akseli, Lyhyt matikka ja Sigma kuvaavat kuitenkin melko samankaltaisesti. Kaikissa kirjasarjoissa on runsaasti tehtäviä, joissa lasketaan erilaisten pankkitilien talletuksia tai talletuskorkoa. Eniten tällaisia tehtäviä löytyy Lyhyt matikka -sarjasta. Kaikki kirjasarjat sisältävät myös tehtäviä, joissa lasketaan erilaisten lainojen takaisinmaksua tai lainakorkoa. Tällaisia tehtäviä on kuitenkin Akseli-kirjasarjassa selvästi muita sarjoja vähemmän. Muuten hyvin tavanomaisissa tehtävissä on muutama mielenkiintoinen lasku. Lyhyt matikka -sarjan yhdessä laskussa käsitellään valtion tukemaa sekä markkinakorkoista lainaa ja toisessa tehtävässä sitä, kuinka suuri valtion pankkitukeen tarvittava laina olisi jokaista suomalaista kohti.

Jos koko pankkitukeen tarvittava 70 miljardin markan rahamäärä lainattaisiin ulkomailta 8 %:n korolla, ja laina maksettaisiin takaisin 20 vuoden aikana puolivuositain tasaerinä, jolloin lyhennyksen yhteydessä maksettaisiin myös edellisen puolen vuoden korko, niin kuinka paljon rahaa kuluisi pankkitukeen ja sen maksamiseksi otetun lainan korkoihin jokaista suomalaista (n. 5 miljoonaa) kohti? (Aalto, Levanto, Mäkinen & Paavola 1996, 114.)

Tehtävä oli tietysti hyvin ajankohtainen 1990-luvun alun laman Suomessa. Sigma-sarjassa muutamaan tehtävään liittyvät puolestaan Euroopan keskuspankki euribor-viitekorkoineen sekä Suomen pankki. Kirjasarjan tehtävät käsittelevät myös yksityisten ihmisten antamia lainoja sekä asuntolainojen määrän riippuvuutta korkotasosta. Yhdessä tehtävässä tarkastellaan lisäksi uusien lainojen myöntämisen ja pankkitalletusten välistä riippuvuutta vuosina 1997–2001, ja tehtävän mukaan pankkitalletukset selittävät uusien lainojen määrää. Tämä ei reaali maailmassa pidä paikkaansa. Nykyisin likvidi pankkitalletus syntyy pääosin pelkkänä tilikirjauksena luotettavan talletuspankin myöntäessä luottoa asiakkaalleen eli toisin sanoen pankki luo rahaa tyhjästä (Korhonen 2007, 8). Säästämistä Lyhyt matikka ja Sigma käsittelevät myös melko paljon. Akseli-kirjasarjassa aihe mainitaan kuitenkin vain yhdessä tehtävässä. Erityiseen eläkesäästämiseen liittyviä tehtäviä on lisäksi pelkästään Lyhyt matikka -sarjassa. Samoin vain Lyhyt matikka käsittelee valuutanvaihtoa. Sigmassa on puolestaan tehtäviä luotonsaannista ja pankkien liikevoitosta.

Sijoittamisen kohdalla tulee kirjasarjojen välille kuitenkin suurempia eroavaisuuksia. Asuntosijoittamista käsitellään vielä samankaltaisesti, ja tehtävät liittyvät asuntojen ja tonttien

arvonmuutoksiin, asunto- ja tonttikauppaan sekä asunto-osakkeisiin ja niistä saataviin vuokratuloihin. Seuraava esimerkki on Akseli-kirjasarjasta.

Omakotitalon omistaja laski 5 vuotta vanhan talonsa arvon kohonneen rakennuskustannusten nousun johdosta 9 % vuosittain. Mikä oli omakotitalon nykyarvo, jos se uutena oli tullut maksamaan 220 000 mk? (Wuolijoki & Mäntyniemi 1986, 17.)

Yksi Akselin tehtävä käsittelee myös asuntojen hinnannousua Suomessa vuosina 1970–1985, ja siitä selviää, että pääkaupunkiseudulla hinnat ovat nousseet selvästi enemmän kuin muualla maassa. Lyhyt matikka -kirjasarja jatkaa samasta aiheesta, ja sen eräs tehtävä käsittelee vanhojen kerrostalohuoneistojen keskimääräisiä velattomia neliöhintoja sekä pääkaupunkiseudulla että muualla Suomessa vuosina 1988–1992. Tehtävän perusteella asuntojen hinnat nousivat vielä 80-luvun lopussa mutta romahtivat 90-luvun alun laman myötä. Romahdus oli pääkaupunkiseudulla muuta Suomea suurempi, mikä tasoitti aiemmin vallinnutta huomattavaa hintaeroa merkittävästi.

Kirjasarjojen väliset erot tulevat esille, kun puhutaan pörssisijoittamisesta. Akselissa termiä pääoma käytetään vain puhuttaessa pankkitalletuksista, ja sijoittamisenkin kirjasarja liittyy vain pankkitileihin. Pörssisijoittamisesta kirjasarjassa ei puhutakaan sanallakaan. Lyhyt matikka- ja Sigma-kirjasarjoissa pääomasta puhutaan pankkitoiminnan lisäksi myös sijoittamisen yhteydessä. Pörssisijoittamisesta Lyhyt matikka -kirjasarjassa mainitaan tämän lisäksi kuitenkin vain muutamassa tehtävässä osakeomistus, sijoituskorko ja sijoituskeinottelija. Sigmassa kerrotaan puolestaan aiheesta huomattavasti enemmän. Kirjasarjassa on useita tehtäviä, jotka käsittelevät osakkeiden ostoa ja myyntiä, osakkeiden arvon muutoksia ja osakekurssia, pörssikeinottelua, sijoitusyhtiötä, valtion obligaatioita, osake- ja sijoitusrahastoja sekä osinkoa, osingonmaksua ja rahastojen tuottoa. Tehtävissä mainitaan myös Helsingin pörssin HEX-indeksi, ja yhdessä tehtävässä tutkitaan lisäksi pörssivaihdon ja bruttokansantuotteen välistä riippuvuutta Suomessa vuosina 1995–2000. Pörssisijoittamisen merkitys on siis selvästi kasvanut 1980-luvulta 2000-luvulle.

Valtion osuuteen rahataloudessa viitattiin jo edellä pankkitoiminnan yhteydessä, mutta valtio vaikuttaa rahatalouteen myös muilla keinoilla. Näistä tärkein on verotus, ja sitä käsitelläänkin jonkin verran ja suurin piirtein yhtä paljon kaikissa tutkimissani lukion yleisen ja lyhyen matematiikan kirjasarjoissa. Akseli-kirjasarjan tehtävissä mainitaan monia erilaisia verotyyppejä kuten tulovero, varallisuusvero, marginaalivero, leimavero ja verotuksen ennakonpidätys. Tuloverosta löytyvät tuloveroasteikot vuosilta 1984 ja 1985, varallisuusverosta vuodelta 1985 ja ennakonpidätyksestäkin taulukko. Lisäksi kirjasarjassa puhutaan valtion verosta ja verotukseen viitataan pelkillä vero- ja verotus-sanoilla. Lyhyt matikka -kirjasarjassa kerrotaan myös useista

erilaisista veroista kuten valtion tuloverosta, kunnallisverosta, liikevaihtoverosta ja arvonlisäverosta. Sigma mainitsee näistä kunnallisveron ja arvonlisäveron sekä lisää ennakkoveron ja lähdeveron. Valtion tuloveroakin siinä käsitellään, mutta tällöin puhutaan Akseli-kirjasarjan tapaisesti pelkästä verosta.

Verotukseen liittyen tehtävissä lasketaan verotettavaa tuloa, maksettavan veron määrää sekä sitä, paljonko jää jäljelle verotuksen jälkeen. Lyhyt matikka -kirjasarjassa sivutaan myös verotulojen laskua ja Sigmassa veronkorotuksia sekä maksamattomia verorästejä. Akseli käsittelee lisäksi parissa tehtävässä korkomenojen ja koneostojen verovähennyskelpoisuutta. Sigma sarjassa on lisäksi aiheeseen liittyen eräs mielenkiintoinen tehtävä.

Amerikkalaisen taloustieteilijä Lafferin mukaan julkisyhteisöjen verokertymän f (mrd €) riippuvuus veroasteesta x (%) on muotoa $f(x) = Ax^2 + Bx$. Eräällä alueella $A = -1/240$ ja $B = 11/24$. Millä veroasteella saadaan mainitulla alueella suurin verokertymä, kun $0 \leq x \leq 80$? (Hemmo, Vahviainen, Taskinen & Ekonen 2004b, 149.)

Vastaus tehtävään on 55 %, joka on selvästi korkeampi kuin saman kirjasarjan tehtävissä esitelty verojen osuus Suomen, Ruotsin, Saksan, Alankomaiden, Ranskan sekä eräiden muiden OECD-maiden bruttokansantuotteesta. Yksi verotukseen liittymätön mutta vahvasti valtion talouteen liittyvä tehtävä Akseli-kirjasarjasta käsittelee lisäksi Suomen bruttokansantuotteen kasvuennustetta vuodelta 1982 vuosiksi 1983–1990.

Edellä mainittujen tehtävien lisäksi Lyhyt matikka -kirjasarjassa on useita tehtäviä elinkustannusten ja hintojen noususta pidemmällä aikavälillä. Yhdessä tehtävässä käsitellään muun muassa elinkustannusindeksiä 1900-luvun jälkimmäisellä puoliskolla kokonais-, ravinto-, asunto-, lämpö- ja valo- sekä vaatetusindeksin osalta. Toisessa tehtävässä lasketaan puolestaan hintaindeksiä eri ruokia sisältävälle ostoskorille myös 1900-luvun jälkimmäisen puoliskon tiedoilla. Parissa tehtävässä otetaan huomioon myös palkansaajien ansiotason nousu, ja tällöin saa kuvan myös palkansaajien reaaliensioiden noususta.

Ote lehtiartikkelista: ”Teollisuuden työntekijöiden palkat nousivat 1980-luvulla 140 %. Keskimäärin siis 9 % vuodessa.” Kuinka luku 9 % on laskettu? Samalla vuosikymmenellä elinkustannukset (elinkustannusindeksillä mitattuna) kasvoivat 92 %. Kuinka suuri oli elinkustannusten keskimääräinen vuotuinen kasvu? (Aalto, Levanto, Mäkinen & Paavola 1994c, 108.)

Lisäksi yhdessä tehtävässä otetaan huomioon talouden globaali näkökulma, kun maailmanmarkkinahintojen kehitys muutti lannoitteiden hintoja. Elinkustannusten ja hintojen nousuun liittyy tietysti myös inflaatio, ja sitäkin käsitellään Lyhyt matikka -sarjan useassa

tehtävässä. Muutamassa tehtävässä puhutaan rajusta inflaatiosta, ja yhdessä tehtävässä mainitaan useissa maissa 1990-luvun alussa vallinnut niin sanottu hyperinflaatio. Pari kirjasarjan tehtävää käsittelee lisäksi valuuttojen arvojen muutoksia. Myös Akseli käsittelee kuluttajahintaindeksin ja elinkustannusindeksin kasvua sekä yleistä hintojen nousua, reaaliarvokehitystä, inflaatiota ja rahan reaaliarvoa useissa tehtävissä. Sigma ei sen sijaan käsittele tätä aihetta läheskään yhtä kattavasti kuin Lyhyt matikka tai edes Akseli. Kirjasarjasta löytyy vain muutama tehtävä, jossa mainitaan hintojen nousu pidemmällä aikavälillä ja yksi tehtävä valuuttojen arvojen muutoksista.

Rahataloudesta puhuttaessa suurimmat erot kirjasarjojen välillä liittyvät siis pörssisijoittamiseen, jota Sigma käsittelee huomattavasti Akseli ja Lyhyt matikka -kirjasarjoja enemmän, sekä hintojen nousuun ja inflaatioon, joita puolestaan Lyhyt matikka ja Akseli käsittelevät selvästi Sigma-kirjasarjaa kattavammin. Rahoitusmarkkinoiden merkityksen korostaminen Sigmassa viittaa selkeästi uusliberalistiseen ajatteluun. 1980-luvun Akseli-kirjasarjassa tästä aiheesta ei mainita vielä sanaakaan, joten rahoitusmarkkinoiden merkitys on kasvanut 1980-luvulta 2000-luvulle. Koska hintojen nousu ja inflaatio ovat sallitumpia hyvinvointivaltioajattelussa kuin uusliberalismissa, voi Lyhyt matikka - ja Akseli-kirjasarjojen puolestaan nähdä edustavan näissä asioissa enemmän hyvinvointivaltioajattelua.

Tulonjaon ollessa hyvinvointivaltion keskeisimpiä periaatteita puhuvat hyvinvointivaltion puolesta kaikkien kirjasarjojen verotukseen liittyvät tehtävät. Erityisen mielenkiintoisia tässä mielessä ovat Sigman tehtävät veronkorotuksesta sekä julkisyhteisöjen suurimmasta verokertymästä veroasteella, joka ylittää Suomen ja monien muiden maiden kirjasarjan painoaikana voimassa olleen veroasteen. Toisaalta yritysverotusta ei käsitellä kirjasarjoissa sanallakaan. Pankkitoiminta on kaikissa kirjasarjoissa pääasiassa yksityistä tai sitä ei pysty tehtävästä päättelemään. Keskusjohtoisesta pankkitoiminnasta kertovat vain Sigman muutamaa tehtävään liittyvät Euroopan keskuspankki ja Suomen pankki sekä Lyhyt matikka -kirjasarjan tehtävät valtion tukemasta lainasta ja valtion pankkituesta. Suomessa 1980-luvulla vapautetut pääomamarkkinat ja pankkien lainananto eivät näy vielä Akseli-kirjasarjassa, sillä se sisältää selvästi vähemmän lainoihin liittyviä tehtäviä kuin Lyhyt matikka - ja Sigma-kirjasarjat. Muutenkin Akseli käsittelee pankkitoimintaa muita kirjasarjoja yksipuolisemmin.

Opetussuunnitelman osalta Lyhyt matikka - ja Sigma-kirjasarjat toteuttavat pakollisissa kurseissaan valinnaisen syventävän talousmatematiikan kurssinsa sisältövaatimuksia rahaliikenne-, laina- sekä verotuslaskelmista ja taloustiedon opiskelusta. Lisäksi Lyhyt matikka käsittelee vastaavan opetussuunnitelmansa syventävän talousmatematiikan kurssin tavoitteita indeksilaskelmista. Samalla tavalla myös Akseli toteuttaa opetussuunnitelmansa aihekokonaisuutta talouselämä. Kansainvälisyyden tavoite toteutuu puolestaan Lyhyt matikka -kirjasarjan tehtävissä

valuuttojen arvojen muutoksista, valuutanvaihdosta, pankkituesta, inflaatiosta ja lannoitteiden maailmanmarkkinahinnan muutoksesta sekä Sigma-kirjasarjan tehtävissä valuuttojen arvojen muutoksista, Euroopan keskuspankista ja eri maiden veroasteista. Akselissa kansainvälisyyden voi ajatella näkyvän vain inflaatiota käsiteltäessä. Sigmaa vastaavan opetussuunnitelman tavoite kansalaisen vastuista ja velvollisuuksista ja yhteisen hyvän luomisesta sisältyy lisäksi veronmaksuun. Samoin voi sanoa Akselia vastaavan opetussuunnitelman tavoitteesta, jossa korostetaan ihmisen vastuuta yhteiskuntaa kohtaan. Lyhyt matikka -kirjasarjaa vastaavan opetussuunnitelman maininta elintason noususta toteutuu reaaliensioiden nousua käsittelevissä tehtävissä ja maininta maan talousongelmista pankkitukeen ja verotulojen laskuun liittyvissä tehtävissä. Keskusjohtoisuuden väheneminen ei puolestaan näy rahataloudenkaan yhteydessä.

4.4 Työ- ja elinkeinoelämä

Työ- ja elinkeinoelämään liittyviä tehtäviä löytyy kaikista kirjasarjoista huomattavasti enemmän kuin muihin aihealueisiin liittyviä tehtäviä. Kaikissa kirjasarjoissa lasketaan useassa tehtävässä yrityksen myynnin määrää ja myyntituloa sekä sitä, miten ne voitaisiin maksimoida esimerkiksi myyntiajan, myyntihinnan tai tuotannon suhteen. Sigmassa näitä tehtäviä on kuitenkin selvästi eniten ja Akselissa vähiten. Eräässä Sigma-sarjan tehtävässä yritys optimoi myyntituloaan myös suhteessa työntekijöidensä määrään.

Puhelinmyyntiä harjoittavan yrityksen palkkalistoilla oli 24 henkilöä. Puhelinmyynnin keskimääräinen tuotto yritykselle kuukaudessa oli 6 500 €. Lisätessään myyjien määrää johto havaitsi, että jokainen lisämyyjä alensi myyjäkohtaista tuottoa 200 € kuukaudessa. Kuinka monta myyjää yrityksen kannattaa pitää palkkalistoillaan, jotta kuukauden myyntitulo olisi mahdollisimman suuri? (Hemmo, Vahviainen, Taskinen & Ekonen 2004b, 148.)

Myynnin määrään viitataan kirjasarjoissa monesti myös sanoilla kysyntä tai menekki, ja termi liikevaihtokin tulee esille Lyhyt matikka - ja Sigma-kirjasarjojen parissa tehtävässä. Markkinamekanismin toimintaa käsitellään lisäksi päinvastoin eli lasketaan kysynnän vaikutusta tuotteen hintaan. Lyhyt matikka - ja Akseli-kirjasarjojen eräissä tehtävissä selvitetään kysynnän ja tarjonnan kohtaamista. Yhdessä Akselin tehtävässä käsitellään myös tarjonnan ja hinnan riippuvuutta toisistaan. Markkinoista puhutaan selvästi eniten Akseli-kirjasarjassa, jonka vajeassa kymmenessä tehtävässä kerrotaan muun muassa markkinatutkijoista ja -tutkimuksista sekä yrityksen markkinaosuuden muutoksista. Lyhyt matikkakin sisältää tehtävän yrityksen uuden tuotteen tuomisesta markkinoille.

Lyhyt matikka - ja Sigma-kirjasarjoista löytyy myös tehtäviä, joissa lasketaan, missä liikkeessä kuluttajan on taloudellisesti kannattavinta asioida. Kuluttajan näkökulma on tyypillisin Lyhyt matikka -kirjasarjalle, sillä siinä näitä tehtäviä on kaksi kertaa Sigma -kirjasarjaa enemmän ja Akseli ei käsittele kuluttajan näkökulmaa juuri lainkaan. Lisäksi kuluttajan oikeudet mainitaan vain Lyhyt matikka -sarjassa. Yrityksen näkökulmasta yrityksen asiakaskuntaa ja -määrää lasketaan puolestaan etenkin Sigma-sarjan useissa tehtävissä. Hyvin yleinen tehtävätyyppi kaikissa kirjasarjoissa on myös erilaisten tuotteiden hinnan laskeminen, ja useasti näihin tehtäviin liittyy tällöin joko hinnanalennus tai -korotus. Sigmassa näitä tehtäviä on eniten, mutta ero Lyhyt matikka -kirjasarjaan ei ole kovin suuri. Akselissa hintoihin liittyviä tehtäviä on sen sijaan huomattavasti kahta muuta kirjasarjaa vähemmän.

Lyhyt matikka - ja Sigma-kirjasarjoissa otetaan useammassa tehtävässä huomioon myyntitulojen lisäksi tuotantokustannukset, ja tällöin saatetaan laskea myös yrityksen kannattavuuslaskelmia, myyntikatetta tai voittoa. Voittoa lasketaankin erityisesti Sigmassa, ja tällöin voiton laskemiseen kuuluu usein pyrkimys myös sen maksimoimiseen.

Erästä designtuotetta valmistetaan alle 120 kappaletta. Kokonaiskustannusten (€) riippuvuutta valmistusmäärästä x kuvaa funktio $f(x) = 500 + 4x + 0,2x^2$. Yritys myy tuotetta 50 euron kappalehintaan. Laske tuotteen myynnistä saatava suurin mahdollinen voitto. (Hemmo, Vahviainen, Taskinen & Ekonen 2004b, 164.)

Käsiteltäessä tuotantokustannuksia Sigmassa on myös useita tehtäviä erilaisten kustannusten minimoinnista. Akseli-kirjasarjassa tuotantokustannukset mainitaan puolestaan vain muutamassa tehtävässä ja kannattavuutta tai voittoa ei lasketa ollenkaan. Tuotantokustannuksia pyritään minimoimaan sentään parissa tehtävässä. Kaikissa kirjasarjoissa pyritään optimoimaan tuotantoa myös muiden resurssien kuten työvoiman ja valmistusmateriaalien perusteella. Lyhyt matikka sisältää tällaisia tehtäviä selvästi eniten ja Akseli jälleen vähiten. Akselissa on kuitenkin sellaisia tehtäviä tuottavuuteen liittyen, joita ei muista kirjasarjoista löydy. Parissa tehtävässä käsitellään mahdollisimman suurta tuottavuutta ja yhdessä tehtävässä yrityksen investointipolitiikan ansiosta tuottavuus paranee, jolloin myös tuotantokapasiteetti kasvaa. Tuotannon kasvua tutkitaan lisäksi parissa muussa tehtävässä, joista toisessa selvitetään tuotannon arvon muutosta tuotannon lisääntyttyä ja tuotteen hinnan laskettua. Myös Lyhyt matikka -sarjassa mainitaan yrityksen investointihanke.

Yritysten välistä kilpailua käsitellään vain Lyhyt matikka -kirjasarjassa, jonka yhdessä tehtävässä yritys joutuu uudistamaan tuotantosuunnitelmansa hintakilpailun seurauksena ja toisessa tehtävässä maanviljelijät kilpailevat keskenään. Mielenkiintoisin ja myös kirjasarjan ajankohdalle sopivin on kuitenkin tehtävä, jossa yritysten välinen kilpailu johtaa erään liikkeen

loppuunmyyntiin. Tehtävä toimii samalla hyvänä esimerkkinä myös edellä mainituista hintoihin ja hinnanalennuksiin liittyvistä tehtävistä.

Kireässä kilpailussa pyöräliike alentaa hintoja 30 %. Liikkeen loppuunmyynnissä hintoja pudotetaan vielä 70 %. Kuinka paljon maksaa alun perin 2 800 mk maksanut pyörä? Kuinka monta prosenttia on alennus kaikkiaan? (Aalto, Levanto, Mäkinen & Paavola 1994b, 13.)

Yritysten väliseen kilpailuun vahvasti liittyvä konkurssi mainitaan myös pelkästään Lyhyt matikka-sarjassa. Toki Sigmassakin käsitellään parissa tehtävässä taloudellista tappiota ja tuotannon hiipumista. Akselissa maininta tappiosta sisältyy sen sijaan vain tehtäviin, joista ensimmäisessä myyntiä optimoidaan siten, ettei tappiota tulisi, ja toisessa yrityksellä menee kohtuullisen hyvin, sillä vain 20 prosenttia yrityksen tilivuosista on tappiollisia.

Muista yritystoimintaan liittyvistä aiheista kaikki kirjasarjat käsittelevät mainostamista. Sigma käsittelee sitä eniten ja liittää mainostamisen tehtävissään muun muassa yrityksen tuloihin. Akselissa aihe esiintyy puolestaan kirjasarjoista vähiten, ja vain parissa tehtävässä pohditaan mainonnan ja kysynnän riippuvuutta toisistaan. Lyhyt matikka ja Sigma puhuvat hieman myös tutkimustoimesta. Yhdestä Sigman tutkimukseen liittyvästä tehtävästä selviää, että tutkimus- ja kehittämistoimen menojen osuus bruttokansantuotteesta on kasvanut tasaisesti vuosina 1989–2000. Näiden lisäksi Sigmassa on tehtävä tuonnista ja viennistä sekä Lyhyt matikka -sarjassa yrityksen kirjanpidosta. Pääsääntöisesti yritystoimintaa voi kirjasarjoissa sanoa harjoittavan yksityinen taho, vaikka sen määrittäminen ei useissa tapauksissa olekaan varmaa. Muutamia mainintoja myös varmasti julkisesta yritystoimenharjoittajasta kuitenkin löytyy. Akselissa tällaisia ovat Helsingin liikennelaitoksen julkiset liikennevälineet ja kaupungin venesäilytys. Lyhyt matikka -sarjassa mainitaan Valtionrautatiet, kaupungin vesitorni sekä Yhdysvaltain kaupungin sähkölaitos. Sigma-sarjassa puhutaan puolestaan menestyvästä kunnasta, kaupungin uimahallista ja puutarhasta, ja lisäksi kaupunki sekä kunta toimivat rakennuttajina. Yrittäjäkasvatuksen hengessä kaikissa kirjasarjoissa on lisäksi tehtäviä, joissa koululuokat harjoittavat pienimuotoista yritystoimintaa. Työnantajajärjestöistä Sigma mainitsee Kansainvälisen ilmakuljetusliitto IATA:n, joka on maailmanlaajuinen lentoyhtiöiden etu- ja yhteistyöjärjestö. Akselin yhdessä tehtävässä puhutaan puolestaan Elinkeinoelämän valtuuskunta EVA:sta.

Jo aiemmin myyntitulojen ja tuotannon optimoinnin yhteydessä mainittua työntekijäpuolta kuvataan kaikissa kirjasarjoissa paljon myös muulla tavalla. Sigman yhdessä tehtävässä yrittäjät ja työntekijät liitetään toisiinsa, kun tehtävässä olevassa taulukossa on palkansaajien ja yrittäjien määrät Suomessa vuosina 1960–1991. Siitä näkee, että samalla, kun palkansaajien määrä on kasvanut 49 %, on yrittäjien määrä vähentynyt 55 %. Yleisiä Sigmalle ovat kuitenkin tehtävät,

joissa lasketaan erilaisia palkkoja kuten kuukausi-, tunti-, brutto- ja nettopalkkoja. Kuukausipalkka koostuu lisäksi muutamassa tehtävässä palkan perusosasta ja provisiosta eli myyntipalkkiosta. Akselissa on vielä hieman enemmän palkkaukseen liittyviä tehtäviä, ja kaikkien edellä mainittujen palkkatyyppien lisäksi kirjasarjasta löytyvät myös vuositulot, ikälisät sekä alku-, perus-, loppu- ja kokonaispalkka.

Eräs virkamies saa peruspalkkaa 5 000 mk kuukaudessa ja lisäksi viisi ikälisää, joista ensimmäinen on 6 %, toinen 6 %, kolmas 5 %, neljäs 4,5 % ja viides 4 %. Mikä on virkamiehen loppupalkka, jos 1° jokainen ikälisä lasketaan peruspalkan perusteella, 2° jokainen ikälisä lasketaan peruspalkan ja aikaisempien ikälisien yhteismäärän perusteella? (Wuolijoki & Mäntyniemi 1987, 154.)

Lyhyt matikka -kirjasarjassa on sen sijaan vain muutama tehtävä, joissa lasketaan työntekijöiden palkkoja, ja käsitteiden kuukausi- ja tuntipalkka sekä perusosa ja proviisio lisäksi iltalisät mainitaan tehtävissä.

Lyhyt matikka sisältää kuitenkin selvästi muita kirjasarjoja enemmän tehtäviä palkkauksen muutoksista. Kirjasarjassa on 17 tehtävää, jotka käsittelevät palkankorotuksia.

Pekan, Kaarinan ja Leenan kuukausipalkat ovat 5 000 mk, 8 000 mk ja 15 000 mk. Palkankorotusvaihtoehdot ovat: 1° kaikilla 3 %:n korotus ja 2° kaikille 300 mk:n korotus. a) Laske korotetut palkat vaihtoehtojen 1° ja 2° mukaan. b) Laske palkankorotusprosentit vaihtoehdon 2° mukaan. (Aalto, Levanto, Mäkinen & Paavola 1994b, 14.)

Tehtävästä huomaa, että prosentuaalinen palkankorotus on kannattavin suurituloisimmille. Palkkoja ollaan puolestaan alentamassa neljässä tehtävässä, joista yhdessä on käynnissä yrityksen säästöneuvottelut. Parissa tehtävässä työntekijät esittävät lisäksi palkankorotusvaatimuksia sekä palkkatoiveita, ja kirjasarjassa on myös useampia tehtäviä, joissa työntekijät valitsevat useammasta työnantajasta itselleen taloudellisesti kannattavimman. Elinkustannusten ja hintojen nousun yhteydessä mainitun palkansaajien ansiotason sekä reaaliansioiden nousun lisäksi aihetta käsitellään enemmänkin Lyhyt matikka -kirjasarjassa. Palkansaajien ansiotasoindeksiä käsitellään muutamassa tehtävässä, ja myös niistä huomaa, että suomalaisten palkansaajien ansiotaso on noussut jyrkästi 1900-luvun jälkimmäisellä puoliskolla 1990-luvun alkuun saakka. Akselissa ja Sigmassa on edellä mainituista aiheista molemmissa vain neljä tehtävää, jotka käsittelevät palkankorotuksia. Näistä tehtävistä erityisen mielenkiintoinen on yksi Akselin tehtävä, jossa puhutaan työehtosopimuksessa sovitusta palkankorotuksesta.

Lyhyt matikka - ja Sigma-kirjasarjoissa on käytännössä yhtä paljon tehtäviä, joissa työntekijöitä tarvitaan lisää, sekä tehtäviä, joissa työntekijöitä vähennetään. Esimerkiksi Sigman

eräissä tehtävissä yritys saneeraa, jolloin työntekijöitä irtisanotaan. Toisessa saman kirjasarjan tehtävissä olevasta taulukosta puolestaan näkee, että Suomen työvoima väheni 1990-luvun alun laman seurauksena, mutta kasvoi vuosikymmenen loppuun mennessä lamaa edeltäviin lukemiin. Akselissa on puolestaan aiheeseen liittyen yksi tehtävä, jossa työttömyysaste laskee. Työnhakua käsitellään myös muutamassa tehtävissä. Sigmassa on tehtävä työhönottohaastattelusta, ja Lyhyt matikka sisältää tehtävän työnhakijoiden testaamisesta erilaisilla testeillä, joilla hakijat asetetaan paremmuusjärjestykseen, sekä tehtävän, jossa työhön pääsyä edellyttää tietyn pituusrajan ylittäminen. Akselissakin on samanlainen tehtävä, mutta siinä työhön pääsy edellyttää tietyn pituusrajan alittamista. Työntekijöiden työtehoa ja työtahtia lasketaan myös useammassa Lyhyt matikka - ja Sigma-kirjasarjojen tehtävissä. Lisäksi muutamassa Lyhyt matikka -sarjan tehtävissä käsitellään tarvetta työvauhdin kiristämiseen, ja eräissä saman kirjasarjan tehtävissä pyritään työpanoksen maksimoimiseen.

Akselissa on lisäksi useita tehtäviä, joissa kuvataan työelämää ja sen muutoksia laajemmin yhteiskunnassa. Yhdessä tehtävissä on taulukko teollisuuden työvoimasta toimialoittain vuosina 1938 ja 1975. Siitä näkee, että yhteiskunta on teollistunut tuona aikana voimakkaasti, ja metsäteollisuus on menettänyt ja metalliteollisuus kasvattanut suhteellista osuuttaan eniten. Yksi tehtävä käsittelee taulukkoa maa- ja metsätalouden osuudesta työvoimasta vuosina 1920–1980, ja siitä huomaa, että tuo osuus on pudonnut ajanjakson aikana noin 70 prosentista vain kymmeneen prosenttiin. Muutamassa Akselin tehtävissä käsitellään myös elintarviketeollisuuden alojen henkilökuntaa vuonna 1981 sekä yritysten henkilökunnan ikäjakaumia ja miesten osuutta. Kirjasarjassa puhutaan lisäksi ammateista koulutusajan pituuden mukaan. Lyhyt matikka -kirjasarjan eräissä tehtävissä on puolestaan taulukko, jossa kuvataan Suomen työvoimaa koulutusasteen mukaan lääneittäin vuonna 1990. Näiden lisäksi Sigmassa on vielä muutamia tehtäviä, jotka käsittelevät työntekijöiden sairauspoissaoloja sekä lomaoikeutta. Akselissa mainitaan puolestaan työntekijöiden kaksi vapaapäivää viikossa sekä koko-/osapäiväinen työ. Työntekijäjärjestöjä ei mainita yhdessäkään kirjasarjoista.

Työ- ja elinkeinoelämään liittyen kirjasarjojen väliltä löytyy siis muutamia eroavaisuuksia. Sigma käsittelee yksityistä yritystoimintaa jonkin verran kattavammin kuin Lyhyt matikka ja selvästi kattavammin kuin Akseli. Kaikista kirjasarjoista löytyy kuitenkin muutamia mainintoja myös julkisesta yritystoimenharjoittajasta, ja varsinkin Lyhyt matikka -sarjassa merkittävimpiä teollisuudenaloja on vielä julkisen vallan hallussa kuten hyvinvointivaltioon kuuluu. Sigmassa yritystoimintaan liittyy Lyhyt matikka -kirjasarjaa selvästi useammin myös voitto ja sen maksimointi sekä kustannusten minimointi. Akseli ei puolestaan käsittele voittoa lainkaan. Toisaalta yritysten välistä kilpailua käsitellään vain Lyhyt matikka -kirjasarjassa. Uusliberalismille

erityisen tärkeitä markkinoita avataan markkinamekanismin toiminnan osalta kaikissa kirjasarjoissa yritysten tuotteiden myyntiin liittyvissä tehtävissä. Termiä markkinat käytetään hieman yllättäen eniten Akseli-kirjasarjassa. Työnantajajärjestöistä mainitaan vain Akselissa Elinkeinoelämän valtuuskunta EVA ja Sigmassa Kansainvälinen ilmakuljetusliitto IATA. Työntekijäjärjestöistä ei puhuta kirjasarjoissa ollenkaan, mutta Akselin eräässä tehtävässä mainitaan työehtosopimuksessa sovittu palkankorotus. Työmarkkinajärjestöt eivät siis ole kirjasarjoissa merkittävässä roolissa. Kaiken kaikkiaan voidaan kuitenkin sanoa, että uusliberalismin korostama yksityinen yrittäjäyys ja taloudellisen globalisaation korostama voitontavoittelu ovat vahvistuneet jatkuvasti myös kirjasarjoissa siirryttäessä 1980-luvulta 2000-luvulle.

Pääsääntöisesti elinkeinoelämää käsitellään kaikissa kirjasarjoissa enemmän yrittäjän kuin kuluttajan näkökulmasta, mutta Lyhyt matikka tuo myös kuluttajan näkökulmaa enemmän esille. Kuluttajan näkökulman korostaminen voidaan nähdä hieman uusliberalistisena, sillä uusliberalismin mukaan kuluttaja on yhteiskunnassa määräävässä asemassa. Toisaalta Lyhyt matikka -kirjasarjassa mainitaan myös kuluttajan oikeudet, jotka valtion asettamina kuuluvat vain keskusjohtoiseen valtioon. Työntekijäosapuolen kannalta suurin ero kirjasarjojen välillä liittyy palkkauksen muutoksiin, joita käsitellään selvästi eniten Lyhyt matikka -kirjasarjassa. Yleisen ansiotason nostamisen ollessa hyvinvointivaltion keskeisimpiä periaatteita puhuvat hyvinvointivaltion puolesta näin Lyhyt matikka -kirjasarjan lukuisat tehtävät palkankorotuksista sekä suomalaisten palkansaajien ansiotason ja reaaliansioiden noususta. Sigmassa hyvinvointivaltion puolesta puhuu sen sijaan tehtävissä mainittu työntekijöiden lomaoikeus ja Akselissa työntekijöiden vapaapäivät.

Opetussuunnitelmaan liittyen Lyhyt matikka - ja Sigma-kirjasarjat toteuttavat pakollisissa kursseissaan jälleen valinnaisen syventävän talousmatematiikan kurssinsa sisältövaatimuksia, jotka tällä kertaa ovat kustannuslaskelmat, riskien ja kannattavuuden matemaattinen hallinta sekä yrittäjäyden ja taloustiedon opiskelu. Lisäksi Lyhyt matikka käsittelee jälleen vastaavan opetussuunnitelmansa syventävän talousmatematiikan kurssin tavoitteita indeksilaskelmista. Siten myös opetussuunnitelmien perusteiden yleisten osien tavoite yrittäjäydestä toteutuu mielestäni hyvin. Näin voi sanoa lisäksi Sigmaa vastaavan opetussuunnitelman maininnasta työ- ja elinkeinoelämän osalta. Myös Akseli toteuttaa opetussuunnitelmansa aihekokonaisuutta talouselämä, perehdyttää matematiikan asemaan kaupallisen ja palvelualan apuvälineenä sekä antaa työelämän kannalta olennaisia valmiuksia.

Aikaisemmissa osioissa edes jollain tavalla toteutunut kansainvälisyyden tavoite ei kuitenkaan toteudu juurikaan elinkeinoelämän kohdalla. Koska Sigmassa on vain pari, Lyhyt

matikka -kirjasarjassa yksi ja Akselissa ei yhtään kansainvälisyyteen liittyvää tehtävää, ei voida sanoa, että kirjasarjat kuvaisivat yritystoimintaa globaaleissa olosuhteissa. Käsitellessään kuluttajan näkökulmaa Sigma toteuttaa lisäksi vastaavan opetussuunnitelmansa tavoitetta kuluttajan tarvitsemista yhteiskunnallisista tiedoista, taidoista ja vaikuttamiskeinoista. Samalla tavalla kuluttajan näkökulman korostaminen Lyhyt matikka -kirjasarjassa tukee vastaavan opetussuunnitelman mainintaa kulutuksen lisääntymisestä. Lisäksi Lyhyt matikka -kirjasarjaa vastaavan opetussuunnitelman kuvaus elintason noususta toteutuu jälleen palkansaajien ansiotason ja reaaliensioiden nousua käsittelevissä tehtävissä ja maininta maan talousongelmista loppuunmyynteihin ja konkursseihin liittyvissä tehtävissä. Työ- ja elinkeinoelämänsä yhteydestä ei sen sijaan löydy yhteyttä opetussuunnitelman mainintaan keskusjohtoisuuden vähenemisestä.

4.5 Yhteiskunnan tarjoamat palvelut ja avustukset

Kaikista kirjasarjoista löytyy tehtäviä yhteiskunnan tarjoamista palveluista ja avustuksista. Näistä palvelut esiintyvät kirjasarjoissa pääasiassa erilaisina yhteiskunnallisina instituutioina ja laitoksina, ja avustukset puolestaan käsittävät yhteiskunnan tarjoaman sosiaaliturvan. Sinänsä muutamassa tapauksessa on vaikea sanoa, onko kyseinen palvelu juuri julkisen vai yksityisen palveluntarjoajan tuottama, mutta perinteisesti ja vielä 1990-luvun alkupuolella ne on pääasiassa tuotettu julkisella puolella. Yhteiskunnan tarjoamista palveluista on kirjasarjoissa selvästi enemmän tehtäviä kuin avustuksista. Lisäksi Lyhyt matikka käsittelee palveluita kattavammin kuin Akseli ja Sigma, ja Akseli puolestaan sisältää hieman enemmän tehtäviä avustuksista kuin Lyhyt matikka ja Sigma.

Lyhyt matikka -sarjassa mainitaan yhteiskunnan tarjoamista palveluista useammassa tehtävässä synnytyssairaala, neuvola, peruskoulu, lukio ja kirjasto. Seuraavassa esimerkissä yhdistyvät sekä lukio että paikallishallintoon liittyvä kouluvirasto.

Vuonna 1992 kaupungissa oli 1260 lukiolaista. Kouluvirastossa arveltiin, että lukiolaisten määrä kasvaa vuosittain neljällä prosentilla. Mikä ennuste saatiin a) vuodelle 1993 b) vuodelle 1996? (Aalto, Levanto, Mäkinen & Paavola 1994c, 74.)

Näiden lisäksi yksittäiset tehtävät löytyvät päivähoidosta, ala-asteesta, kouluterveydenhoidosta, viraston asiakaspalvelusta ja Tilastokeskuksesta. Yhdessä tehtävässä ollaan myös lakkauttamassa kyläkoulua kuntalaisten enemmistön vastustaessa. Akselissa on useita tehtäviä vain lukiosta. Yksittäisiä tehtäviä on kuitenkin useista aiheista kuten kunnan esikoulu, peruskoulu, ammattikoulutus, ylioppilastutkintolautakunta, terveyskeskus, synnytyslaitos, Vantaan kaupungin palotoimi, psykologi, kirjasto ja Tilastokeskus.

Terveyskeskuksessa suoritettiin vuoden aikana noin 60 000 terveystarkastusta. Puolet tarkastettavista oli alle kouluikäisiä ja näistä kaksi viidesosaa oli yli vuoden ikäisiä lapsia. Kuinka monta alle vuoden ikäiselle suoritettua tarkastusta tehtiin po. vuonna? (Wuolijoki & Mäntyniemi 1985, 18.)

Sigmassa on puolestaan useampia tehtäviä lukiosta, kirjastosta ja Tilastokeskuksesta sekä yksittäiset tehtävät peruskoulusta, hammaslääkäristä ja Ilmatieteen laitoksesta. Kirjasarjasta löytyvät lisäksi tehtävät terveydenhuoltomenojen jakaantumisesta eri alueiden kesken vuodelta 2000 sekä lääkärin ja sairaanhoitajien määrän riippuvuudesta vuosilta 1995–2001. Jälkimmäisestä näkee sekä lääkärin että sairaanhoitajien määrän kasvaneen tuona aikana. Mielenkiintoinen on myös tehtävä, jossa leikataan erään oppilaitoksen kustannuksia.

Yhteiskunnan tarjoamiin avustuksiin liittyvistä aiheista Akseli kertoo sosiaaliturvasta, eläkeläisistä, sairaslomasta, iän mukaan esimerkiksi vanhuksilta ja lapsilta alennetuista palvelumaksuista sekä veroluonteisista sosiaaliturvamaksuista, joilla avustuksia rahoitetaan. Kahdessa yhteydessä käsitellään sosiaaliturvan rahoittajien osuutta rahoituksesta vuosina 1962–1978, ja siitä huomaa, että valtion ja kuntien osuus on laskenut jonkin verran, vakuutettujen osuus noussut hieman ja työnantajien osuus noussut selvästi. Lyhyt matikka -sarjassa puhutaan puolestaan yleisesti sosiaaliavustuksista, eläkeläisistä ja veroluonteisista kansaneläke- ja sairausvakuutusmaksuista. Sigma-sarjassa yhteiskunnan tarjoamista avustuksista mainitaan toimeentulotuki ja opintotukijärjestelmä opintotukineen. Vertailun vuoksi mainitsemisen arvoista on se, että Lyhyt matikka ja Sigma käsittelevät myös opintolainaa. Yhdessä Sigman tehtävässä käsitellään lisäksi työttömyysasteen yhteyttä valtion sosiaalimenoihin.

Tutki sosiaalimenojen osuutta bruttokansantuotteesta ja työttömyysasteen yhteyttä siihen.

<i>Vuosi</i>	<i>1996</i>	<i>1997</i>	<i>1998</i>	<i>1999</i>	<i>2000</i>
<i>Sosiaalimenojen osuus (%)</i>	<i>32</i>	<i>29</i>	<i>27</i>	<i>27</i>	<i>25</i>
<i>Työttömyysaste (%)</i>	<i>15</i>	<i>13</i>	<i>11</i>	<i>10</i>	<i>10</i>

a) Piirrä yhteisjakauman kuvaaja. Kumpi muuttujista on mielestäsi selittävä ja kumpi selitettävä? b) Mikä malli kuvaa tilannetta parhaiten? (Hemmo, Vahviainen & Taskinen 2004, 50.)

Taulukosta huomaa, että 1990-luvun jälkimmäisellä puoliskolla sekä työttömyysaste että sosiaalimenojen osuus bruttokansantuotteesta ovat laskeneet melko tasaisesti. A-kohdan vastauksessa sanotaankin, että työttömyysaste selittää sosiaalimenojen osuutta

bruttokansantuotteesta. Kaikista mielenkiintoisin on kuitenkin Sigman tehtävä, joka käsittelee sosiaalimenojen kasvua Ruotsissa.

Vuosien 1962 ja 1981 välisenä aikana sosiaalimenojen osuus bruttokansantuotteesta (BKT) kasvoi Ruotsissa eksponentiaalisesti siten, että vuotuinen kasvu oli 6 %. Minä vuonna sosiaalimenojen osuus olisi ollut 100 % BKT:sta, kun se vuonna 1981 oli 34,2 %, ellei menojen kasvua olisi pysäytetty? [SI994, 10c] (Hemmo, Vahviainen, Taskinen & Ekonen 2004a, 126.)

Vastaus tehtävään on vuonna 2000. Tehtävässä on helposti havaittavissa uusliberalistisia piirteitä, sillä sosiaalimenojen vähentäminen on uusliberalismin perusajatuksia.

Koska Lyhyt matikka -kirjasarjassa on Akselia ja Sigmaa enemmän tehtäviä yhteiskunnan tarjoamista palveluista, voidaan sen näkökulman katsoa olevan lähempänä hyvinvointivaltioajattelua. Akselin hieman laajempi yhteiskunnan tarjoamien avustuksien käsittely tosin kaventaa tätä eroa näiden kahden kirjasarjan välillä. Lisäksi Sigman tehtävät, joissa leikataan erään oppilaitoksen kustannuksia ja Ruotsin sosiaalimenoja, ovat tyypillisiä uusliberalismille. Tosin hieman samansuuntainen on myös Lyhyt matikka -kirjasarjan tehtävä kyläkoulun lakkauttamisesta.

Jos asiaa ajatellaan hyvinvointivaltioajattelun näkökulmasta, niin kuvatessaan yhteiskunnan tarjoamia palveluja ja avustuksia Lyhyt matikka toteuttaa vastaavan opetussuunnitelmansa tavoitteita ihmisten välisestä tasa-arvosta terveydentilasta tai varallisuudesta riippumatta sekä hyvinvoinnin entistä oikeudenmukaisempaa toteuttamista. Samaa voidaan sanoa myös Sigman osalta, vaikka sitä vastaavan opetussuunnitelman tavoitteet tasa-arvon ja hyvinvoinnin edistämisestä, kansalaisen oikeuksista sekä hyvinvoinnista ja turvallisuudesta eivät toteudukaan yhtä hyvin. Jos asiaa ajatellaan puolestaan uusliberalismin näkökulmasta, niin yhteiskunnan tarjoamien palvelujen ja erityisesti avustusten kuvaaminen ei suinkaan toteutakaan edellä mainittuja opetussuunnitelman tavoitteita. Uusliberalistithan kritisoivat hyvinvointivaltiota ”riippuvaisuuden kulttuurin” luomisesta, sillä uusliberalistien mielestä se heikentää oma-aloitteisuutta ja yritteliäisyyttä sekä ryöstää ihmisiltä omanarvontunnon ja itsekunnioituksen. Sosiaalitet ovat näin ollen heikkouden ja voimattomuuden syy eivätkä sen parannus. Täten ne eivät myöskään edistä esimerkiksi hyvinvointia ja tasa-arvoa. Joka tapauksessa käsitellessään eniten yhteiskunnan tarjoamia palveluja Lyhyt matikka kuvaa vastaavan opetussuunnitelmansa mainintoja terveydenhuollon parantumisesta ja koulutuksen määrällisestä kasvusta. Sigman tehtävässä Ruotsin sosiaalimenoista sivutaan puolestaan kansainvälistä näkökulmaa. Akseli sen sijaan toteuttaa oman vastaavan opetussuunnitelmansa tavoitteita oppilaiden perehdyttämisestä

matematiikan asemaan yhteiskuntatieteellisen alan apuvälineenä ja huomion kiinnittämisestä ihmisen oikeuksiin.

4.6 Yhteiskunnalliset ilmiöt

Kaikissa kirjasarjoissa on melko paljon tehtäviä, jotka käsittelevät erilaisia yhteiskunnallisia ilmiöitä. Suurin osa näistä tehtävistä liittyy eri tavoin ihmisten terveyteen ja hyvinvointiin sekä varallisuuden ja tulojen jakautumiseen, mutta myös muutamia muita aiheita tehtävistä löytyy.

Ihmisten terveyteen ja hyvinvointiin liittyen Lyhyt matikka -sarjassa on runsaasti tehtäviä, jotka käsittelevät suomalaisten elinikää. Lisäksi yhden kirjan taulukosta suomalaisten ikäjakaumista vuosilta 1850 ja 1992 näkee hyvin suomalaisten eliniän kasvun. Akselista ja Sigmastakin löytyy muutamia tehtäviä eliniästä. Esimerkiksi yhdessä Sigman tehtävässä käytetään apuna ihmisten odotettua elinikää 24 eurooppalaisessa valtiossa Suomi mukaan luettuna vuodelta 2001. Kaikissa kirjasarjoissa on myös tehtävä, jossa vertaillaan länsimaan ja kehitysmaan ikäjakaumaa. Akselissa on väestöpyramidi Sveitsin ja Malin ikäjakaumista, Lyhyt matikka -sarjassa Suomen, Ruotsin ja Egyptin ikäjakaumista ja Sigmassa Suomen ja Intian ikäjakaumista. Akselin tehtävä toimii hyvänä esimerkkinä myös edellä mainitusta julkisen hallinnon suunnittelutoiminnasta.

Oheiset kuviot esittävät Malin ja Sveitsin väestön ikärakennetta. Perustelee, kumpi ikäpyramideista kuvaa Malin, kumpi Sveitsin väestön ikärakennetta (A vai B). Mitä pyramidien avulla voidaan päätellä? Miksi ikärakenne on otettava huomioon maiden kehittämissuunnitelmissa? (Kevään 1983 reaalikokeen maantieteen tehtävä) (Wuolijoki & Mäntyniemi 1987, 158.)

Yhdessä Akselin tehtävässä vertaillaan kehittyneitä maita ja kehitysmaita väestön keskimääräisen eliniän lisäksi myös koulutustason, kulutustason, ravitsemuksen ja terveydenhoidon perusteella.

Elinikään liittyvien tehtävien lisäksi Lyhyt matikka sisältää tehtävät, joista voi päätellä, että varallisuus vähentää sydäntautikuoleman riskiä ja kevyempää työtä tekevät hyvin koulutetut ihmiset ovat terveempiä kuin muut. Sigmassa puolestaan on tehtävät, joissa Suomen bruttokansantuotteen kasvu 1900-luvun viimeisten vuosikymmenten aikana liitetään samalla aikavälillä tapahtuneisiin naisten eliniänodotteen kasvuun sekä imeväiskuolleisuuden vähenemiseen. Bruttokansantuotteen mainitaankin olevan valtion elintason tavallisimpia mittareita. Akselissa pohditaan lisäksi muutamassa yhteydessä ruokatottumusten vaikutusta terveydentilaan, asuinpaikan vaikutusta sydäntauteihin, onko alttius tiettyihin tauteihin perinnöllinen ja lisääkö tupakanpolto alttiutta sairastua keuhkosityöpään.

Varallisuuden ja tulojen jakautuminen on puolestaan hyvin esillä Lyhyt matikka -sarjassa. Yhdessä tehtävässä käsitellään taulukkoa, jossa on tulonsaajat tuloluokittain Suomessa vuonna 1991. Siihen on merkitty myös tuloluokan osuus kaikista tuloista, ja yhtenä tehtävänä on muun muassa laskea suurituloisimman ja pienituloisimman palkansaajaviidenneksen tulo-osuuksien suhde. Näin siitä saa hyvän käsityksen tuloeroista Suomessa. Samalla sivulla on myös vielä mielenkiintoisempi taulukko tulon jakautumisesta eri maissa ja kaksi siihen liittyvää tehtävää.

<i>Tulon jakautuminen eri maissa</i>					
	<i>kvintiili</i>				
	<i>I</i>	<i>II</i>	<i>III</i>	<i>IV</i>	<i>V</i>
<i>Suomi</i>	9,9	15,3	19,1	23,4	32,2
<i>Norja</i>	9,9	14,8	18,4	22,9	34,1
<i>Ruotsi</i>	10,6	16,1	19,1	23,1	31,1
<i>Iso-Britannia</i>	9	13,5	18	23,4	36,1
<i>Israel</i>	7,5	11,7	16,8	23,7	40,3
<i>Kanada</i>	7,6	13,3	17,9	23,8	37,4
<i>Yhdysvallat</i>	6,1	12,8	18,1	24,4	38,6

*Taulukko kuvaa tulojen** jakautumista kansalaisten kesken muutamassa maassa. Heidät on asetettu tulojen mukaan järjestykseen ja jaettu viiteen yhtä suureen ryhmään eli viidennekseen (kvintiiliin). Taulukossa on tulojen jakautuminen näiden ryhmien kesken.*

Minkä osan tuloista saa Suomessa huonotuloisin ja hyvätuloisin viidennes? Entä Yhdysvalloissa?

Laske V ja I kvintiilin tulo-osuuksien suhde kussakin taulukon maassa. Missä vertailumaassa tuloerot ovat näin laskien pienimmät ja missä suurimmat?

***Tulot on tässä laskettu kunkin henkilön kotitalouden yhteistuloista kotitalouden koon ja rakenteen mukaan ja tulonsiirrot on otettu huomioon. (Aalto, Levanto, Mäkinen & Paavola 1994d, 95.)*

Taulukosta näkee melko selkeän jaon 1990-luvun alussa vielä hyvinvointivaltioiksi laskettuihin maihin sekä samana ajankohtana jo voimakkaasti uusliberalisoituneihin maihin. Ensimmäinen tehtävä kuvaa tätä eroa jo Suomen ja Yhdysvaltojen välillä, sillä tuloerot ovat Yhdysvalloissa huomattavasti suuremmat kuin Suomessa. Toinen tehtävä kuvaa tätä eroa puolestaan kaikkien taulukon maiden välillä, ja tehtävän tehtyään huomaa, että tuloerot ovat pienimmät Ruotsissa ja suurimmat Yhdysvalloissa muidenkin Pohjoismaiden erottuessa selvästi muista maista pienemmällä tuloeroillaan.

Lyhyt matikka -kirjasarjassa on myös monia muita varallisuuden ja tulojen jakautumiseen liittyviä tehtäviä. Kirjoissa on muun muassa pari tehtävää, joissa vertaillaan kahden ihmisen varallisuutta, sekä muutamia tehtäviä, joissa jaetaan tuottoa tai palkkiota eri ihmisten kesken. Yksi tehtävä käsittelee lisäksi erään yrityksen palkkauudistusta, jossa parempituloisten palkat nousivat huomattavasti enemmän kuin vähemmän ansaitsevien. Kirjojen kohderyhmän eli lukiolaistenkin varallisuutta tarkastellaan parissa tehtävässä. Tutkimustehtävänä onkin esimerkiksi tutkia jonkin koululaisryhmän rahankäyttöä selvittämällä kuukaudessa käytettävissä olleen rahan yhteismäärä ja sen jakautuminen eri käyttökohteisiin. Lisäksi tehtävissä käsitellään lukiolaisten kotien pinta-aloja.

Asumista käsitellään muutenkin Lyhyt matikka -kirjasarjassa useammassa tehtävässä. Yhdessä tehtävässä on taulukko, jossa on asunnot huoneluvun mukaan Uudenmaan ja Vaasan lääneissä vuonna 1990, ja siitä huomaa, että Uudenmaan läänissä asutaan Vaasan lääniä ahtaammin. Muutama tehtävä käsittelee taulukkoa, jossa on asuinhuoneistot pinta-alan mukaan koko maassa vuonna 1990. Mielenkiintoisimmat ovat kuitenkin kaksi tehtävää taulukosta, jossa on asunnot Suomessa pinta-alan mukaan vuosina 1970 ja 1990.

Mikä oli asuntojen pinta-alan mediaani vuonna 1970? Minkä koon alapuolelle jäi pienin 25 % asunnoista? Minkä kokoisia ovat tilavimmat 25 % asunnoista?

Asunnot Suomessa pinta-alan mukaan vuosina 1970 ja 1990 (Suomen tilastollinen vuosikirja)

<i>pinta-ala m²</i>	<i>Asuntoja 1970 %</i>	<i>Asuntoja 1990 %</i>
<i>7–19</i>	<i>3,5</i>	<i>0,7</i>
<i>20–39</i>	<i>23,9</i>	<i>16,1</i>
<i>40–59</i>	<i>29,4</i>	<i>23,6</i>
<i>60–89</i>	<i>27,7</i>	<i>30,6</i>
<i>90–139</i>	<i>12,6</i>	<i>23,8</i>
<i>140–</i>	<i>2,9</i>	<i>5,2</i>

(Aalto, Levanto, Mäkinen & Paavola 1994d, 92.)

Vastaa esimerkin 2 (edellinen tehtävä kirj. huom.) kysymyksiin asuntojen pinta-aloista vuodelta 1990. Jakauma on saman esimerkin taulukossa. Vertaa tuloksiin vuodelta 1970. (Aalto, Levanto, Mäkinen & Paavola 1994d, 94.)

Taulukosta sekä siihen liittyvistä tehtävistä näkee hyvin, että asuntojen pinta-alat ovat kasvaneet yleisesti vuosina 1970–1990, mikä kertoo suomalaisten vaurastumisesta. Samalla tehtävissä vertaillaan varallisuutta laskemalla pienimpien ja tilavimpien asuntojen kokoja, vaikka tietysti myös muun muassa sijainnilla on merkitystä asunnon arvolle. Asuntojen vertailun tapaisesti Lyhyt

matikka -kirjasarjassa vertaillaan myös maatiloja peltoalan mukaan. Kirjoista löytyy tehtävä taulukosta, jossa on maatilat peltoalan mukaan Suomessa vuonna 1992, sekä pari tehtävää taulukosta, jossa on maatilojen jakautuminen suuruusluokkiin peltoalan mukaan vuosina 1980 ja 1992. Jälkimmäisestä huomaa, että samalla, kun maatilojen määrä on Suomessa vähentynyt, niiden koko on 12 vuodessa kasvanut. Tämä kertoo selkeästi maaseudun muutoksesta.

Sigma ei puolestaan kiinnitä samanlaista huomiota varallisuuden ja tulojen jakautumiseen kuin Lyhyt matikka. Muutamassa tehtävässä käytetään kuitenkin tietoja eri työtehtävien sekä eri ikäisten ja eri koulutusasteen omaavien työntekijöiden palkkatasosta. Lisäksi parissa tehtävässä vertaillaan kahden ihmisen palkkoja ja teorian opetuksen apuna käytetään erään yrityksen palkkajakaumaa. Kirjoissa on myös muutama tehtävä palkkionjaosta ja perinnönjaosta sekä pieni maininta kerrostaloasuntojen koosta. Edellä mainittuja erikoisempia ovat tehtävä, jossa Suomen valtion budjetti jaetaan tasan kaikille suomalaisille, sekä tehtävä, jossa käytetään apuna kotitalouksien varallisuuden koostumusta. Jälkimmäisessä tehtävässä kotitalouksien varallisuus jakautuu asuntoihin, vapaa-ajan asuntoihin, kulkuvälineisiin, talletuksiin, arvopapereihin ja muihin varoihin. Varsinaista varallisuuden tai tulojen vertailua kaksi viimeistä tehtävää eivät kuitenkaan sisällä.

Akseli käsittelee varallisuuden ja tulojen jakautumista vielä vähemmän kuin Sigma. Kirjasarjassa on vain pari tehtävää, joissa käsitellään tulojen jakautumista. Ensimmäisessä niistä tehdään henkilöiden ilmoitetuista vuosituloista frekvenssitaulu, josta tuloja voidaan vertailla. Toisessa puolestaan on erään tehtaan työntekijöiden vuositulojen jakauma. Yksi tehtävä käsittelee myös maatilojen lukumäärää ja keskimääräistä peltoalaa vuosina 1920–1980. Tehtävästä näkee, että toisen maailmansodan seurauksena tilojen lukumäärä kasvoi reilusti ja keskimääräinen peltoala samalla supistui. Tämän jälkeen tilojen lukumäärä on laskenut melko tasaisesti ja keskimääräinen peltoala samalla kasvanut reilusti.

Edellä läpikäytyjen kahden isomman aihekokonaisuuden lisäksi kirjasarjoista löytyy yhteiskunnallisista ilmiöistä myös muutama vähemmän käsitelty aihe. Koulumaailmaan liittyen kaikissa kirjasarjoissa on useampi tehtävä koulunkäyntiin liittyvästä kilpailusta. Lyhyt matikka - ja Sigma-kirjasarjoissa lasketaan muun muassa sitä, kumpi oppilaista menestyi jossakin kokeessa paremmin. Sigmassa yksi tehtävä käsittelee lisäksi koulun matematiikkakilpailua. Lyhyt matikka puolestaan sisältää myös yhden tehtävän, jossa lasketaan, kuinka monta prosenttia pyrkijöistä opiskelija jättää taakseen Yhdysvalloissa korkeakouluun pyrkivän opiskelukelpoisuutta mittaavassa niin sanotussa SAT-testissä (Scholastic Aptitude Test). Akselin yhdessä tehtävässä vertaillaan ylioppilaskirjoituksia valtakunnallisesti. Muutama tehtävä käsittelee myös opiskelijoiden soveltuvuskokeita esimerkiksi johonkin opintosuuntaan. Näiden lisäksi

koulutukseen liittyvät Lyhyt matikka -sarjan tehtävät Sudanin ja Intian suuresta lukutaidottomien määrästä.

Toinen kirjasarjojen vähemmän käsitelty aihepiiri on miesten ja naisten välinen tasa-arvo. Sigma kertoo aiheesta näin.

Suosituksen mukaan jokaisessa työryhmässä on oltava vähintään 40 % naisia ja vähintään 40 % miehiä. Kuinka monta miestä ja naista voi olla suosituksen mukaisessa työryhmässä, jossa on n jäsentä, kun $2 \leq n \leq 6$? [S1995, 3c] (Hemmo, Vahviainen, Taskinen & Ekonen 2004b, 28.)

Lyhyt matikka sisältää puolestaan tehtävät, joista toisessa kerrotaan miehillä olevan naisia korkeampi palkka teollisuustyöntekijöinä, ja toisessa miesten ja naisten välinen palkkaero viraston samoissa työtehtävissä päätetään tasoittaa korottamalla naisten palkkoja miehiä enemmän. Samaan aihepiiriin liittyy myös Lyhyt matikka -kirjasarjan naisten aseman yhteiskunnallisesta muutoksesta kertova tehtävä synnytysiän myöhentymisestä.

Kaikki kirjasarjat sisältävät siis runsaasti tehtäviä liittyen ihmisten terveyteen ja hyvinvointiin. Etenkin Lyhyt matikka - ja Sigma-kirjasarjoissa monet näistä tehtävistä käsittelevät lisäksi suomalaisten elintason nousua suomalaisen hyvinvointivaltion rakennuskaudella. Näin ollen ne tukevat mielestäni tässä asiassa enemmän hyvinvointivaltioajattelua kuin Akseli. Lyhyt matikka -kirjasarja tuo hyvin esille myös yhteiskunnassa tapahtuvan varallisuuden ja tulojen jakautumisen, mikä on tärkeää hyvinvointivaltioon kuuluvan tulonjaon periaatteen kannalta. Näin sen voi katsoa tukevan hyvinvointivaltioajattelua myös tässä asiassa toisin kuin Sigman ja Akselin, jotka eivät kiinnitä varallisuuden ja tulojen jakautumiseen yhtä suurta huomiota. Yhteiskunnallista kilpailua koulumaailmassa kaikki kirjasarjat käsittelevät melko samalla tavalla. Lukutaidottomuudesta kertominen liittyy Lyhyt matikka -kirjasarjan kuitenkin taas lähemmäs hyvinvointivaltioajattelua, sillä tietämättömyys on yksi tärkeimmistä seikoista, joihin hyvinvointivaltion katsotaan voivan auttaa.

Akseli toteuttaa vastaavan opetussuunnitelmansa tavoitteita tutustumisesta matematiikan käyttöön biologiassa ja maantieteessä käsitellessään esimerkiksi tauteja sekä kehittyneiden maiden ja kehitysmaiden vertailua. Kirjasarjassa perehdytään näin myös matematiikan asemaan yhteiskuntatieteellisen alan apuvälineenä. Pohdiskellessaan ruokailutottumusten vaikutusta terveyteen ja tupakoinnin vaikutusta keuhkosityöpään Akseli pyrkii kasvattamaan oppilaita lisäksi hyväkuntoisiksi ihmisiksi ja yhteiskunnan jäseniksi. Myös Lyhyt matikka ja Sigma vastaavat useampiin vastaavien opetussuunnitelmien yhteiskunnallisiin tavoitteisiin. Käsitellessään miesten ja naisten välistä tasa-arvoa kumpikin kirjasarja toteuttaa tavoitettaan ihmisten välisestä tasa-arvosta sukupuolen perusteella. Sisältyessään runsaasti tehtäviä liittyen ihmisten terveyteen ja

hyvinvointiin kirjasarjat käsittelevät puolestaan tavoitetta hyvinvoinnin toteuttamisesta. Samalla Lyhyt matikka toteuttaa myös vastaavan opetussuunnitelmansa mainintaa elintason noususta. Lisäksi Lyhyt matikka -kirjasarja käsittelee useita suuria maailmanlaajuisia sekä Suomeen liittyviä kysymyksiä kuten elintasoerot, tuloerot ja lukutaidottomuus. Myös Sigma mainitsee suomalaisen yhteiskunnan ja kansainvälisen kehityksen epäkohtia ja mahdollisuuksia varsinkin hyvinvointiin liittyvissä tehtävissään. Kaikista kirjasarjoista löytyy hieman myös kansainvälistä näkökulmaa, mutta Lyhyt matikka -sarjassa sitä on jonkin verran Akselia ja Sigmaa enemmän.

5 POHDINTA

Tutkimukseni pohdintaosuudessa tiivistän vastaukseni päätutkimuskysymykseeni eli siihen, miten hyvinvointivaltioajattelu ja uusliberalistinen ajattelu näkyvät lukion yleisen ja lyhyen matematiikan oppikirjoissa. Pohdin myös kolmatta alatutkimuskysymystäni eli lukion opetussuunnitelmien perusteiden ohjausta oppikirjojen yhteiskunnallisten aiheiden käsittelyssä. Lisäksi arvioin tutkimukseni eettisyyttä ja luotettavuutta.

5.1 Hyvinvointivaltioajattelu ja uusliberalistinen ajattelu lukion yleisen ja lyhyen matematiikan oppikirjoissa

Kirjasarjojen alkusanoissa Akseli ilmaisee selväsanaisesti perustumisensa kouluhallituksen antamaan oppimääräsuunnitelmaan. Lisäksi kirjasarjassa ovat tiedot oppikirjan käsikirjoituksen tarkastajista ja kouluhallituksen hyväksynnästä, mikä kuvaa hyvin aikakauden hyvinvointivaltion keskusjohtoisuutta. Lyhyt matikka -kirjasarjan jokaisessa kirjassa on teksti yksilön toiminnasta ”vastuunsa tuntevana kansalaisena, joka ottaa huomioon muut ihmiset ja koko elinympäristömme”. Yksilön vastuun omasta itsestään, muista ihmisistä sekä ympäristöstä erityinen korostaminen viittaa puolestaan uusliberalistiseen näkökulmaan. Sigma keskittyy alkusanoissaan sen sijaan talouteen, jonka painottamista voidaan pitää myös hieman uusliberalistisena.

Poliittisen toiminnan ja hallinnon osalta voidaan sanoa, että hyvinvointivaltioajattelu näkyy eniten Lyhyt matikka -kirjasarjassa ja vähiten Sigma-kirjasarjassa. Tätä voidaan perustella sillä, että hyvinvointivaltiossa vahva valtio ohjaa talouttaan sekä muita yhteiskunnallisia asioitaan. Yhteiskuntaan pyritään siten vaikuttamaan ensisijaisesti puoluepolitiikan ja julkisen hallinnon kautta. Uusliberalismiin kuuluu puolestaan minimalistinen valtio markkinoiden ratkaistessa kaikki taloudelliset ja sosiaaliset ongelmat. Tällöin yksilö voi vaikuttaa yhteiskunnallisiin asioihin pääasiassa vain kansalaisyhteiskunnan sisällä esimerkiksi kuluttamisellaan. Koska Lyhyt matikka käsittelee puoluepolitiikkaa, lainsäädäntöelimiä ja julkista hallintoa monipuolisimmin ja runsaimmin, kuvaa se näin ollen eniten ensiksi mainittua hyvinvointivaltioajattelua. Akselissa puhutaan etenkin puoluepolitiikasta Lyhyt matikka -kirjasarjaa vähemmän, mutta erityisesti sen lainsäädäntöä ja julkista hallintoa kuvaavat tehtävät viittaavat vahvasti hyvinvointivaltioajatteluun.

Sigma puolestaan käsittelee näitä aiheita heikoimmin. Eroa kirjasarjojen välillä tosin kaventaa hieman se, että Akseli- ja Lyhyt matikka -kirjasarjat käsittelevät myös kansalaisyhteiskuntaa Sigmaa kattavammin, ja kansalaisyhteiskunnan merkitys on kasvanut reaali maailmassa uusliberalismin myötä.

Rahataloudesta puhuttaessa erityisesti Akseli mutta myös Lyhyt matikka edustavat Sigmaa hieman enemmän hyvinvointivaltioajattelua. Sigma korostaa muihin kirjasarjoihin verrattuna huomattavasti pörssisijoittamista sekä rahoitusmarkkinoita, mikä viittaa selvästi uusliberalistiseen ajatteluun. Akselissa tätä aihetta ei käsitellä sanallakaan, joten rahoitusmarkkinoiden merkitys on siis kasvanut merkittävästi 1980-luvulta 2000-luvulle. Akseli ja Lyhyt matikka -kirjasarjojen voi puolestaan nähdä edustavan hyvinvointivaltioajattelua niiden käsitellessä enemmän hintojen nousua ja inflaatiota, jotka ovat sallittuja hyvinvointivaltion taloudelle mutta eivät uusliberalismille. Tulonjaon ollessa hyvinvointivaltion tärkeimpiä periaatteita puhuvat hyvinvointivaltion puolesta kaikkien kirjasarjojen verotukseen liittyvät tehtävät. Erityisen mielenkiintoisia tältä kannalta ovat Sigman tehtävät veronkorotuksesta sekä julkisyhteisöjen suurimmasta verokertymästä veroasteella, joka ylittää Suomen ja monien muiden maiden kirjasarjan painoaikana voimassa olleen veroasteen. Toisaalta kirjasarjoissa ei käsitellä yritysverotusta lainkaan. Pankkitoiminta on kaikissa kirjasarjoissa pääasiassa yksityistä tai sitä ei voi tehtävästä päätellä. Keskusjohtoisesta talousohjauksesta kertovat vain Sigman muutamaa tehtävään liittyvät Euroopan keskuspankki ja Suomen pankki sekä Lyhyt matikka -kirjasarjan tehtävät valtion tukemasta lainasta ja valtion pankkituesta. Lisäksi Akseli käsittelee pankkitoimintaa muita kirjasarjoja yksipuolisemmin, ja kirjasarjassa on selvästi vähemmän lainoihin liittyviä tehtäviä. Suomessa 1980-luvulla vapautetut pääomamarkkinat ja pankkien lainananto eivät siten näy vielä Akseli-kirjasarjassa.

Työ- ja elinkeinoelämän osalta Sigman voi jälleen sanoa olevan hieman uusliberalistisempi kuin Lyhyt matikka - ja Akseli-kirjasarjojen. Sigmassa kerrotaan uusliberalismin korostamasta yksityisestä yritystoiminnasta jonkin verran enemmän kuin Lyhyt matikka -kirjasarjassa ja selvästi enemmän kuin Akseli-kirjasarjassa. Erityisesti Lyhyt matikka -kirjasarjassa merkittävimpiä teollisuudenaloja on myös julkisen vallan hallussa kuten hyvinvointivaltioon kuuluu. Lisäksi Sigmassa yritystoimintaan liitetään Lyhyt matikka -kirjasarjaa huomattavasti useammin taloudellisen globalisaation myötä korostunut voitontavoittelu. Akseli ei puolestaan käsittele voittoa ollenkaan. Toisaalta yritysten välisestä kilpailusta puhutaan vain Lyhyt matikka -kirjasarjassa. Uusliberalismille erityisen tärkeitä markkinoita avataan markkinamekanismin toiminnan osalta kaikissa kirjasarjoissa yritysten tuotteiden myyntiä käsittelevissä tehtävissä. Termi markkinat mainitaan hieman yllättäen useimmin kuitenkin Akseli-kirjasarjassa. Kuluttajan

näkökulmaa tuodaan puolestaan esille erityisesti Lyhyt matikka -kirjasarjassa. Se voidaan nähdä hieman uusliberalistisena, sillä uusliberalismin mukaan kuluttaja on yhteiskunnassa määrävissä asemassa. Toisaalta Lyhyt matikka -kirjasarjassa mainitaan myös kuluttajan oikeudet, jotka valtion säättäminä sisältyvät vain keskusjohtoiseen valtioon. Yleisen ansiotason kohottamisen ollessa hyvinvointivaltion keskeisimpiä periaatteita puhuvat hyvinvointivaltion puolesta Lyhyt matikka -kirjasarjassa lisäksi lukuisat tehtävät palkankorotuksista sekä suomalaisten palkansaajien ansiotason ja reaaliensioiden noususta. Sigmassa hyvinvointivaltioon kuuluu puolestaan tehtävissä mainittu työntekijöiden lomaoikeus ja Akselissa työntekijöiden vapaapäivät. Työmarkkinajärjestöt ovat kirjasarjoissa erittäin pienessä roolissa.

Yhteiskunnan tarjoamien palveluiden ja avustusten kohdalla sama painotusero kirjasarjojen välillä jatkuu kuin aikaisemmissakin aihepiireissä. Lyhyt matikka sisältää Akselia ja Sigmaa enemmän tehtäviä hyvinvointivaltiolle ominaisista yhteiskunnan tarjoamista palveluista, joten sen voidaan katsoa olevan tässä asiassa lähimpänä hyvinvointivaltioajattelua. Akselin muita kirjasarjoja hieman kattavampi yhteiskunnan tarjoamien avustusten käsittely tosin kaventaa tätä eroa näiden kahden kirjasarjan välillä. Lisäksi Sigmassa on tehtäviä, joissa uusliberalismille tyypillisesti leikataan erään oppilaitoksen kustannuksia sekä Ruotsin sosiaalimenoja. Toisaalta Lyhyt matikka -kirjasarjankin eräessä tehtävässä ollaan lakkauttamassa kyläkoulua.

Yhteiskunnallisista ilmiöistä puhuttaessa aikaisempi kaava kuitenkin hieman rikkoutuu. Kaikissa kirjasarjoissa on vielä runsaasti tehtäviä ihmisten terveydestä ja hyvinvoinnista. Liittäessään useat näistä tehtävistä suomalaisten elintason nousuun suomalaisen hyvinvointivaltion rakennuskaudella Lyhyt matikka ja Sigma tukevat mielestäni kuitenkin enemmän hyvinvointivaltioajattelua kuin Akseli. Lyhyt matikka -kirjasarja kuvaa hyvin myös yhteiskunnassa tapahtuvaa varallisuuden ja tulojen jakautumista, mikä on olennaista hyvinvointivaltioon kuuluvan tulonjaon periaatteen kannalta. Siten sen voi nähdä tukevan hyvinvointivaltioajattelua myös tässä asiassa toisin kuin Sigman ja Akselin, jotka eivät juurikaan huomioi varallisuuden ja tulojen jakautumista. Koulumaailmaan liittyvää yhteiskunnallista kilpailua kaikki kirjasarjat käsittelevät aika hyvin samalla tavalla. Lukutaidottomuudesta puhuminen liittyy Lyhyt matikka -kirjasarjan kuitenkin jälleen lähemmäs hyvinvointivaltioajattelua, sillä tietämättömyys on yksi merkittävimmistä asioista, joita hyvinvointivaltion katsotaan voivan parantaa. Yhteiskunnallisiin ilmiöihin liittyen hyvinvointivaltioajattelua edustaa siten eniten Lyhyt matikka ja vähiten Akseli.

Kuten tästä voimme päätellä, Sigma kuvaa yhteiskunnallisia aiheita Akseli- ja Lyhyt matikka -kirjasarjoja enemmän uusliberalismin näkökulmasta. Ainoastaan yhteiskunnallisia ilmiöitä käsitellessä Sigma ei anna itsestään uusliberalistisimpaa kuvaa. Poliittisen toiminnan ja hallinnon, rahatalouden, työ- ja elinkeinoelämän sekä yhteiskunnan tarjoamien palveluiden ja avustusten

aihepiireissä se sen sijaan toteuttaa Akseli- ja Lyhyt matikka -kirjasarjoja kattavammin uusliberalistista ajattelua. Alkusanoissa sen voi puolestaan sanoa olevan suunnilleen samalla tasolla Lyhyt matikka -kirjasarjan kanssa. Erot eivät useimpien yksittäisten aiheiden kohdalla ole suuret. Nyt suoritettu aiheiden laaja-alainen tarkastelu kuitenkin osoittaa, että samoin kuin muualla yhteiskunnassa myös lukion yleisen ja lyhyen matematiikan oppikirjoissa hyvinvointivaltioajattelu on menettänyt jalansijaansa uusliberalistiselle ajattelulle 2000-luvulla. Kun taas vertaillaan Akseli- ja Lyhyt matikka -kirjasarjoja keskenään, huomataan, että 1980-luvulta 1990-luvulle siirryttäessä yhteiskunnallisten aihepiirien käsittelyssä ei vielä ole tapahtunut juurikaan muutosta, vaikka muutamissa yksittäisissä aiheissa eroja onkin havaittavissa. Akseli edustaa hyvinvointivaltioajattelua Lyhyt matikka -kirjasarjaa hieman enemmän alkusanoissa ja rahataloudessa. Poliittisen toiminnan ja hallinnon sekä yhteiskunnallisten ilmiöiden aihepiireissä tilanne on puolestaan päinvastoin. Työ- ja elinkeinoelämän sekä yhteiskunnan tarjoamien palvelujen ja avustusten käsittelyssä kirjasarjojen voidaan puolestaan katsoa olevan suurin piirtein samalla tasolla.

5.2 Lukion opetussuunnitelman perusteiden ohjaus lukion yleisen ja lyhyen matematiikan oppikirjojen yhteiskunnallisissa aiheissa

Kuten jo aikaisemmin on todettu, vuoden 1985 lukion opetussuunnitelman perusteet käsittelevät yhteiskunnallisia aihepiirejä hyvin vähäisellä, yleisellä ja neutraalilla tasolla sekä ainekohtaisessa että yleisessä osassaan. Myöskään lukion opetussuunnitelman perusteet vuosilta 1994 ja 2003 eivät anna kovin tarkkaa kuvaa lukion lyhyen matematiikan yhteiskunnallisista aihepiireistä ainekohtaisissa osissaan. Ainoastaan syventävän talousmatematiikan kurssin kohdalla eritellään tarkemmin opetettavia aiheita. Opetussuunnitelmien yleisistä osista on kuitenkin löydettävissä useita lukiossa käsiteltäviä yhteiskunnallisia aiheita, ja monet näistä liittyvät myös tutkimukseni teoriataustaan hyvinvointivaltiosta sekä uusliberalismista.

Kirjasarjojen alkusanoissa on muutamia viittauksia kirjasarjoja vastaaviin opetussuunnitelmiin. Akselissa puhutaan matematiikan soveltamisesta yhteiskunnan, talouselämän, muiden tieteiden ja käytännön ongelmiin suurin piirtein samalla tavalla kuin opetussuunnitelmassa. Lyhyt matikka -kirjasarjan jokaisessa kirjassa on teksti, joka muistuttaa kirjasarjaa vastaavan opetussuunnitelman tekstiä. Siinä sanotaan, että ”matematiikkaa hyödynnetään lähes kaikilla inhimillisen tiedon aloilla”, ja ”yhä useammin uuden tiedon omaksuminen edellyttää matematiikan tietoja”. Siinä puhutaan myös yksilön toiminnasta ”vastuunsa tuntevana kansalaisena, joka ottaa huomioon muut ihmiset ja koko elinympäristömme”. Sigma puolestaan viittaa vastaavan

opetussuunnitelmansa valinnaisen talousmatematiikan kurssin sisältöihin ja tavoitteeseen opiskelijoiden perehdyttämisestä työ- ja elinkeinoelämään sekä yrittäjyyteen. Lisäksi tilastotieteen todetaan auttavan päätelmien teossa samoin kuin opinto-oppaan yhteiskunnallisissa tavoitteissa.

Vastaavien opetussuunnitelmiansa varsinaisia yhteiskunnallisia aiheita kirjasarjat toteuttavat seuraavasti. Kuvatessaan poliittista toimintaa ja hallintoa Akseli käsittelee opetussuunnitelmansa tavoitteita oppilaiden perehdyttämisestä matematiikan asemaan yhteiskuntatieteellisen alan apuvälineenä ja oppilaiden kasvattamisesta yhteiskunnan jäseniksi. Samoin tekee Lyhyt matikka opetussuunnitelmansa tavoitteeseen oppilaiden kasvattamisesta kansalaisyhteiskunnan jäseniksi liittyen ja Sigma opetussuunnitelmansa tavoitteisiin avoimen demokratian edistämisestä sekä aktiivisesta kansalaisuudesta liittyen. Koska Akseli ja Lyhyt matikka käsittelevät poliittista toimintaa ja hallintoa kuitenkin Sigmaa runsaammin ja monipuolisemmin, voidaan niiden sanoa täyttävän omat tavoitteensa Sigmaa paremmin. Lyhyt matikka -kirjasarjaa vastaavan opetussuunnitelman maininta keskusjohtoisuuden vähenemisestä ei puolestaan näy kirjasarjassa.

Lyhyt matikka - ja Sigma-kirjasarjat toteuttavat pakollisissa kursseissaan myös valinnaisen syventävän talousmatematiikan kurssinsa sisältövaatimuksia kuten Sigman osalta jo alkusanoissakin ilmeni. Rahataloudesta puhuttaessa kirjoista löytyy rahaliikenne-, laina- ja verotuslaskelmia. Työ- ja elinkeinoelämään liittyen kirjasarjat käsittelevät puolestaan kustannuslaskelmia, riskien ja kannattavuuden matemaattista hallintaa sekä yrittäjyyttä. Taloustiedon opiskelu toteutuu näin kummassakin aihepiirissä. Lisäksi Lyhyt matikka käsittelee rahatalouden sekä työ- ja elinkeinoelämän yhteydessä myös indeksilaskelmia liittyen elinkustannusindeksiin ja palkansaajien ansiotasoindeksiin. Yrittäjyys on iso aihepiiri Lyhyt matikka - ja Sigma-kirjasarjoja vastaavien opetussuunnitelmien yleisessä osassa, ja kyseisen tavoitteen voidaankin katsoa toteutuvan kirjasarjoissa hyvin. Samaa voidaan sanoa lisäksi Sigmaa vastaavan opetussuunnitelman maininnasta työ- ja elinkeinoelämästä.

Myös Akseli toteuttaa opetussuunnitelmansa aihekokonaisuutta talouselämä rahatalouteen sekä työ- ja elinkeinoelämään liittyvissä tehtävissään. Työ- ja elinkeinoelämän aihepiirissä kirjasarja perehdyttää lisäksi matematiikan asemaan kaupallisen ja palvelualan apuvälineenä sekä antaa työelämän kannalta olennaisia valmiuksia. Akselia vastaavan opetussuunnitelman tavoite, jossa korostetaan ihmisen vastuuta yhteiskuntaa kohtaan, toteutuu puolestaan sen veronmaksuun liittyvissä tehtävissä. Samoin voidaan sanoa Sigman vastaavan opetussuunnitelman tavoitteista kansalaisen vastuista ja velvollisuuksista sekä yhteisen hyvän luomisesta. Käsitellessään kuluttajan näkökulmaa Sigma toteuttaa lisäksi vastaavan opetussuunnitelmansa tavoitetta kuluttajan tarvitsemista yhteiskunnallisista tiedoista, taidoista ja vaikuttamiskeinoista. Samalla tavalla kuluttajan näkökulman korostaminen Lyhyt matikka -kirjasarjassa tukee vastaavan

opetussuunnitelman mainintaa kulutuksen lisääntymisestä. Lisäksi Lyhyt matikka käsittelee rahataloutteen sekä työ- ja elinkeinoelämään liittyen myös vastaavan opetussuunnitelmansa mainintoja elintason noususta ja maan talousongelmista. Keskusjohtoisuuden väheneminen ei puolestaan näy myöskään näiden aihepiirien yhteydessä.

Yhteiskunnan tarjoamiin palveluihin ja avustuksiin voidaan ottaa kaksi toisistaan radikaalisti poikkeavaa näkökulmaa. Hyvinvointivaltioajattelun näkökulmasta Lyhyt matikka kuvatessaan yhteiskunnan tarjoamia palveluja ja avustuksia toteuttaa vastaavan opetussuunnitelmansa tavoitteita ihmisten välisestä tasa-arvosta terveydentilasta ja varallisuudesta riippumatta sekä hyvinvoinnin entistä oikeudenmukaisempaa toteuttamista. Samoin tekee myös Sigma, vaikka sen käsitellessä aihepiiriin liittyviä tehtäviä selvästi vähemmän sitä vastaavan opetussuunnitelman tavoitteet tasa-arvon ja hyvinvoinnin edistämisestä, kansalaisen oikeuksista sekä hyvinvoinnista ja turvallisuudesta eivät toteudukaan yhtä hyvin. Uusliberalismin näkökulmasta yhteiskunnan tarjoamien palvelujen ja erityisesti avustusten kuvaaminen ei sen sijaan toteuta edellä mainittuja opetussuunnitelmien tavoitteita. Uusliberalistithan kritisoivat hyvinvointivaltiota ”riippuvaisuuden kulttuurin” luomisesta. Siten sosiaalitet ovat heikkouden ja voimattomuuden syy eivätkä sen parannus. Näin ne eivät myöskään edistä esimerkiksi hyvinvointia ja tasa-arvoa. Joka tapauksessa käsitellessään eniten yhteiskunnan tarjoamia palveluja Lyhyt matikka kuvaa vastaavan opetussuunnitelmansa mainintoja terveydenhuollon parantumisesta ja koulutuksen määrällisestä kasvusta. Akselin osalta tällaista jakoa ei puolestaan tarvita, sillä se toteuttaa vain oman vastaavan opetussuunnitelmansa tavoitteita oppilaiden perehdyttämisestä matematiikan asemaan yhteiskuntatieteellisen alan apuvälineenä ja huomion kiinnittämisestä ihmisen oikeuksiin.

Yhteiskunnallisista ilmiöistä puhuessaan Akseli toteuttaa vastaavan opetussuunnitelmansa tavoitetta tutustumisesta matematiikan käyttöön biologiassa, maantieteessä ja siten yhteiskuntatieteellisen alan apuvälineenä. Lisäksi Akseli pyrkii kasvattamaan oppilaita hyväkuntoisiksi ihmisiksi ja yhteiskunnan jäseniksi terveyteen liittyvillä tehtävillään. Lyhyt matikka - ja Sigma-kirjasarjat toteuttavat puolestaan opetussuunnitelmiansa tavoitteita ihmisten välisestä tasa-arvosta sukupuolen perusteella ja hyvinvoinnin toteuttamisesta. Hyvinvointiin liittyen Lyhyt matikka kuvaa myös vastaavan opetussuunnitelmansa mainintaa elintason noususta. Lyhyt matikka käsittelee lisäksi useita suuria maailmanlaajuisia sekä Suomeen liittyviä kysymyksiä kuten elintasoerot, tuloerot ja lukutaidottomuus. Samoin tekee Sigma mainitessaan suomalaisen yhteiskunnan ja kansainvälisen kehityksen epäkohtia ja mahdollisuuksia varsinkin hyvinvointiin liittyvissä kysymyksissä.

Kaikkien opetussuunnitelmien tavoite kansainvälisyydestä toteutuu Lyhyt matikka - ja Sigma-kirjasarjoissa suurin piirtein yhtä hyvin. Työ- ja elinkeinoelämän kohdalla kansainvälisyys

tulee esille vain muutamassa tehtävässä, joten kirjasarjat eivät kuvaa työ- ja elinkeinoelämää juurikaan globaalissa mittakaavassa. Poliittisen toiminnan ja hallinnon osalta Lyhyt matikka ja Sigma käsittelevät puolestaan vähän kansainvälisen politiikan eri areenoita. Kirjasarjoista löytyy hieman kansainvälistä näkökulmaa myös yhteiskunnallisiin ilmiöihin liittyen. Lyhyt matikka -sarjassa sitä on kuitenkin hieman Sigmaa enemmän muun muassa tuloeroja ja lukutaidottomuutta käsittelevissä tehtävissä. Rahataloudesta puhuttaessa kansainvälisyyden tavoite toteutuu kirjasarjoissa parhaiten. Yhteiskunnan tarjoamissa palveluissa ja avustuksissa kansainvälisyyttä sivutaan puolestaan vain yhdessä Sigman tehtävässä. Akselissa kansainvälisyys on sen sijaan vielä huomattavasti pienemmässä roolissa. Yhteensä muutama kansainvälisiä aihepiirejä sivuava tehtävä löytyy poliittisesta toiminnasta ja hallinnosta, rahataloudesta sekä yhteiskunnallisista ilmiöistä. Lisäksi kansainvälisyys näkyy hieman kirjasarjan alkusanoissa.

Tiivistetysti voidaan sanoa, että lukion opetussuunnitelmien perusteet ohjaavat niitä vastaavia kirjasarjoja monien yhteiskunnallisten aiheiden käsittelyssä. Vähintä ja neutraaleinta ohjaus on Akseli-kirjasarjassa. Tämä johtuu luonnollisesti siitä, että kirjasarjaa vastaava vuoden 1985 lukion opetussuunnitelman perusteet käsittelee yhteiskunnallisia aihepiirejä selvästi vähemmän sekä yleisemmällä ja neutraalimmalla tasolla kuin vuosien 1994 ja 2003 opetussuunnitelman perusteet. Siten ei voida sanoa, että opetussuunnitelma ohjaisi Akseli-kirjasarjaa juurikaan hyvinvointivaltioajatteluun ja uusliberalistiseen ajatteluun liittyen. Lukion opetussuunnitelmien perusteet eivät kuitenkaan selitä eroja myöskään Lyhyt matikka - ja Sigma-kirjasarjojen välillä hyvinvointivaltioajattelussa ja uusliberalistisessa ajattelussa. Tämä johtuu ensiksi siitä, että opetussuunnitelman perusteet vuosilta 1994 ja 2003 ovat käsittelemiensä yhteiskunnallisten aiheiden kannalta pitkälti samankaltaiset. Toiseksi vuoden 1994 opetussuunnitelman perusteet on joissakin aiheissa kuten keskusjohtoisuuden vähenemisessä lähempänä uusliberalismia kuin vuoden 2003 opetussuunnitelman perusteet. Kolmanneksi hienoinen siirtymä opetussuunnitelmissa kohti uusliberalismia liittyen kuluttajan aseman korostamiseen ei näy kirjasarjoissa, sillä Lyhyt matikka käsittelee kuluttajan näkökulmaa Sigmaa enemmän.

5.3 Tutkimuksen eettisyys ja luotettavuus

Tutkimuksen luotettavuuden arviointi on merkittävä osa tieteellistä tutkimusta, sillä tutkimukselle on asetettu tiettyjä normeja ja arvoja, joita sen tulisi pyrkiä noudattamaan (Saaranen-Kauppinen & Puusniekka 2006). Hyvän tieteellisen käytännön noudattaminen onkin tutkimuksen uskottavuuden perusta. Tällaisia tiedeyhteisön tunnustamia hyviä toimintatapoja ovat rehellisyys, huolellisuus,

tarkkuus, tieteellisen tutkimuksen vaatimusten mukaisten ja eettisten tiedonhankinta-, tutkimus- ja arviointimenetelmien käyttö, tutkimustulosten avoimuus sekä toisten tutkijoiden tekemän työn asianmukainen huomiointi. (Tuomi & Sarajärvi 2009, 132–133.) Tieteen eettisinä arvoina pidetään lisäksi riippumattomuutta ja itsenäisyyttä, jotka tarkoittavat sitä, että parhaisiin tuloksiin uutta tietoa ja ymmärrystä etsittäessä päästään tieteen itsensä asettamalla päämäärillä ja metodeilla (Kuula 2011, 25). Näiden periaatteiden tunteminen ja niiden mukaisesti menetteleminen onkin jokaisen tutkijan vastuulla (Hirsjärvi, Remes & Sajavaara 2015, 23).

Hyvän tieteellisen käytännön tulee kattaa kaikki tutkimuksen osa-alueet (Kuula 2011, 35–36). Tutkimuksen rakentuessa lukemattomien isojen ja pienten kysymysten pohjalle jokainen tutkimus sisältää runsaasti erilaisia päätöksiä. Mitään kaiken kattavaa ja aukotonta säännöstöä ei ole olemassa, joten tutkijan on tehtävä nämä ratkaisut itse. Tutkijan etiikka asetetaan näin koetukselle koko tutkimusprosessin ajan. Kvalitatiivisessa tutkimuksessa tärkein luotettavuuden kriteeri on siten tutkija itse ja luotettavuuden arviointi kohdentuukin koko tutkimusprosessiin. Tutkijan täytyy jatkuvasti pohtia tekemiään ratkaisuja ja ottaa näin kantaa työnsä luotettavuuteen. (Eskola & Suoranta 1998, 52, 209 & 211.) Koska tutkin omassa tutkimuksessani oppikirjoja, minulla ei ole tutkittavia henkilöitä. Siten useita tutkittaviin henkilöihin liittyviä eettisiä kysymyksiä rajautuu tutkimukseni ulkopuolelle. Jäljelle jääneissä kysymyksissä ja ratkaisuisissa olen pyrkinyt noudattamaan edellä mainittuja hyvän tieteellisen käytännön toimintatapoja parhaan mahdollisen kyyni mukaan.

Kvantitatiivisen eli määrällisen tutkimuksen mittauksen luotettavuutta arvioitaessa tärkeitä käsitteitä luotettavuuskysymyksissä ovat perinteisesti olleet reliabiliteetti ja validiteetti. Ajatukset näiden käsitteiden soveltuvuudesta laadullisen tutkimuksen arvioinnissa puolestaan vaihtelevat. (Saaranen-Kauppinen & Puusniekka 2006.) Kvalitatiivisessa tutkimuksessa käytetty luotettavuusterminologia onkin mahdollista jakaa kolmeen ryhmään. Osa tutkijoista on soveltanut perinteisiä käsitteitä mahdollisuuksien mukaan, osa on kehittänyt vanhoille termeille uusia sisältöjä ja osa on hylännyt vanhat termit kokonaan todeten laadullisen tutkimuksen erityisen luonteen edellyttävän täysin uusia termejä. (Eskola & Suoranta 1998, 212.)

Etupäässä reliabiliteetin ja validiteetin käsitteitä on laadullisen tutkimuksen piirissä kritisoitu siksi, että niiden on ajateltu vastaavan pääasiassa vain määrällisen tutkimuksen tarpeita. Lisäksi käsitteitä on kritisoitu perustumisesta oletukseen yhdestä konkreettisesta todellisuudesta, jota tutkimusten teossa tavoitellaan. Yhdysvaltalaisessa laadullisen tutkimuksen perinteessä on kuitenkin vahva näkemys, jonka mukaan laadullisen ja määrällisen tutkimuksen erot eivät ole tietoteoreettisia vaan vain teknisiä kysymyksiä. (Tuomi & Sarajärvi 2009, 134–136.) Myös käsitys todellisuudesta on samanlainen yhdysvaltalaisessa perinteessä (Tuomi & Sarajärvi 2002, 43–44).

Reliabiliteetin ja validiteetin käsitteiden käyttö voidaan liittää niin sanottuun realistiseen luotettavuusnäkemykseen, jossa tutkimusteksti ajatellaan ikkunana todellisuuteen (Eskola & Suoranta 1998, 213–214). Samojen käsitteiden käytöstä huolimatta on kuitenkin selvää, että laadullisen tutkimuksen pätevyyttä ja luotettavuutta ei ole mahdollista arvioida täysin samalla tavalla kuin määrällisen tutkimuksen pätevyyttä (Saaranen-Kauppinen & Puusniekka 2006). Oman tutkimukseni luotettavuutta arvioidessani olen päätenyt käyttämään reliabiliteetin ja validiteetin käsitteitä, sillä olen suorittanut oman tutkimukseni yhdysvaltalaisen laadullisen tutkimuksen perinteen mukaisesti.

Reliabiliteetissa on kyse tutkimuksen toistettavuudesta (Tuomi & Sarajärvi 2009, 136). Tutkimuksen reliabiliteetti kuvaa siten sen edellytyksiä antaa ei-sattumanvaraisia tuloksia (Hirsjärvi, Remes & Sajavaara 2015, 231). Aineiston tulkinta onkin reliabiliteettia silloin, kun se ei sisällä ristiriitaisuuksia. Tämä voidaan tarkistaa kolmella erilaisella toimenpiteellä, jotka ovat indikaattorien vaihto, useampi havainnointikerta ja useamman havainnoitsijan käyttö. Indikaattorien vaihdossa ilmiön yhdenmukaisuus osoitetaan eri tavoilla. Useammalla havainnointikerralla yritetään varmistaa ensinnäkin toteutetun aineistonkeruumenetelmän tarkkuus. Toiseksi eri ajankohtina suoritettu havainnointi varmistaa sen, että ilmiö on pysyvä. (Eskola & Suoranta 1998, 214–215.) Tällöin voidaan puhua ajallisesta reliabiliteetista eli eri aikoina tehtyjen havaintojen pysyvyydestä (Saaranen-Kauppinen & Puusniekka 2006). Useamman havainnoitsijan käyttämisellä yritetään puolestaan varmistaa tutkimuksen objektiivisuus (Eskola & Suoranta 1998, 214–215).

Omassa tutkimuksessani indikaattorien vaihtona toimii se, että olen tutkinut hyvinvointivaltioajattelua ja uusliberalistista ajattelua lukion yleisen ja lyhyen matematiikan oppikirjoissa usean eri aihepiirin kuten rahatalouden sekä työ- ja elinkeinoelämän näkökulmista. Sinällään yksittäisten aihepiirien sisällä ja välillä esiintyy hieman ristiriitaisuuksia, mutta näiden muutamien yksittäisten indikaattorien välisten ristiriitajen sijaan mielestäni tärkeämpää on kuitenkin se kokonaiskuva, joka ilmiöstä syntyy. Tutkiessani oppikirjoja en puolestaan ole käyttänyt aineistonkeruumenetelmiä, joiden tarkkuus pitäisi varmistaa useammalla havainnointikerralla. Koska tutkimukseni on historiallista, pitäisi myös eri aikoina tehtyjen havaintojen olla pysyviä, kun tutkija ottaa tutkimuksessaan huomioon historiallisen perspektiivin. Ajallinen reliabiliteetti ei siis muodosta ongelmaa tutkimuksessani. Useampaa havainnoitsijaa ei sen sijaan tässä tutkimuksessa ole käytetty.

Laadullisessa tutkimuksessa validiteetti eli pätevyys saa yleensä enemmän huomiota kuin reliabiliteetti (Saaranen-Kauppinen & Puusniekka 2006). Validiteetti on puolestaan mahdollista jakaa sisäiseen ja ulkoiseen validiteettiin. Sisäisessä validiteetissa tutkimuksen teoreettis-

filosofisten lähtökohtien, käsitteellisten määrittelyiden ja menetelmällisten ratkaisujen pitää olla loogisessa suhteessa toisiinsa. (Eskola & Suoranta 1998, 214.) Validiteetti kuvaa tällöin muun muassa tutkimusmenetelmän edellytyksiä tutkia juuri sitä, mitä on tarkoituskin tutkia (Hirsjärvi, Remes & Sajavaara 2015, 231). Ulkoinen validiteetti kuvaa sen sijaan tehtyjen tulkintojen ja johtopäätösten sekä aineiston välistä pätevyyttä. Tutkimushavainnot ovat ulkoisesti valideja silloin, kun ne kuvaavat tutkimuksen kohteen juuri sellaisena kuin se on. (Eskola & Suoranta 1998, 214.) Toisin sanoen tällä tarkoitetaan sitä, onko tutkimus perusteellisesti tehty ja ovatko saadut tulokset ja tehdyt päätelmät oikeita. Tutkimuksessa voi tulla virheitä esimerkiksi siinä, että tutkija näkee suhteita tai periaatteita virheellisesti, ei näe niitä ollenkaan tai kysyy vääriä kysymyksiä. (Saaranen-Kauppinen & Puusniekka 2006.)

Oman tutkimukseni teoreettis-filosofiset lähtökohdat, käsitteelliset määrittelyt ja menetelmälliset ratkaisut ovat mielestäni loogisessa suhteessa toisiinsa, sillä ne noudattavat yhdysvaltalaisesta laadullisen tutkimuksen perinnettä. Lisäksi tutkimuksessani käytetyllä metodilla, sisällönanalyysillä, voidaan analysoida systemaattisesti ja objektiivisesti melkein mitä tahansa kirjallisessa muodossa olevaa materiaalia. Siten se sopii hyvin myös tutkimieni lukion yleisen ja lyhyen matematiikan oppikirjojen analysointiin. Tutkimustani voidaan mielestäni pitää siten sisäisesti validina. Ulkoista validiteettia minun on omasta tutkimuksestani puolestaan vaikea arvioida. Olen pyrkinyt tekemään tutkimukseni perusteellisesti ja perustelemaan muodostamani tulokset ja johtopäätökset objektiivisesti ja huolellisesti. Lopullisen arvion tutkimuksestani muodostaa kuitenkin jokainen tutkimukseni lukija omassa ajattelussaan. Luotettavuuden yhtenä kriteerinä pidetäänkin lukijoiden ja tutkimusta käyttävien kommentteja tuloksista ja johtopäätöksistä (Tuomi & Sarajärvi 2009, 142). Tutkimustulosten tuleekin olla julkisia ja tiedeyhteisön jokaisen jäsenen käytettävissä (Kuula 2011, 25). Tieteellinen julkisuus arvioi siten tutkimuksen tutkimusraportissa esitettyjen väitteiden ja selitysten perusteella (Eskola & Suoranta 1998, 213).

Laadullisessa tutkimuksessa tutkimuksen validiutta on mahdollista parantaa myös triangulaatiolla eli tutkimusmenetelmien yhteiskäytöllä (Hirsjärvi, Remes & Sajavaara 2015, 233). Yksinkertaistaen tämä voi tarkoittaa eri aineistonkeruu- ja analyysimenetelmien, tutkijoiden, aineistojen tai teorioiden yhdistämistä tutkimuksessa. Triangulaatio on luotu yhdysvaltalaisessa laadullisen tutkimuksen perinteessä, joten luonnollisesti se soveltuu siihen hyvin. Tässä perinteessä korostuu metodien käyttäminen, ja triangulaatiota pidetäänkin metodina, jolla tuloksia voidaan sitoa todellisuuteen. Perinteeseen kuuluu myös tutkittavan ilmiön kokonaisuuden hahmottaminen, jolloin laadullinen ja määrällinen metodi kertovat samasta sosiaalisesta todellisuudesta eri asioita. (Tuomi & Sarajärvi 2009, 143–146 & 148.) Omassa tutkimuksessani olen käyttänyt hieman

triangulaatiota. Analyysissä olen käyttänyt laadullisen sisällönanalyysin lisäksi myös aineiston määrällistä tarkastelua. Tutkimuksessani olen myös yhdistänyt hyvinvointivaltioajattelun ja uusliberalistisen ajattelun eli kaksi erilaista teoriaa yhteiskunnasta ja taloudesta. Useamman teoreettisen näkökulman soveltaminen laajentaakin tutkimuksen näkökulmaa (Tuomi & Sarajärvi 2009, 143–145).

Vaikka reliabiliteetin ja validiteetin käsitteiden käyttämisestä laadullisen tutkimuksen yhteydessä onkin ristiriitaisia näkemyksiä, luotettavuuden parantamisen tavoista oltaneen melko yksimielisiä. Tekstien analysoimisessa olisikin hyvä pyrkiä tekemään esimerkiksi perusteltuja ja auki kirjoitettuja koodauksia ja kategorisointeja. (Saaranen-Kauppinen & Puusniekka 2006.) Tutkijan oletetaan julkaisevan myös havaintonsa ja päätelmänsä täydellisesti ja avoimesti (Kuula 2011, 25). Vaikka tutkimuksen käytäntö ja sen rekonstruointi tutkimustekstiksi eivät voi koskaan olla täysin yhtenevät, on tärkeää yrittää kertoa tutkimustekstissä mahdollisimman tarkasti siitä, mitä tutkimuksessa on tapahtunut (Eskola & Suoranta 1998, 213–214). Tähän olen myös pyrkinyt omassa tutkimuksessani. Olen avannut tekemiäni ratkaisuja ja niiden perusteluja tutkimustekstin eri osissa. Lisäksi olen tehnyt tutkimusaineistostani perustellun ja auki kirjoitetun kategorisoinnin, jossa myös tekemäni havainnot ja päätelmät tulevat esille. Kuula (2011, 16–17) toteaa, että tieteen avoimuuden, testattavuuden ja koeteltavuuden periaatteen seurauksena tutkimustulosten lisäksi myös tutkimusaineistojen tulee olla avoimia siten, kuin se tutkimuksen eettisyys ja voimassaoleva lainsäädäntö huomioiden on mahdollista. Oma tutkimusaineistoni koostuu lukion yleisen ja lyhyen matematiikan oppikirjoista, jotka ovat jokaisen helposti saatavissa julkisista kirjastoista. Näin ollen tutkimukseni on myös aineistonsa puolesta avoin sekä testattavissa ja koeteltavissa.

Omasta mielestäni suurin kysymys tutkimukseni luotettavuuden kannalta liittyy tutkimusaineistooni. Se koostuu 1980-luvun osalta Weilin + Göösin kustantamasta Akseli-kirjasarjasta, 1990-luvun osalta Werner Söderström Osakeyhtiön (WSOY) kustantamasta Lyhyt matikka -kirjasarjasta ja 2000-luvun osalta Kustannusosakeyhtiö Tammen kustantamasta Sigma-kirjasarjasta. Weilin + Göös on kuulunut tutkimieni Akseli-kirjasarjan kirjojen julkaisun aikana Amer-yhtymään (Weilin + Göös s.a.). Kustannusosakeyhtiö Tammi on puolestaan tutkimieni Sigma-kirjasarjan kirjojen julkaisun aikana ollut osa ruotsalaista Bonnier-yritysrühmää (Kilpailu- ja kuluttajavirasto 2011). Koska tutkimani kirjasarjat ovat siis eri kustantajilta, ja kustantaja vaikuttaa kustantamaansa materiaaliin, saattaa tällä olla vaikutusta tutkimuksessani tekemäni vertailuun 1980-, 1990- ja 2000-lukujen välillä. Sitä, kuinka suuri vaikutus eri kustantajien kirjasarjojen käyttämisellä on, on kuitenkin tässä mahdotonta arvioida, sillä kustantajien tutkimani aikana noudattamien arvojen tutkiminen olisi oma laaja tutkimuksensa. Tutkimuksessani minulla ei kuitenkaan ollut mahdollisuutta käyttää vain yhtä kirjasarjaa, sillä

Akseli-kirjasarjaa ei ole tehty 1980-luvun jälkeen, Lyhyt matikka -kirjasarjaa ei ole tehty 1980-luvulla ja Sigma-kirjasarjaa ei ole tehty ennen 2000-lukua. WSOY:ltä olisi kyllä löytynyt toinen kirjasarja 1980-luvulta, mutta en onnistunut saamaan käsiini WSOY:n Lyhyt matikka -sarjaa myöskään 2000-luvulta. Kirjojen saatavuudella oli siten oma vaikutuksensa aineiston muodostumiseen.

Saaranen-Kauppinen ja Puusniekka (2006) toteavat, että tutkimuksella on aina mahdollista vain raapaista enemmän tai vähemmän tutkittavan ilmiön pintaa. Tutkittavaa ilmiötä ei myöskään koskaan pystytä kuvaamaan raportissa juuri sellaisena, kuin se tutkijalle ilmenee. Näin tutkimus ei voi milloinkaan tuottaa täydellistä ymmärrystä asioista. Omassa tutkimuksessani olen mielestäni kuitenkin pystynyt vastaamaan hyvällä tasolla päätutkimuskysymykseeni hyvinvointivaltioajattelusta ja uusliberalistisesta ajattelusta lukion yleisen ja lyhyen matematiikan oppikirjoissa ja tuottamaan näin lisää ymmärrystä asiaan.

LÄHTEET

A) LÄHDEJULKAISUT

Aalto, A., Levanto, M., Mäkinen, J. & Paavola, P. 1994a. Lyhyt matikka. Geometria. 2. painos. Porvoo: WSOY.

Aalto, A., Levanto, M., Mäkinen, J. & Paavola, P. 1994b. Lyhyt matikka. Matemaattinen ongelmanratkaisu. 2. painos. Porvoo: WSOY.

Aalto, A., Levanto, M., Mäkinen, J. & Paavola, P. 1994c. Lyhyt matikka. Matemaattisia malleja. 1.–4. painos. Porvoo: WSOY.

Aalto, A., Levanto, M., Mäkinen, J. & Paavola, P. 1994d. Lyhyt matikka. Todennäköisyys ja tilastot. 2. painos. Porvoo: WSOY.

Aalto, A., Levanto, M., Mäkinen, J. & Paavola, P. 1995. Lyhyt matikka. Matemaattinen analyysi. 1.–5. painos. Porvoo: WSOY.

Aalto, A., Levanto, M., Mäkinen, J. & Paavola, P. 1996. Lyhyt matikka. Matemaattisia tutkimusmenetelmiä. 1.–4. painos. Porvoo: WSOY.

Ekonen, M., Hassinen, S., Hemmo, K. & Taskinen, T. 2009. Sigma : lukion lyhyt matematiikka. 1, Lausekkeet ja yhtälöt. 1.–3. painos. Helsinki: Tammi.

Hemmo, K., Vahviainen, S. & Taskinen, T. 2004. Sigma : lukion lyhyt matematiikka. 5, Tilastot ja todennäköisyys. 1.–9. painos. Helsinki: Tammi.

Hemmo, K., Vahviainen, S., Taskinen, T. & Ekonen, M. 2003. Sigma : lukion lyhyt matematiikka. 2, Geometria. 1.–9. painos. Helsinki: Tammi.

Hemmo, K., Vahviainen, S., Taskinen, T. & Ekonen, M. 2004a. Sigma : lukion lyhyt matematiikka. 3, Matemaattisia malleja I. 1.–5. painos. Helsinki: Tammi.

Hemmo, K., Vahviainen, S., Taskinen, T. & Ekonen, M. 2004b. Sigma : lukion lyhyt matematiikka. 4, Matemaattinen analyysi. 1.–8. painos. Helsinki: Tammi.

Hemmo, K., Vahviainen, S., Taskinen, T. & Ekonen, M. 2005. Sigma : lukion lyhyt matematiikka. 6, Matemaattisia malleja II. 1.–7. painos. Helsinki: Tammi.

Wuolijoki, H. & Mäntyniemi, P. 1985. Akseli : matematiikan yleinen oppimäärä. 1. Kurssit 1–3. 5. uudistettu painos. Espoo: Weilin + Göös.

Wuolijoki, H. & Mäntyniemi, P. 1986. Akseli : matematiikan yleinen oppimäärä. 2. Kurssit 4–5. 5. uudistettu painos. Espoo: Weilin + Göös.

Wuolijoki, H. & Mäntyniemi, P. 1987. Akseli : matematiikan yleinen oppimäärä. 3. Kurssit 6–7. 4.–8. painos. Espoo: Weilin + Göös.

B) KIRJALLISUUS

Ahonen, P. 2012. Suomen julkisen hallinnon ja julkisen sektorin muutoksesta institutionalistisesta näkökulmasta. Teoksessa K. Paakkunainen (toim.) Suomalaisen politiikan murroksia ja muutoksia. Poliitikan ja talouden tutkimuksen laitoksen julkaisuja 2012:1. Helsinki: Helsingin yliopisto, Poliitikan ja talouden tutkimuksen laitos, 209–241.

Eskola, J. 2007. Laadullisen tutkimuksen juhannustaiat. Laadullisen aineiston analyysi vaihe vaiheelta. Teoksessa J. Aaltola & R. Valli (toim.) Ikkunoita tutkimusmetodeihin II. Näkökulmia aloittelevalle tutkijalle tutkimuksen teoreettisiin lähtökohtiin ja analyysimenetelmiin. 2. painos. Jyväskylä: PS-kustannus, 159–183.

- Eskola, J. & Suoranta, J. 1998. Johdatus laadulliseen tutkimukseen. Tampere: Vastapaino.
- Fairclough, N. 2002. Miten media puhuu. 2. painos. Tampere: Vastapaino.
- Frank, M. 1987. Kielen hallitsemisen rajoista. J. Salonen (suom.) Teoksessa T. Mäkinen (toim.) Väärää puhetta - fragmentteja politiikan kielitieteestä. Paradoksi 7. Vaasa: Maxi Copy Ky, 131–174.
- Harvey, D. 2008. Uusliberalismin lyhyt historia. K. Koskinen (suom.) Tampere: Vastapaino.
- Heywood, A. 2012. Political Ideologies. An Introduction. 5th edition. Houndmills: Palgrave Macmillan.
- Hirsjärvi, S., Remes, P. & Sajavaara, P. 2015. Tutki ja kirjoita. 20. painos. Helsinki: Tammi.
- Jalava, M., Simola, H. & Varjo, J. 2012. Hallinnosta hallintaan. Koulutuksen hallinnon muutos 1960-luvulta 2000-luvulle. Teoksessa P. Kettunen & H. Simola (toim.) Tiedon ja osaamisen Suomi : kasvatus ja koulutus Suomessa 1960-luvulta 2000-luvulle. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia. Suomen kasvatuksen ja koulutuksen historia 3. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 68–101.
- Jussila, J., Mononen, K. & Nurmi, K. E. 1989. Systemaattinen analyysi kasvatustieteiden tutkimusmenetelmänä. Teoksessa T. Gröhn & J. Jussila (toim.) Laadullisia lähestymistapoja koulutuksen tutkimuksessa. Helsingin yliopiston kasvatustieteen laitos. Tutkimuksia 123. Helsinki: Yliopistopaino, 157–208.
- Karjalainen, V. & Palola, E. 2011. Johdanto. Teoksessa E. Palola & V. Karjalainen (toim.) Sosiaalipolitiikka – Hukassa vai uuden jäljillä? Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos, 5–12.
- Kettunen, P. 2012. Kansallinen toimijuus suomalaisessa politiikassa. Teoksessa K. Paakkunainen (toim.) Suomalaisen politiikan murroksia ja muutoksia. Poliitiikan ja talouden tutkimuksen laitoksen julkaisuja 2012:1. Helsinki: Helsingin yliopisto, Poliitiikan ja talouden tutkimuksen laitos, 75–98.

Kiander, J. 2001. Laman opetukset – Suomen 1990-luvun kriisin syyt ja seuraukset. 1990-luvun talouskriisi Suomen Akatemian tutkimusohjelma. VATT-Julkaisuja 27:5. Helsinki: Valtion taloudellinen tutkimuskeskus.

Kiander, J. & Lönnqvist, H. 2002. Hyvinvointivaltio ja talouskasvu. Helsinki: WSOY.

Kiander, J. & Saari, J. 2007. Hyvinvointivaltion tulevaisuus Euroopan unionissa. Teoksessa T. Raunio & J. Saari (toim.) Euroopan tulevaisuus. Helsinki: Gaudeamus Helsinki University Press, 111–148.

Kilpailu- ja kuluttajavirasto 2011. Kilpailuvirasto hyväksyi Bonnierin WSOY-kaupan [www-dokumentti]. Helsinki: Kilpailu- ja kuluttajavirasto. <<http://www.kilpailuvirasto.fi/cgi-bin/suomi.cgi?luku=tiedotteet&sivu=tied/t-2011-20>>. Luettu 13.8.2014.

Knoema 2016. GDP Statistics from the World Bank [www-dokumentti]. Washington: Knoema. <<https://knoema.com/mhrzolg/gdp-statistics-from-the-world-bank?country=World>>. Luettu 8.6.2016.

Korhonen, T. 2007. Raha ja luotto rahapolitiikassa [www-dokumentti]. BoF Online 2007:3. Helsinki: Suomen Pankki, Rahapolitiikka- ja tutkimusosasto. <http://www.suomenpankki.fi/fi/julkaisut/selvitykset_ja_raportit/bof_online/Documents/BoF_Online_3_2007_Korhonen.pdf>. Luettu 30.10.2013.

Krippendorff, K. 2013. Content analysis: an introduction to its methodology. Los Angeles: Sage cop.

Kuula, A. 2011. Tutkimusetiikka: aineistojen hankinta, käyttö ja säilytys. Tampere: Vastapaino.

Lukion opetussuunnitelman perusteet 1985. Helsinki: Kouluhallitus.

Lukion opetussuunnitelman perusteet 1994. Helsinki: Opetushallitus.

Lukion opetussuunnitelman perusteet 2003. Nuorille tarkoitetun lukiokoulutuksen opetussuunnitelman perusteet. Helsinki: Opetushallitus.

Nurminen, E. 2012. Sosiaalipolitiikan muutos Suomessa 1960-luvulta tälle vuosikymmenelle. Teoksessa K. Paakkunainen (toim.) Suomalaisen politiikan murroksia ja muutoksia. Poliitiikan ja talouden tutkimuksen laitoksen julkaisuja 2012:1. Helsinki: Helsingin yliopisto, Poliitiikan ja talouden tutkimuksen laitos, 151–185.

OECD 2015. In It Together: Why Less Inequality Benefits All [www-dokumentti]. Paris: OECD Publishing. <<http://dx.doi.org/10.1787/9789264235120-en>>. Luettu 10.12.2016.

Ojapelto, A. 2007. Osaaminen vain hävittää työpaikkoja. Työelämän tutkimus 1/2007, 62–66.

Pajukoski, M. 2011. Muuttuvat sosiaaliset oikeudet. Teoksessa E. Palola & V. Karjalainen (toim.) Sosiaalipolitiikka – Hukassa vai uuden jäljillä? Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos, 79–100.

Palola, E. & Parpo, A. 2011. Kunnallista sopeutumisen sosiaalipolitiikkaa. Teoksessa E. Palola & V. Karjalainen (toim.) Sosiaalipolitiikka – Hukassa vai uuden jäljillä? Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos, 47–78.

Palonen, K. 1988. Tekstistä politiikkaan. Johdatusta tulkintataitoon. Tampere: Vastapaino.

Puoskari, P. 2012. Suomen talouspolitiikan ja työmarkkinamallin murrokset sotakorvauksista kilpailuyhteiskuntaan. Teoksessa K. Paakkunainen (toim.) Suomalaisen politiikan murroksia ja muutoksia. Poliitiikan ja talouden tutkimuksen laitoksen julkaisuja 2012:1. Helsinki: Helsingin yliopisto, Poliitiikan ja talouden tutkimuksen laitos, 137–150.

Riihinen, O. 2011. Keskiluokkaistuva ja eriarvoistuva Suomi – hyvinvointivaltio koetuksella. Teoksessa E. Palola & V. Karjalainen (toim.) Sosiaalipolitiikka – Hukassa vai uuden jäljillä? Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos, 103–145.

Rinne, R. 2002. Kansallisen koulutuspolitiikan loppu? Teoksessa R. Honkonen (toim.) Koulutuksen lumo – Retoriikka, politiikka ja arviointi. Tampere: Tampere University Press, 93–119.

Rokka, P. 2011. Peruskoulun ja perusopetuksen vuosien 1985, 1994 ja 2004 opetus suunnitelmien perusteet poliittisen opetus suunnitelman teksteinä. Akateeminen väitöskirja. Tampereen yliopisto.

Kasvatustieteiden yksikkö. Tampere: Tampereen yliopistopaino Oy - Juvenes Print.

Saaranen-Kauppinen, A. & Puusniekka, A. 2006. KvaliMOTV - Menetelmäopetuksen tietovaranto [www-dokumentti]. Tampere: Yhteiskuntatieteellinen tietoarkisto [ylläpitäjä ja tuottaja]. <<http://www.fsd.uta.fi/menetelmaopetus/>>. Luettu 11.12.2015.

Saukkonen, P. 2012. Suomalaisen yhteiskunnan poliittinen kulttuuri. Teoksessa K. Paakkunainen (toim.) Suomalaisen politiikan murroksia ja muutoksia. Poliitiikan ja talouden tutkimuksen laitoksen julkaisuja 2012:1. Helsinki: Helsingin yliopisto, Poliitiikan ja talouden tutkimuksen laitos, 27–51.

Simola, H. 1995. Paljon vartijat. Suomalainen kansanopettaja valtiollisessa kouludiskurssissa 1860-luvulta 1990-luvulle. Helsingin yliopiston opettajankoulutuslaitos. Tutkimuksia 137. Helsinki: Helsingin yliopisto.

Stiglitz, J. E. 2004. Globalisaation sivutuotteet. J. Yli-Vakkuri (suom.) Helsinki: Like.

Stiglitz, J. E. 2010. Freefall – Free Markets and the Sinking of the Global Economy. Lontoo: Allen Lane.

Tuomi, J. & Sarajärvi, A. 2002. Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. Helsinki: Tammi.

Tuomi, J. & Sarajärvi, A. 2009. Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. 5. uudistettu laitos. Helsinki: Tammi.

Vaarama, M. 2011. Prologi: Sosiaalipolitiikan nykytila. Teoksessa E. Palola & V. Karjalainen (toim.) Sosiaalipolitiikka – Hukassa vai uuden jäljillä? Helsinki: Terveystieteiden ja hyvinvoinnin laitos, 15–29.

Värri, V-M. 2002. Kasvatus ja ”ajan henki” - Tulkintoja psykokaapitalismin armottomuudesta. *Aikuiskasvatus* 2/2002, 92–104.

Värri, V-M. 2014. Kapitalisoitu kasvatus sopeuttamisen, tuottavuuden ja kilpailukykyyn välineenä. *Kasvatus* 4/2014, 390–394.

Väärälä, R. 2011. Sosiaalinen murroksessa – kuka meitä ohjaa? Teoksessa E. Palola & V. Karjalainen (toim.) Sosiaalipolitiikka – Hukassa vai uuden jäljillä? Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos, 30–46.

Weilin + Göös s.a. Historia [www-dokumentti]. Helsinki: Weilin + Göös. <<http://www.wg.fi/Yritys/Historia/tabid/107/Default.aspx>>. Luettu 10.11.2016.